

TRNAVSKÝ SBORNÍK
1635-1935

Prof. Dr. J. ...
prof. ...
...
...
...

71-C-230

TRNAVSKÝ SBORNÍK

K 300. VÝROČÍ
ZALOŽENÍ UNIVERSITY V TRNAVĚ
VYDALA
UČENÁ SPOLEČNOST ŠAFAŘÍKOVA
V BRATISLAVĚ

V BRATISLAVĚ
TIŠTĚNO VE STÁTNÍ TISKÁRNĚ V PRAZE

1935

ZALOŽENÍ TRNAVSKÉ UNIVERSITY.

I.

Školy v uherské reformaci XVI. století. — Jesuitské školství a jeho charakteristika. — Stupně jesuitských kolejí. Ratio studiorum. — Jesuitská universita a její podstata.

Škola měla v zápase mezi reformací a protireformací význam zcela mimořádný. Příchyllost k evangelickému cítění a myšlení se šířila ze škol městských, řízených humanisty, nebo rektory humanismu nakloněnými, již v červácích reformy. Škola se stala heslem obnovené církve potidentské, když přecházela k boji o ztracené posice.

V Uhrách více než kde jinde rychlý a úspěšný postup reformace přinesl také obdobnou změnu ve školství. S farníky a kostely přistupovaly k reformaci i školy, a kde jich nebylo, vznikala starost, jak je poříditi, aby se novému hnutí náboženskému zabezpečila mládež a tedy i budoucnost.

Že brzo byla pochopena u reformovaných protestantů důležitost školy, svědčí první známá synoda prešovská z r. 1545, jež si v druhém článku statutu všímá škol a jedná o dozoru nad nimi. Počet evangelických škol velmi brzo vzrostl. Byly zakládány a vydržovány šlechtou i městy, a do počátku XVII. století lze napočítati na Slovensku z význačnějších škol 18 udržovaných šlechtici a 17 škol městských.¹

V celku stálo toto školství na značné úrovni a bylo v těsném, často osobním spojení s evangelickou farou. Mladí theologové, kandidáti far, bývali i na čas rektory školy. V přípravné třídě se učilo čtení, psaní a katechismu, vedle hudby a zpěvu, v ostatních třídách se podávalo nižší vzdělání gramatické, ve větším nebo menším rozsahu podle okolností, byl-li osobní a věcný (hmotný) stav školy příznivý. Za vzděláním vyšším, zvláště kdo se chtěl státi knězem, odcházelo se do ciziny na některé známější akademie evangelické, obyčejně do Němce a do Švýcar. Pro chudé žáky se zakládají již v XVI. století při evangelických školách z pietních nadačí a odkazů různé alumnáty a konvikty. Předním úkolem těchto škol bylo pojistiti si dorost pro církve a šířiti obecnější vzdělání i ve vrstvách světských vůbec, hlavně městských za účely namnoze praktickými. Školství evangelické laicisuje a sekularisuje vzdělání. Nemá však jednotného učebného systému, ani organisace personální. Rys individualismu a jistého atomismu, jenž zřetelně proniká v evangelickém školství, v jeho výučbě a soustavě, přináší určité nebezpečnosti, jak lze pozorovati zvláště v stol. XVII.

Také na Slovensku se pomýšlelo v první polovině XVII. století na založení

¹ K tomu srv. Ján Kvačala, *Dejiny reformácie na Slovensku 1517—1711.* («Tranoscius» v Lipt. Sv. Mikuláši, 1935), str. 103, kde sestavena tato čísla na základě *Rezikovy* «Gymnasiologie» a nov. literatury. (Fraknoi, Pukánszky, Bruckner).

generálního studia evangelického, jakési akademie. S takovým plánem se obíral (r. 1631) jeden z předních magnátů protestantských Kašpar Illešházy, jenž za tím účelem jednal s někdejší profesorem pražské university M. Troilem Hagiochoranem, který měl býti organisátorem budoucí akademie. Realisaci projektu však znemožnila smrt obou mužů.²

Staré katolické školy klášterní, farní i městské, byly rozvráceny při prvním útoku reformace. Katolické školství sdílelo osud staré víry, a zdálo se, že s ní zanikne. S mravním i hmotným chaosem zbytku katolických škol kontrastoval rozkvět školství v krajích evangelických. Avšak příchod *Tovaryšstva Ježíšova* do Uher způsobí dokonalý a nepředvídaný obrat i v tomto směru.

Jesuité viděli hlavní smysl svého poslání ve výchově kléru a nové generace katolické. Vynalézavost a houževnatost, s jakou sledovali tento obtížný a nebezpečný úkol v době obecné dekadence katolicismu, nemá mnoho analogií v dějinách.

Především si plně osvojili nařízení tridentského koncilu (sessio XXIII., decretum de reformatione, caput XVIII.), jež klade důraz na náboženskou a školskou výchovu mládeže, zvláště chlapců a vybízí k zakládání seminářů a kolejí v diecésích, kde jich dosud není a nebo, kde je jich málo.³

Jesuité se stali nejspolehlivějšími vykonavateli tohoto dekretu a učinili se nepostrádatelnými biskupům, když se začala prováděti katolická restaurace. Ale vykonali ještě více, než bylo lze vyčísti z nařízení sněmu tridentského. Jdouce vlastními cestami a zajišťující si všemi prostředky (omnibus modis) ochranu a podporu kurie, hierarchie i moci světské, vytvořili si své školství řádové, skvěle organisované, přístupné každému s největší liberalitou. Když ne právně, tedy fakticky dosáhli monopolu učebního v církvi. Jesuitská škola stala se pojmem školy vůbec, školou par excellence. K tomu přispěly především důsledně prováděné učební metody jesuitské, jež obsahovaly, abychom užíli slov Pascalových, jen několik pravd, ale pravd podstatných a základních. Výsledky chytré praxe i promyšlené theorie školské, k nimž dospěli jesuité po dlouhých letech zkoušek na podkladě prvotního návrhu zakladatele řádu, byly posléze svedeny v imponentní systém — *ratio studiorum* (r. 1599) —, který se stal kamenem uhelným jesuitského školství. Položen v něm zvláštní důraz na formální a estetickou stránku výchovy, na úměrnost a účelnost studia: ne

² Podle kázání *Martinia z Dražova* (bibl. Mus. Boh. 35, D. 9) píše o tom Zikmund Winter, *Děje vysokých škol pražských* (Praha 1897), str. 216.

³ Sancta synodus statuit, ut singulae cathedrales metropolitanae atque his majores ecclesiae pro modo facultatum et dioecesis vel ejus provinciae, si ibi non reperiantur, numerum in collegio ad hoc prope ipsas ecclesias vel alio in loco convenienti ab episcopo eligendo, alere ac religiose educare et ecclesiasticis disciplinis instituere teneantur. In hoc vero collegio recipiantur qui ad minimum 12 annos et ex legitimo matrimonio nati sint ac legere et scribere competenter noverint; et quorum indoles et voluntas spem afferat eos ecclesiasticis ministeriis perpetuo inservituros. Pauperum autem filios praecipue eligi vult, nec tamen ditiorum excludit; modo suo sumptu alantur et studium prae se ferant Deo et ecclesiae inserviendi... Pak následují praktické pokyny. Srv. *Sacro-sanctum Concilium Tridentinum additis declarationibus...* (Coloniae Agrip. 1688), pag. 329.

mnoho, jen to, čeho třeba, vždy však dokonale a formálně bezvadně. Výchova vůle a smyslu pro přesnost i sličnost projevu, návod k jisté intelektuální střídmosti a k myšlenkovému řádu — to vše tak charakteristické v jesuitské výchově prozrazovalo i zde rozhodující vliv otce zakladatele, šlechtice a vojáka, sv. Ignáce z Loyoly. Je to v podstatě názor vybudovaný na základě studia filosofie Aristotelovy, podle níž jest v schopnostech psychických řád a hierarchie nutná a legitimní, jež charakterisuje člověka, hodného toho jména. Tato hierarchie podřazuje sensibilitu inteligenci, imaginaci rozumu, síly affektivní a spontanní síle reflexivní. Jest absolutní podmínkou správnosti ideí, přiměřenosti a ušlechtilosti citu.⁴ Touto mužskou, průbojnou teorií o »hierarchii hodnot« v oblasti duševní i společenské byla proniknuta »militia Christi« ve svých nejvýraznějších a směrodatných představitelích — s ní se setkáváme i v jesuitském systému školském. Je na snadě, do jakých nesnází se dostala škola evangelická konkurencí jesuitskou.

Již od počátků jesuitského řádu a jeho školství vytvářely se zcela v duchu *Konstituci* řádových tří typy jesuitských kolejí, jež třeba odlišovati od pouhých domů profesních (*domus professa*) a neztotožňovati s ústavem školním, neboť pojem koleje jest širší. S tímto rozlišením kolejí souvisí přirozeně i trojí druh jesuitské školy kolejní, jež se rozeznávaly podle počtu přednášených předmětů, to jest, co se týče rozsahu a úplnosti učení.

Každý z těchto typů koleje byl podmíněn vnějšími okolnostmi, s nimiž představení řádu počítali před založením a potvrzením koleje: mělo vždy svůj náležitý důvod, proč na určitém místě byla zřízena kolej jistého typu.

K zvláštním nařízením o této diferenciaci kolejí došlo ovšem postupně, po některých obtížích a starostech s kolejemi, jež se vynořily zvláště za generalátu Františka *de Borja* (1565—1572) a které asi Konstituce předvíдалy, neboť o typu škol, sustentaci, dotacích, personálu atd. přinášejí jen obecné předpisy, povahy ovšem závazné, nechávající při tom dosti volnosti k dodatečným modifikacím a doplňkům.⁵

Již za života zakladatele řádu se ukazovaly nevýhody toho, že *Tovaryšstvo* se ujalo příliš četných kolejí a že mnohé z nich byly nedostatečně dotovány. Proto ještě *sv. Ignác* r. 1553 vydal dekret, jímž zakazoval řádu uvázati se v řízení koleje, kde důchod nepostačoval aspoň pro 14 osob. Podrobnější nařízení vydal cca r. 1564 generál řádu N. Láinez, jenž rozeznává při tom již tři typy kolejí (*De variis modis Collegiorum et personarum numero, quae videntur in singulis necessaria*).⁶

⁴ K této interpretaci »psychické hierarchie« u Aristotela srv. zvláště Pierre *Lasserre*, *Le Romantisme Français* (Paris, Garnier). Préface de la deuxième édition 1908, p. XXII—XXIII.

⁵ Cap. III.: De Scholasticis, qui in Collegiis constituentur. Cap. V.: De doctrina, cui Scholastici Societatis studere debent. Cap. VII.: De Scholis Collegiorum Societatis. Srv. G. M. *Pachler* S. J., *Ratio Studiorum et Institutiones Scholasticae Societatis Jesu per Germaniam olim vigentes collectae concinnatae dilucidatae*. Tomus I. (Berlin 1887). Monumenta Germaniae Paedagogica... Band II., pag. 19, 25, 36.

⁶ *Ratio Studiorum*, l. c., pag. 333, 334—336.

Definitivnější podobu výnosu Laínezově dal teprve generál řádu Claudius Aquaviva obsáhlým nařízením z r. 1588, přijatým Tovaryštvem r. 1590. Podle směrnic v něm obsažených se měli řídit jesuité příslibující akceptaci některé koleje, i ti, kdož se obírali myšlenkou založit kolej. Nařízení Aquavivovo čelilo stejnému nebezpečí, jako dekret Ignácův a výnos Laínezův, aby totiž nevzrostl příliš počet kolejí, nerozptylovaly se tak síly Tovaryšstva a aby každá kolej měla zajištěnou řádnou dotaci. Proto hleděl omezit koleje »v krajích nenakažených kacířstvím« na míru nejnужnější. Směřoval dále k tomu, aby vyučování ve škole každého jednotlivého typu koleje tvořilo uzavřený a zdůvodněný celek. Rozlišuje jako Laínez tři typy kolejí, nižší, střední a vyšší (*collegii ratio infima, media et suprema*), a trojí funkci každé koleje, řádovou, nebo kolejní v užším slova smyslu (*domestica gubernatio*), školskou (*institutio scholarum*) a náboženskou (*ecclesiastica ministeria*).

I. Správa koleje nižšího stupně vyžaduje 5 kněží: rektora, ministra, prefekta věcí duchovních, zpovědníka a prokurátora. Ve škole tohoto nižšího stupně koleje se má vyučovati podle *Konstitucí* gramatické, disciplinám humanitním, rhetorice a jazykům, případům svědomí (t. zv. kasuistice), a to jen hlavním věcem z těchto předmětů, aby získané vědomosti, zvláště z jazyků, posloužily dobře tomu, kdo by se chtěl věnovat stavu duchovnímu, jako tomu, kdo by chtěl vstoupit do služeb světských. Je tudíž třeba takovéto škole tří učitelů gramatiky, jednoho pro předmět humanitní (*humanitatis*), jednoho pro rhetoriku, jednoho pro jazyk řecký a základy dialektiky, lektora kasuistiky, prefekta školy a korrekta, celkem tedy devět osob. Duchovní funkci koleje nižšího stupně musí zastávat pět kněží (kazatel, dva zpovědníci pro scholastiky a dva pro lid). K těmto 19 osobám kněžským třeba připočítati nejméně 18 scholastiků-seminaristů, pobývajících v koleji, a 13 pomocníků k řízení a vykonávání »věcí a služeb světských« (zřízců a sluhů). Celkem tedy 50 osob, nepočítaje v to starce (vyslouzilce) a nemocné. Pro těchto 50 osob potřebných koleji nižšího stupně nezbytno tedy zabezpečiti odpovídající důchod, jestliže někdo pomýšlí založit kolej toho druhu. Ve výjimečných případech, které uváží generál, možno redukovat počet osob takové koleje na 40. Rozumí se, že kolej pak musí mít náležitý dům k obývání, budovu školní, knihovnu, kostel a zahradu.

II. Střední stupeň koleje po stránce školské rozšiřuje učební program nižší koleje o trojroční kurs filosofie, čímž se přirozeně rozmnožuje nejen počet posluchačů a profesorů, nýbrž personálu vůbec. Zakladatel koleje tohoto stupně musí býti připraven na sustentaci nejméně 80 osob.

III. Vyšší stupeň koleje, neboli studium generální čili universita, přidává po stránce školské k plnému programu typu středního celou fakultu theologickou, s jedním nebo dvěma kursy scholastické theologie, s jedním kursem sv. písma a jazyka hebrejského. Profesorský sbor se tím rozšíří o tři nebo čtyři členy učící, o kancléře celé školy universitní, prefekta fakulty theologické a

jistý počet oficiálů. Kdo se tedy obírá tak závažnou myšlenkou, jako je založení vyššího stupně koleje neboli university, musí počítati podle nařízení Aquavivova s pevným důchodem nejméně pro 120 osob.⁷

Z tohoto nařízení Aquavivova vidíme, jaký učební plán měly školy jesuitských kolejí všech tří stupňů před definitivní redakcí *Ratio studiorum* z r. 1599, která upravila s konečnou platností jesuitské školství. Již před tím se tedy rozeznával trojí druh škol, jako byly tři stupně kolejí: Nižší škola, kterou bychom mohli nazvat nižším gymnasiem, nebo humanitními třídami (*classes grammaticae et litterarum humaniorum*, nebo pouze *litterae humaniores*), gymnasium (s filosofií) a universita (*universitas, studium generale*). Avšak učební rozvrh a počet tříd jednotlivých škol nebyl dosud ustálený, ačkoliv vlivem *Konstitucí* se směřovalo i zde stále zřetelněji k jisté uniformitě. Lze to ukázat na několika příkladech.

Podle rozvrhu přednášek ingolstadtského nižšího gymnasia z r. 1568 měla tato škola 4 třídy: *prima classis* in Rhetoricis, *secunda classis*, jež činila přechod mezi třídou humanitní a třetí třídou gramatickou, *tertia classis*, vlastně třetí a druhá třída gramatická, *quarta classis*, ve skutečnosti první třída gramatická.⁸ Také k tomuto typu nižšího gymnasia patřila olomoucká škola jesuitská ve své původní formě (při založení koleje r. 1566), s tím rozdílem, že neměla ani rhetoriky a místo tří tříd gramatiky jen dvě, nahrazujíc první gramatickou třídu jakousi přípravkou (*infima*).⁹ Značně starobylý útvar druhého typu jesuitské školy — gymnasia s filosofií — prozrazuje učební plán würzburgské koleje z r. 1567, jež měla 3 třídy gramatické (*grammatices classis infima, etymologia, syntaxis*), třídu humanitní a rhetorickou, kurs řečtiny a hebrejštiny (první se počítal později do tříd gramatických a druhý k fakultě theologické), třídu dialektiky, jež nahrazovala filosofii, pro niž se žádal později kurs trojroční, a třídu theologie (*theologica*), jež však podávala jen základy náboženství, nikoliv systém theologie, a nebyla tedy ani náběhem k fakultě theologické, kterou zřídili jesuité ve Würzburgu teprve r. 1582.¹⁰

Koleji würzburgské se podobá kolej ve Štýrském Hradci, která měla podle učebního rozvrhu z r. 1579 tyto třídy: *schola infima, tertia grammatica secunda grammatica, prima grammatica, politior literatura* (t. j. *humanitas*), *rhetorica, graeca, logica, sacra*.¹¹ Není zde tedy kursu hebrejštiny, který ostatně do tohoto typu školy nepatří, za to však třídy gramatické byly rozmnoženy

⁷ *Ratio studiorum*, I., p. 337—340. To jsou tak zv. »*Formulae acceptandorum collegiorum anno 1588 — acceptae anno 1590, 19. Aug.*«. Pátá generální kongregace řádu r. 1593—1594 snížila požadavky Aquavivovy v prvním stupni koleje na 30, v druhém na 60, v třetím na 100 osob. *Ibidem*, I., p. 340/340—341.

⁸ *Ratio studiorum*, I., p. 212—214.

⁹ Alois Kroess, S. J., *Geschichte der böhmischen Provinz der Gesellschaft Jesu*, I. (Wien 1910), str. 290—302.

¹⁰ *Ratio studiorum*, I., p. 208—212.

¹¹ *Ratio studiorum*, I., p. 247—248, srv. Fr. v. Krones, *Geschichte der Karl Franzens-Universität in Graz* (Graz 1886), str. 120 a n.

o přípravku. Skutečnému gymnasiu (s filosofií), jak ho později sankcionovala »Ratio studiorum«, přiblížilo se podstatně jezuitské gymnasium v Kolíně n. R., jehož školský plán z r. 1578/79 vykazuje tyto třídy: *etymologia*, *syntaxis* (jen dvě gramatické třídy místo tří), *humanitas*, *rhetorica*, *logica*, *physica*, *metaphysica* — tedy s úplným trojročním kursem filosofie.¹²

Připojením trojročního kursu filosofie k nižšímu gymnasiu, vzniká gymnasium s filosofií, střední typ školy jezuitské. Příkladem toho jest škola v Ingolstadt, jež r. 1587 přidala k třídám humanitním ještě filosofii.¹³ Podobně v Olomouci, když se v koleji postupně doplnily třídy nižší, bylo zřízeno (1573—74) trojroční studium filosofické (vznikl tedy střední typ koleje), obdařené privilegiem císaře Maxmiliána II., že jesuité mají právo udělovati, jako na jiných universitách obvyklé stupně akademické, to jest bakalářství a mistrovství svobodných umění.¹⁴

Jestliže k filosofii (plnému gymnasiu s trojročním během filosofie) bylo přidáno učení theologické (s kursy scholastické theologie, sv. písma, jazyka hebrejského, morální theologie, po případě kontroversí), v předepsaném rozsahu 3 nebo 4 let, vzniká studium generální, neboli universita jezuitská v pravém slova smyslu, jež aprobační kurie a patřičné vrchnosti světské dostávala privilegium udělovati všechny stupně akademické ve filosofii a theologii. Příkladem takové university jest učení ve Štýrském Hradci od r. 1585, kdy dosavadní gymnasium s neúplnou filosofií bylo doplněno filosofickými přednáškami trojročními a studiem theologickým a potvrzeno zakládací listinou arciknížete Karla II. (*in generale publicum studium... et plane universitatem*) s právem udělovati všechny stupně akademické.¹⁵

Definitivní »Ratio studiorum« z r. 1599 kodifikuje dosavadní platná nařízení pokud se v praxi osvědčila a přidává některá nová, jež směřují spíše k uniformitě učebního programu v jednotlivých typech školských. Rozznává ovšem zase tři stupně škol a připouští je jako samostatné ústavy, ale přizpůsobuje rozsah učení v každém z nich tak, aby kdykoliv a kdekoliv k stávajícím třídám humanitním bylo možno připojiti studium filosofie (fakultu filosofickou) a k filosofické akademii učení theologické (fakultu theologickou). Jesuitské školství jest zde pojato jako dokonalý a promyšlený celek od první gramatické třídy až po nejvyšší kurs scholastické theologie, s přesným rozvrhem hodin učení jednotlivých předmětů, ferií, repetitorií, disputací, zkoušek, promócí a ostatních aktů universitních. Umným přechodem mezi základními disciplinami a vhodně volenými zkouškami má na zřeteli prospěch toho, kdo po absolvování buď tříd humanitních, nebo filosofie chce vstoupiti v život praktický, kdo se připravuje na kněžské povolání jako seminarista, a ovšem

¹² Ratio studiorum, I., p. 230—232.

¹³ Ratio studiorum, I., p. 304 squ.

¹⁴ Kroess, I. c., I., 380 n.

¹⁵ Ratio studiorum, I., p. 365; srv. v. Krones, I. c., 228—229, 239 n.

i toho, kdo touží po hlubším vzdělání filosofickém nebo theologickém, aby se stal učitelem těchto předmětů.¹⁶

Je pak podle »Ratio studiorum« z r. 1599 tento pořad škol, tříd a rozvrh předmětů jezuitských kolejí:

Studia inferiora

mají pět tříd a trvají pět let. Jsou to:

1. *Infima classis grammaticae*, v níž se učí počátkům latiny a řečtiny.¹⁷

2. *Media classis grammaticae*, pokračuje v učení mluvnicím obou jazyků.¹⁸

3. *Suprema classis grammaticae*, poskytuje úplnou znalost latinské mluvnicice podle příručky Alvarezovy (*grammatica Emmanuelis*), vyzkoušenou na snadnějších textech Ciceronových a v řecké gramatice pokračuje.¹⁹

4. *Humanitas*, jež zdokonaluje v jazyku latinském, učí řecké syntaxi, počátkům výmluvnosti na základě četby spisů Ciceronových, z historiků Caesara, Sallustia, Livia, Curtia a z básníků Virgilia.²⁰

5. *Rhetorica*, jejímž účelem jest poskytnouti úplný návod k »výmluvnosti« a zdokonaliti v jazyku řeckém čtením spisů vynikajících autorů.²¹

To jsou studia nižší, gramatická a humanistická, *classes inferiores*, nebo také *scholae studiorum inferiorum*.

Kdo se chtěl státi knězem nemaje touhy studovati dále a nebo neobstál při přijímací zkoušce k vyššímu studiu filosofickému, byl poslán »ad casus«, t. j. do semináře, kde se přednášel dvouletý *kurs kasuistiky* (*seminarium casuum conscientiae, cursus casuum*), jenž sloužil k výchově kněží pro činnost pastorační. Vyučovali tam dva profesoři současně: jeden přednášel o svátostech a povinnostech, druhý o dekalogu, kontraktech (při VII. přikázání) a jiných vě-

¹⁶ Edice v Ratio studiorum, I. c., II., p. 225—481.

¹⁷ Gradus hujus scholae est rudimentorum perfecta, syntaxis inchoata cognitio... Graece vero inferior quidem ordo legere et scribere, superior vero nomina simplicia, verbum substantivum et barytonum ediscet... L. c., II., p. 442 squ.

¹⁸ Gradus hujus scholae est totius quidem grammaticae, minus tamen plena cognitio... Ex Graecis ad hanc scholam pertinent nomina contracta, verba circumflexa et faciliores formationes. L. c. 434.

¹⁹ Gradus hujus scholae est absoluta grammaticae cognitio: ita enim recolat ab initio syntaxim, ut addat omnes appendices, deinde explicet constructionem figuratam et de arte metrica; in graecis autem octo partes orationis; seu quaecunq; rudimentorum nomine continentur, dialecticis ac difficilioribus annotationibus exceptis. L. c. 424.

²⁰ Gradus hujus scholae est, postquam ex grammaticis excesserint, praeparare veluti solum eloquentiae, quod tripliciter accidit: cognitione linguae, aliqua eruditione et brevi informatione, praeceptorum ad Rhetoricam spectantium... Graecae linguae pars illa pertinet ad hanc scholam, quae syntaxis proprie dicitur... L. c. 414.

²¹ Gradus hujus scholae non facile certis quibusdam terminis definiri potest; ad perfectam enim eloquentiam informat, quae duas facultates maximas, oratoriam et poeticam, comprehendit... nec utilitati solum servit, sed etiam ornatui indulget. Illud tamen in universum dici potest, tribus maxime rebus: praeceptis dicendi, stylo et eruditione, contineri... Ex Graecis ad Rhetoricam pertinet syllabarum maxime dimensio et plenior auctorum et dialectorum cognitio... L. c. 398, 400.

cech, důležitých pro kněze; z vlastní theologie však jen to, čeho bylo nutně třeba k porozumění této látce.²²

Druhým stupněm jesuitské školy byla

Philosophia,

studium filosofické, také facultas philosophica, přístupné jen po zdařilém absolvování nižšího učení, trvající tři roky a rozděleno ve tři kursy.

Jesuité pokládali filosofii za přípravu k theologii²³ a jejich vůdcem při studiu filosofickém byl v první řadě Aristoteles.²⁴ Cursus philosophicus v celku se pak skládal z těchto čtení:

Logica, v prvním roce, v níž se podával všeobecný úvod podle logiky Toletovy nebo Fonsecovy a probírala se II. kniha Perihermenias, Topica a Elencha.²⁵

Physica, v druhém roce, vykládalo se 8 knih Physicorum (s některými výpustkami), kniha de Coelo a I. kniha de Generatione.²⁶

Methaphysica, v třetím roce, kde se probírala II. kniha de Generatione, knihy de Anima a Methaphysica (hlavně quaestiones de Deo et Intelligentiis).²⁷

Vedle těchto kursů hlavních byly dva vedlejší:

Mathematica, kurs při logice, jenž podával v podstatě jen Elementa Euklidova a něco z geografie,²⁸

Philosophia moralis nebo *Ethica*, kurs při metafysice, s výklady podle 10 knih Ethicorum.²⁹

Vrcholem a korunou školství jesuitského, co teprve z ústavu činilo vysoké učení v pravém slova smyslu — studium generální, také universitou zvané — byla

Theologia

facultas theologica, studium theologické, jež trvalo čtyři roky a bylo rozděleno v řadu paralelních kursů:

1. *kurs scholastické theologie* (scholastica theologia) byl nejdůležitější a měl býti za čtyři roky absolvován. Přednášeli jej dva nebo tři profesori a látka

²² Srv. l. c. 240, 244, 246, 322, 324. Eo suam omnem operam atque industriam conferre studeat, ut peritos parochos seu sacramentorum administratores instituatur. L. c. 322, srv. též p. 240, 244, 246, 324.

²³ Quoniam artes vel scientiae naturales ingenia disponunt ad Theologiam et ad perfectam cognitionem et usum illius inserviunt, et per se ipsas ad eundem finem iuvant, eas, qua diligentia par est, praeceptor, in omnibus sincere honorem et gloriam Dei quaerendo, ita tractet, ut auditores suos, ac praecipue nostros ad Theologiam praeparet, maximeque ad cognitionem excitet sui Creatoris. L. c. 328.

²⁴ In rebus alicujus momenti ab Aristotele non recedat, nisi quid incidat a doctrina, quam Academiae ubique probant, alienum... L. c. 328.

²⁵ L. c. 332 squ.

²⁶ L. c. 334 squ.

²⁷ L. c. 336 squ.

²⁸ L. c. 348 squ.

²⁹ L. c. 344 squ.

traktovaná byla vybírána a tříděna podle Theologické Summy Tomáše Aquinského. Jesuité aspoň v prvních dobách drželi se nauky Tomášovy věrně a nazývali ho svým doktorem;³⁰

2. *kurs theologie morální*, který trval dva roky;³¹

3. *kurs sv. písma* (biblicistika), přednášel se po dva roky, a sice v 2. a 3. roku theologie;³²

4. *kurs jazyka hebrejského*, trvající jeden rok, v němž se seznamovali posluchači i s elementy řeči chaldejské a syrské;³³

5. *kurs kontroversí* (cursus controversiarum), o němž se sice »Ratio Studiorum« výslovně nezmiňuje, slučujíc kontroverse s kursem theologie scholastické, který se však fakticky ustavil na universitách italských pro posluchače »ultramontánní« (t. j. většinou z krajín, kde žili katolíci s nekatolíky) a na universitách v zemích ohrožených protestantstvím. Vzorem k těmto přednáškám (spíše disputacím) byly proslulé Kontroverse Bellarminiho.³⁴

Jen takový ústav, který měl všechny tyto školy v úplnosti (třídy gramatické a humanitní, fakultu filosofickou, neboli svobodných umění a fakultu theologickou) a s učebním programem, jak ho požadovaly zásady jesuitského školství, nazýval se *generálním studiem*, *čili universitou*, a měl nárok na všechna privilegia, jimž se těšily ostatní university nejesuitské. O to se starali již sami jesuité, dožadující se a dostávající zvláštních potvrzení od papeže a patřičné vrchnosti světské pro své university.

Jak patrně, universita jesuitská se liší od středověkého i novověkého typu university tím, že nemá fakulty právnické ani lékařské, a možno tedy říci — máme-li na mysli tento poměr, že není úplná. Ale třeba hned dodat, že si jesuité vytkli za úkol učiti jen takovéto universitě a že jen taková škola odpovídala jejich cítění, nazírání a — účelu. Praví se o tom v Konstitucích slovy lapidárními, která vylučují nedorozumění: »Cum Societatis atque studiorum scopus sit, proximos ad cognitionem et amorem Dei et salutem suarum animarum juvare, cumque ad eum finem medium magis proprium sit facultas Theologiae, in hanc potissimum Societatis Universitates incumbunt...«³⁵ Jesuitská universita je školou zaměřenou zřetelně k cíli, který pokládali za nejvyšší, totiž k theologii, a ostatní studia, jež nesouvisela s theologií a nebyla k ní přípravou, nebyla také předmětem jejich zájmu. V téže kapitole Konstitucí se zajisté čte: »Medicinae et Legum studium a Nostro Insti-

³⁰ Sequantur nostri omnino in scholastica Theologia doctrinam S. Thomae eumque ut Doctorem proprium habeant ponantque in eo omnem operam, ut auditores erga illum quam optime afficiantur. Ale pokračují: Non sic tamen S. Thomae adstricti esse debere intelligantur, ut nulla prorsus in re ab eo recedere liceat; cum illi ipsi, qui se Thomistas maxime profitentur, aliquando ab eo recedant, nec arctius nostros S. Thomae alligari par sit, quam Thomistas ipsos. L. c. 300 squ.

³¹ L. c. 238 squ.

³² L. c. 234 squ.

³³ L. c. 236 squ.

³⁴ L. c. 115 squ., 306.

³⁵ L. c., I., p. 52 (cap. XII., 1.).

tuto magis remotum, in Universitatibus Societatis vel non tractabitur, vel saltem Societas per se id oneris non suscipiet.« Jesuitská škola, nemajíc fakulty právnické a lékařské, nebyla tedy úplnou universitou v dnešním slova smyslu.³⁶ Takovou universitou byla tedy již zmíněná akademie ve Štýrském Hradci i škola olomoucká, když se r. 1617 stala generálním studiem³⁷ — takovou universitu měl na mysli a založil ji r. 1635 v Trnavě *Pázmány*, o čemž bude ještě řeč. Proto, kdo se chtěl věnovati studiu práv nebo mediciny, opouštěl jesuitskou universitu po absolvování filosofie a odcházel na universitu, kde tyto fakulty byly. Je pozoruhodné, že jesuité i tehdy, když dostali do své moci starou kompletní universitu, a nebo že aspoň měla fakultu juristickou a medicinskou, obsadili jen fakultu artistickou (filosofii) a theologickou, a to výhradně svými silami s naprostou nesmluvností, ponechávající však při tom fakultu právnickou (docela i přednášky z práva kanonického) a lékařskou nejesuitům — ovšem i zde si vyhradovali aspoň dohled a kontrolu nad přednáškami. Tak tomu bylo v Praze, když došlo po neobyčejně komplikovaném jednání k sloučení akademie jesuitské se staroslavnou universitou Karlovou a vznikla Carolo-Ferdinanda,³⁸ podobně tomu bylo i ve Vídni³⁹ a jinde.

Třeba ještě jednou zdůrazniti, aby se předešlo populárním omylům: na jesuitské universitě, tedy jesuity založené podle jejich školských dekretů, po našem smyslu neúplné, jak jsme to vylíčili nahoře, vyučovali jen jesuité — byla to jejich universita a byla jim universitou po výtce, neboť i papež i knížata dařili je privilegii, jako jiné university úplné, ba často je zahrnovali milostmi; na starých universitách úplných, jež se dostaly v moc a pod dozor jesuitů — málo jich uniklo tomuto osudu — vyučovali jesuité jen na fakultě artistické a theologické, jež byly jejich nepopíratelnou doménou; přednášky

³⁶ O jesuitském školství srv. H. Fouquieray S. J., *Histoire de la Compagnie de Jésus en France*, II. (Paris 1913), kde na str. 691—720 důkladný výklad o *Ratio Studiorum*, ale s jehož rozbořením »Degrés de l'enseignement« (str. 705 a n.) nemohu ve všem souhlasiti, neboť právě zde třeba míti vždy na zřeteli vývoj jesuitského školství před *Ratio studiorum*. Rovněž pojem »studia superiora« byl vytvořen až v návrhu Claudia Aquavivy a teprve až po *Ratio Studiorum* odpovídá skutečnému stavu ve školství jesuitském; ale vždy nutno rozeznávati studia filosofická a studia theologická, neboť prvá se mohou vyskytovat i často se vyskytují (jako »akademie«) bez druhých, s nimiž ve spojení pak tvoří studium generální, universitu. Stručně a ne vždy přesně informuje o tom také H. Böbmer, *Die Jesuiten. Eine historische Skizze* (Leipzig 1913), str. 132 n., a Molnár Aladár, *A közoklatás története Magyarországon a XVIII. században*, I. (Budapest 1881), str. 128—238; jinou literaturu všeobecnější vypočítává Herzog-Hauck, *Realencyklopädie für protestantische Theologie und Kirche*, VIII. (Leipzig 1900), str. 742 n.

³⁷ J. Schmidl, *Historiae Societatis Jesu Provinciae Bohemiae pars III.* (Pragae 1754), p. 49—50; srv. i Kroess, I. c., I., 869 n.

³⁸ Ignatius Kollmann, *Acta sacrae Congregationis de propaganda fide res Bohemicas illustrantia*, tomi I., pars I. (Pragae 1923), p. 67 n. (č. 17), kde jesuitský návrh, jak »universitu Karlovu s akademií jesuitskou užitečně spojití«; jesuité nereflektují na fakultu právnickou a lékařskou, kde mají učiti nejesuité juris periti (v tom i sacros canones) a medici.

³⁹ Rud. Kink, *Geschichte der kaiserlichen Universität zu Wien*, I. (Wien 1854), str. 308 n.; II., str. 434 n.

na fakultě juristické a medicinské konali ze zásady nejesuité, buď kněží (řeholní i světské), nebo laici, ale takovýchto universit úplných Tovaryšstvo »neakceptovalo« a ani jim v prvním rozmachu své školské aktivity nebylo nakloněno.

II.

Arcibiskup Mikuláš Oláh. — Založení koleje jesuitské v Trnavě. — První jesuité v Trnavě. — Učení v koleji a ráz koleje. — Styky s jesuitou vídeňskými a pražskými. — Čeští jesuité v Trnavě. — Zánik koleje a odchod jesuitů z Uher.

Příchod jesuitů do Uher nebyl provázen příznivou hvězdou. Dlouho nemohli zakotviti, ačkoliv byli podporováni hierarchií i dvorem.

Ale to se vysvětluje přirozeně ze současných politických i církevních poměrů v Uhrách. Po bitvě u Moháče se rozšířil protestantství měrou netušenou.⁴⁰ Ohledy, které měl Ferdinand I. k protestantské šlechtě z důvodů politických, nemohly ovšem býti novému vyznání překážkou a římská kurie, jež se nestarala včas o obsazení uprázdněných beneficí po zabitých biskupech a prelátech, přispěla značně k tomu, že většina vysoké i střední šlechty se stala rázem ochránkyní a podporovatelkou evangelictví na svých statcích — často jen z touhy po zboží zádušním, jež rozchvacovala buď přímo, nebo je dostávala bez zákonitého postupu zástavou od královské komory jako odúmrtí. Tím však dána možnost protestantství, aby se ujalo a upevnilo, neboť také nižší klerus mravně i hmotně zbídačelý se nemohl novému radostnému hnutí stavěti na odpor. Katolíci byli prvním náporom reformace ohromeni, jejich organisace a kázeň rozleptána, fary i školy opuštěny.

Teprve sněm z r. 1548, na němž byly usneseny první zákony na obranu staré víry,⁴¹ podal poněkud odvahy katolickým vrchnostem duchovním a, pokud ještě zbyly, i světským.

Byl to zvláště vzdělaný arcibiskup ostříhomský, Mikuláš *Oláh*, jehož residenčí se stala od r. 1543 Trnava, který se pokusil vyvinouti ráznější činnost v duchu katolické restaurace, odvoláváje se na dekret Tridentského koncilu »*De reformatione*« a na výnosy řečeného sněmu.⁴² Pozornosti zasluhuje přede-

⁴⁰ Srv. Zoványi Jenő, *A reformáció Magyarországon 1563-ig* (Budapest 1921) a *Kvátala*, I. c. 39 a n. O následcích bitvy u Moháče srv. Theodor Ortway, *Die Schlacht von Mohács, ihre Ursachen und Folgen*, »Ungarische Rundschau«, III., 1914, str. 592 a n., a zvl. Hóman Bálint-Szekély Gyula, *Magyar történet*, IV. (Budapest s. a.), str. 220 n.; o počátcích aktivity katolické srv. Zoványi, I. c., str. 445 a n.

⁴¹ *Decretum Ferdinandi I. anni 1548*, artic. 5.: Imprimis, quoad negotium religionis omnes ordines et status regni una voce sentiunt; cultum divinum et religionem ad pristina normam esse redigendam et haereses undique tollendas, juxta admonitionem suae regiae majestatis. *Corpus Juris Hungarici 1526—1608* (Budapest 1899), p. 222.

⁴² (paragr. 4) ...iidem etiam praelati pro facultatibus ipsorum scholas erigant, in quibus bonae literae et vera religio doceatur, sic in dies magis prava dogmata tollantur et vetus religio repullulet: praedicatorumque boni per regnum dispergantur. *L. c.* 224.

vším Oláhova snaha o povznesení katolického školství. Provedl nápravu staré školy trnavské⁴³ a založil seminář pro výchovu kněží, máje v tom za pomocníka a rádce dobrodružného humanistu vlašského Petra *Illicina*, jenž po svém odchodu z Polska a před definitivním zakotvením v Olomouci (1561), kde se stal kanovníkem, žil řadu let v Uhrách jako probošt svatotomášský.⁴⁴

Ale Oláh brzo zpozoroval důležitost jezuitského řádu v misiích i ve výchově mládeže a již nedlouho po založení koleje v Praze a v Ingolstadtu pomýšlel uvést jezuity do Uher. Utvrzoval ho v tom zvláště Jiří *Draskovič*, biskup pětikostelský, jenž tehdy pobýval jako zpovědník u dvora v Praze a měl styky s pražskými jezuity.⁴⁵ Generál řádu Jakub *Láinez* byl myšlenice Oláhově nakloněn a rozhodl se za určitých podmínek akceptovati kolej.⁴⁶ Odkázal Oláha na Jana Alfonsa *de Vittoria*, superintendenta vídeňského a pražského, jenž r. 1558 vedl obě koleje, a s kterým se Oláh znal osobně.⁴⁷ K založení koleje v Trnavě došlo však teprve r. 1561, když se podařilo arcibiskupovi zabezpečiti kolej hmotně, a když Vittoria mohl volně disponovati s několika jezuity, jichž právě tehdy v koleji vídeňské i pražské nebyl nadbytek.

Na žádost Oláhovu potvrdil Ferdinand I. kolej v Trnavě a nadal ji důchody z opatství széplackého (v stolici abaujské) a z probošství bíňského (v stolici ostřihomské).⁴⁸ Zatím také Vittoria opatřil 12 jezuitů, jichž bylo třeba, aby se

⁴³ V Trnavě byla od delší doby škola s humanitními předměty (gymnasium), vydržovaná arcibiskupem, kapitulou i městem, kterouž *Oláh* r. 1554 zreorganisoval, což bylo podle jeho slov nutné »tam ad propagandam religionem Christianam, cuius cura prima et praecipua esse debet, quam etiam ad gubernandas Respublicas...«, srv. *Frankl Vilmos*, *A hazai és külföldi iskolázás a XVI. században* (Budapest 1873), str. 128 a n., 323, kde text statut; srv. dále *Békefi Remig*, *Oláh M. nagyszombati iskolájának szervezése, »Századok«* 1897, str. 882 n.

⁴⁴ O působnosti *Illicinově* v Uhrách píše *Kollányi Ferenz*, *Illicini Péter* (Századok, 1895, str. 239 n., 342 n.); srv. i *Sörös Pongrácz*, *tamže*, 1897, str. 804; o jeho činnosti na Moravě *Bohumil Navrátil*, *Biskupství olomoucké a volba Stanislava Pavlovského*, 1576—1579 (Praha 1909), str. 88 n.; *tamže* str. 336, č. 46, *Illicinova zpráva o jeho zásluhách ve školství uherském, zvl. v Trnavě*.

⁴⁵ Zúčastnil se také první theologické disputace v pražské koleji jezuitské r. 1558, srv. *Alois Kroess*, *Geschichte der böhmischen Provinz der Gesellschaft Jesu*, I. (Wien 1910), str. 73.

⁴⁶ *Meszlényi Antal*, *A magyar jezsuiták a XVI. században* (Budapest 1931), str. 43 n.

⁴⁷ [*Imrich Tolvay*] *Ortus et progressus almae archi-episcopalis Societatis Jesu universitatis Tyrnaviensis a primis illius initiis ad annum usque M. D. C. LX. (Tyrnaviae 1725)*, pag. 7 (omylem píše *P. Petrum Victoriam*); *Meszlényi*, I. c. 45 n.; o Vittoriově srv. *Kroess*, I. c. 41, 46 n.; *Bohumil Navrátil*, *Jezuisté olomoučtí za protireformace. Akty a listiny z let 1558—1619* (Brno, 1916), str. 1 n. (kde cit. *W. W. Tomek*, *Výpisky z paměti koleje jezuitské*, Č. Č. M., 1844, str. 198).

⁴⁸ *Fundační a dotační listinu Ferdinandovu* (1. I. 1561) vydal *Georgius Fejér*, *Jurium ac liberatum religionis et ecclesiae catholicae in regno Hungariae partibusque adnexis codicillis diplomaticis* (Budae 1847) *Supplementa*, pag. 3—4; praví se v ní: ... collegium Societatis Jesu, quae nostris temporibus in erudienda iuventute, cum circa religionem veram et catholicam, tum etiam honesta literarum media summam dinoscitur facere diligentiam, in civitate nostra Tyrnaviensi tradita rei huius perficiendi cura... Domino Nicolao Olaho... instituendum fundandumque duximus. Quapropter, ut collegio et fratribus... de vitae aliarumque rerum necessitatibus prospectum esse possit; abbatiam de Széplak in Abaujvariën. et praeposituram de Been in Strigon. comitatibus adiacentes (jež jsou vakantní, ale delší dobu v rukách světských se nacházejíce rozličně utrpěly)

mohla ustaviti kolej nižšího stupně s úkolem školským i missijním, takže se již na podzim počalo s vyučováním.⁴⁹ Za rektora koleje byl povolán Jan *Seidl*, dosud profesor v Ingolstadtu; třídu gramatickou vedl Theodorich *Canisius*, příbuzný známého Petra *Canisia*, hornoněmeckého provinciála; v poetice učil Gerard *Hero* z Flander a v rhetorice Tomáš *Zdelarič*, řečený Slovan, původu charvatského.⁵⁰ Z ostatních členů koleje se vzpomínají v současných prame-nech Menhart *Sandiger*, Štěpán *Eisman*, Jan *Primik*, David *Pálfi*, Jan *Sartor*, Antonín *Ghuse*, Theodor *Busaeus* a *Palma* laik, tedy Němci a Holanďané. Jedině *Pálfi* byl »Hungarus«.⁵¹ Ale je doloženo, že první jezuité kázali v Trnavě slovensky, německy a maďarsky,⁵² jak toho vyžadovaly národnostní poměry města i okolí, a ježto mezi žáky vstupujícími do školy kolejní byli též Slováci, jimž bylo nutno traktovati počátky gramatiky jejich jazykem (jde ovšem jen o první třídu), pak nelze pochybovati, že již mezi prvními jezuity musel býti Slováček, nebo aspoň někdo obeznámený s tímto jazykem.⁵³

R. 1562 byl doplněn sbor trnavské koleje novými členy, aby se nahradila ztráta tří jezuitů (mezi nimi i Theod. *Canisia*), kteří toho roku zemřeli morem. Přišel Adam *Höller*, německý kazatel, Štěpán *Rimel*, jemuž byla poručena správa statků kolejních a Pavel *Hoffaeus*, předtím rektor pražské koleje, jenž v Trnavě působil nějakou dobu jako profesor.⁵⁴ Současně však také došlo

simul cum universis earumdem bonis temporalibus, utpote villis etc. memorato collegio Jesuitarum, in civitate nostra Tyrnaviensi noviter opera et cura praefati domini Strigonien. fundato, accedente ad id Sacrae sedis Apostolicae dispensatione applicamus; eidemque in perpetuum dedimus... I. c. 4; *Meszlényi* I. c. 50 píše, že se tak stalo 21. ledna; správněji *Ortus et progressus* p. 7 (»ipsis Kalendis Januariis«), spojuje však časově žádost Oláhovu a potvrzení i donaci Ferdinandovu v jedno.

⁴⁹ O stavbě budovy kolejní viz *Ortus et progressus*, p. 8.

⁵⁰ »Thomas Sclavus sacerdos tradere coepit artem rhotoricam«, praví *Ortus et progressus*, p. 9; *Meszlényi*, I. c. 53 píše »P. Zdelarits Tamás... horvát volt, de jól beszélt magyarul is« (užil zde nejstarších matrik trnavské koleje, zachovaných z části v rukopisu pozdějšího rektora koleje Jiřího *Dobronokibo* (1588—1649) »Historia Societatis Jesu in Austria, Hungaria, Transylvania, Croatia, Bohemia, Moravia, Silesia... ab anno 1551... continens ortum et progressum, chovaném dnes v knihovně budapeštské university (rkp. odd.) ve velké sbírce jezuitik »*Collectio Hevenessiana*«, tom. I., pag. 1—96; o trnavské koleji *tamže* pag. 13—33. Také *Ortus et progressus* zná rukopis *Dobronokibo* a přináší z něho nejpodstatnější věci.

⁵¹ *Meszlényi*, I. c. 53, podle *Dobronokibo* I. c. p. 18—19; Th. *Busaeus* je známý jezuita, jenž se r. 1578 stane konsultorem provincialovým; píše o něm *Kroess* i *Navrátil* (passim).

⁵² *Meszlényi*, I. c. 54.

⁵³ Nelze-li mysliti na Tomáše Charváta, potom, soudě podle dochovaného seznamu prvních jezuitů trnavské koleje, byl by to asi onen *Jan Primik*, jehož jméno zní slovensky; nenašel jsem ho však ani mezi jezuity koleje vídeňské (kdež od počátku studovali různí »Slavi« z Uher a odkudž asi většina našich jezuitů přišla), ani koleje pražské.

⁵⁴ *Meszlényi* I. c. 58, podle rkp. *Dobronokibo* uvádí však pouze jména (někdy i značně zkomolená, píše na př. »P. Rimaly István«) nevšímaje si jejich původu ani působnosti v řádu, čímž lze mnohé objasniti, zvláště vztah koleje trnavské k ostatním, zvl. vídeňské a pražské. Adam Höller, byl bratrem Alexandra Höllera, novicmistra a profesora v Praze; později vystoupil z řádu i církve a stal se knězem evangelickým ve Vídni; o obou píše na př. *Kroess* I. c. I. passim a jiní. Štěpán Rimel, původem Šváb, studoval ve Vídni filosofii a z jara r. 1566 jest prefektem právě založené koleje v Olomouci, srv. *Kroess*, I. c. 293; *Navrátil*, *Jezuisté* 75 a passim. Pavel Hoffaeus působil v Praze od r. 1558—1561 a v Trnavě r. 1562; napsal dějiny zdejší koleje za první rok, t. zv. *Initium Collegii Tyrnaviensis*; rkp. (5 str.) chová se dnes v archivu budapeštské university, srv. *Meszlényi*, I. c. 53, 58.

k změně rektora. Seidl byl učený jezuita, ale tak prudké povahy, že se dostal do sporu i s arcibiskupem. Když pak z toho vznikaly nesnáze i celé koleji, byl povolán z Prahy za rektora španělsko-český jezuita Hurtado Perez, jenž s velkým prospěchem spravoval kolej až do r. 1566, kdy se stal rektorem právě založené koleje olomoucké.⁵⁵

V následujících letech setkáváme se zase s novými jmény v trnavské koleji.⁵⁶ Již r. 1563 vystřídá Höllera Jan *Aschermann* a r. 1566 se stane po Perezovi rektorem Petr *Hernáth*, maďarský jezuita, a nějaký čas zdrží se v Trnavě i Štěpán *Szántó* zv. *Arator*.⁵⁷ R. 1566 učí zde rhetoriku český jezuita Zikmund *Domináček* z *Písnice*, původem z kališnické rodiny šlechtické, jenž proslul v řádu jako řečník a znalec jazyků. Působil v Trnavě až do zrušení koleje.⁵⁸ Daleko však nejvýznamnější ze všech jezuitů, kteří učili v koleji trnavské anebo pracovali jako misionáři, byl P. Baltazar *Hostounský* zv. *Hostovinus*, jeden z 12 Čechů, kteří studovali v římské koleji ještě pod dohledem samotného zakladatele řádu Ignáce z Loyoly. Také tento bouřlivý obhájce českého jazyka v koleji pražské a později organisátor kolejí polských zdržel se nějakou

⁵⁵ *Meszlényi*, I. c. 58 n. Hurtado Perez byl vicerektorem koleje pražské do r. 1560. Když přešel z Trnavy do Olomouce a uvedl v život zdejší kolej, věnoval plně své síly protireformační činnosti v zemích českých. Známý jsou jeho styky s biskupem Pavlovským a domem Pernštejnským; byl rádcem Marié Manriquez de Lara, ženy Vratislava z Pernštejna, jež prováděla katolickou restauraci na Litomyšlsku. Zemřel r. 1576 jako zpovědník Pavlovského. Srv. *Kroess* a *Navrátil*, passim.

⁵⁶ Vypočítává je *Meszlényi*, I. c. 61, 62, 64, 77; jsou to ve většině Němci, Belgičané a Nizozemci, z nichž mnozí působili před tím nebo potom v koleji pražské, olomoucké nebo vídeňské. Cirkulace jezuitů z těchto kolejí a v těchto kolejích byla usnadněna tím, že r. 1563 se oddělila kolej vídeňská, pražská a trnavská (k nimž přibyla r. 1566 olomoucká) od provincie hornoněmecké a utvořena z nich nová provincie »rakouská«. Trnavská zůstala v tomto svazku i nadále, kdežto české, moravské a slezské koleje byly později (1623) spojeny v provincii českou, srv. *Kroess*, I. c. I., str. 133, II., str. 73—75. Z těch jezuitů mnohé možno doložití z přístupné literatury, již citované (*Dubr*, *Kroess*, *Navrátil*); upozorňují zvláště na Jana *Octaviana*, jenž je členem koleje brněnské ještě r. 1600; Jana *Aschermana*, který působil potom na Moravě a ve Slezsku; Michaela *Cardanea* (»Cardaneus«, *Meszlényi*, I. c. 62, chybně »Kardani Mihály«), později misionáře v Mikulově; Petra *Edera*, známého jezuitu své doby (srv. *Kroess*, I. c. I., 570, 883 a n.), jenž učil v Trnavě gramatice, a Krištofa *Strobela*, později prefekta semináře olomouckého (*Navrátil*, I. c. 69). R. 1566 působil v Trnavě chorvatský jezuita Jiří *Tkalčič* a od r. 1565 i nějaký Jindřich *Winek*, snad také Slovan (srv. *Meszlényi*, I. c. 62, 65).

⁵⁷ O *Hernáthovi* více u *Meszlényiho*, I. c. 62 n. *Aratorovi* věnoval studii *Fraknoi* Vilmos, Egy magyar jezsuita a XVI. században. *Szántó István élete* (Budapest 1887) srv. i *Stefan Szántó*, ein ungarischer Jesuit des XVI. Jahrhunderts (Ungarische Revue, 1888, str. 821, asi též od *Fraknoi*); srv. též *Andreas Veress*, Matricula et acta alumnorum collegii Germanici et Hungarici ex regno Hungariae oriundorum I. Matricula (Budapest 1917), str. 1.

⁵⁸ *Domináček*, bratr známého Jindřicha *Domináčka* z *Písnice*, studoval v Římě i v Dillingách u jezuitů a vstoupil do jejich řádu. R. 1566 z rozkazu visitátora řádu Jeronýma Nadala, jenž právě toho roku shlédl kolej v Trnavě, byl poslán na Slovensko, aby v Trnavě učil rhetorice. Po zrušení koleje působil ve Vídni, ale již r. 1569 vystoupil z řádu a objevuje se pak jako farář na některých místech dominia rožmberského. Zanechal několik spisů bohaté erudice a psaných vyříbenou latinou. Rektor olomoucké koleje zapsal o něm r. 1568 »Sigismundus Dominatius . . . loquitur latine, boemice, germanice, italice«; srv. Karel *Hrdina*, *Zikmunda Domináčka z Písnice* Roma (Sborník prací filolog. Jos. Královi k 60. naroč. Praha 1913, 254—258) a zvl. referát Boh. *Navrátila* v *Časopisu Matice Moravské* 38, 1914, str. 181—184, kde cenné podrobnosti o životě *Domináčkovi* z korespondence *Kaniziový* a *Nađalovy*.

dobu v Trnavě, pravděpodobně v letech 1566—1567, snad tedy současně s *Domináčkem*.⁵⁹

Budoucí studium si všimne zajisté i těchto souvislostí pozorněji a snad se podaří osvětliti výrazněji činnost slovanských a zvláště českých jezuitů v trnavské koleji, ale již nyní se ukazuje konkrétně na tomto příkladě, čemuž nasvědčují i zkušenosti z dějin jezuitského řádu v Německu, v Čechách a na Moravě, že také katolická restaurace, prováděná řádem jezuitským, tak význačně internacionálním, nemohla nedbati ve svém rozmachu určitých determinací plemenných a jazykových různých zemí a naopak podporovala, ovšem jen jako akcidents a z důvodů praktických, vše — tedy i pocity vědomí národní pospolitosti — jen když bylo docíleno účelu hlavního, jímž byla rekatolisace. Tedy jen z potřeby řádu a z poznání příbuznosti obou nářečí byli posíláni do Trnavy *Domináček*, *Hostounský* a snad i jiní, o nichž dnes nevíme, aby působili mezi zdejšími Slováky především — ale pro naše národní dějiny i tento drobný fakt, náležitě vysvětlen, není bez užítku. Styky katolických Čechů se Slováky v době reformační a protireformační nemají ovšem toho významu kulturně národního jako evangelíků českých a slovenských. Souvisí to zajisté s celkovým vývojem a směrem dějin většiny české i slovenské obce národní a také přízvuk a základní zabarvení těchto styků je jiné, neboť i duch protestantství je jiný — a ten byl za daných podmínek dějinných příznivější československé sounáležitosti a takřka ji vytvořil — ale přece jen pro to nelze vylučovati z historie usměrňujícího procesu československého podíl neprotestantský i když byl povahy jiné a někdy snad i docela křížil dráhy vývoje, jak je razil více lidový a provinciálnější duch evangelictví. Ostatně spolupráce Čechů a Slováků na poli katolicismu a prostřednictvím katolictví není ještě tak dobře známa, abychom mohli pronášeti soudy obecnější. Jistě zde byla — bude úkolem dalšího zkoumání objasniti její ráz a dosah.

Kolej trnavská byla nižším stupněm koleje jezuitské a přednášely se v ní jen gramatika, poetika a rhetorika — tedy »studia inferiora«. Je pravděpodobno, že postupně přibýly i další dvě třídy gramatické, jak to vidíme v kolejích jiných té doby, a že učení u trnavských jezuitů trvalo také pět let, jako jinde bylo zvykem: 3 třídy gramatické, třída humanistická (poetika) a třída rhetorická. Nebyla tedy v Trnavě tehdy »studia superiora«, jak bylo by se možno dohadovati podle »Assertiones« trnavských, kde se vedle thesů gramatických, humanitních a rhetorických mluví také o filosofických a theologických, které mají obhajovati studenti v kolegiu trnavském na sv. Ondřeje r. 1561.⁶⁰ Vše, co známe o trnavské koleji, odporuje názoru, že běželo zde o řádné kursy

⁵⁹ O *Hostounském*, vedle *Vlčka*, *Flajšhane* a *Jakubce* srv. především *Kroess*, I., str. 148—154 a passim, kde důležité dosud neznámé zprávy o tomto jezuitovi, jež vrhají ostré světlo na vyhraněný národní smysl českých jezuitů v XVI. století; rovněž literární činnost *Hostounského* zdá se býti nedocenená.

⁶⁰ Srv. *Meszlényi*, I. c. 76.

z filosofie a theologie. Těch nikdy zde nebylo. Pravdou je však, že rektor Seidl, někdy vynikající učitel v Ingolstadtu, zavedl o své ujmě a jaksi mimo program školy kolejni zvláštní hodiny pro starší studenty, ve kterých probíral elementy filosofie a náboženství jako průpravu do kněžského semináře — ale to ještě ani zdaleka nebylo studium filosofické a theologické, jak se s ním setkáváme na jiných akademiích jesuitských té doby, na př. ve Vídni nebo v Ingolstadtu. I zde se teprve později ustálí »studia superiora« v pravém slova smyslu, dlouho se experimentuje, neboť nebyl stále dostatek vhodných sil. Až ke konci XVI. stol. zesílil řád v našich zemích počtem i kvalitou svých členů do té míry, že »Ratio studiorum« mohlo již s platností pro celý řád vydati přesná nařízení o učení filosofickým a theologickým, podle kterých se bylo třeba řídit kolejm, jež aspirovaly na studia vyšší.

Je však nesporné, že Oláh hleděl zvelebiti kolej v Trnavě i po stránce školské. Využívaje svého postavení i svých známostí s představenými řádu shromáždil v Trnavě řadu vynikajících jesuitů a snad bylo něco pravdy i na pověstech, že hodlá rozšířiti kolej v »studium generální«.⁶¹ Všem těmto plánům a nadějím byl však brzo konec. Hmotný základ koleje byl od počátku labilní. Vedle vlastní dotace, o níž jsme již mluvili, potvrdil Ferdinand I. koleji ještě důchody z jiných statků duchovenských (proboštví myslyejské, zboží v Šale n. V., patřící proboštví turčanskému a j.) a také četní šlechtici činili různé odkazy koleji. Arcibiskup patřil ovšem mezi přední příznivce jesuitů a nezameškal ničeho, aby jim pomohl.⁶² Veškerá dobrá vůle nestačila k udržení koleje. Jesuité ze statků zanedbaných a poloopuštěných těžili s počátku jen velmi málo — později ničeho, neboť se jich zmocnil Jan Zápolský, jenž jimi podaroval své věrné many. Z těch vesnic, které jesuitům ještě zbyly, vybírali dávky jen s největší obtíží, takže vlastně od počátku byli odkázáni na různé milodary, přes to že v rukou měli zápisy rozlehlých statků. Tento stav ovšem nemohl dlouho trvati, zvláště když se přidružila k tomu neoblíbenost jesuitů i mezi katolíky. Světský klerus na jesuity žehral a mnohdy se cítil právem dotčen povýšeným jednáním jesuitů, kteří pohrdali nevzdělanými a neukázněnými plebány. Na základě relací rakouského provinciála Maggia a rektora vídeňské koleje Forslera rozhodl se generál řádu Borgia zrušiti trnavskou kolej. Formálně k tomu došlo již na III. generální kongregaci řádu; situace se ostatně stala neudržitelnou, když při velkém ohni v Trnavě shořela i kolej úplně.⁶³ A tak 15. září se rozešli jesuité z Trnavy a opustili habsburské Uhry vůbec, provázení prý jásotem »kacířů« a nářkem katolíků...⁶⁴

⁶¹ *Ortus et progressus*, pag. 11.

⁶² *Meszlényi*, l. c. 56, 80; *Ortus et progressus*, pag. 12.

⁶³ *Ortus et progressus*, p. 11—12; *Meszlényi*, l. c., 83—84.

⁶⁴ *Ortus et progressus*, p. 13; Franciscus Kazy, *Historia universitatis Tyrnaviensis Societatis Jesu* (Tyrnaviae, 1738), pag. 7. O něco později se uchytli Jesuité v Sedmihradech, podporováni rodinou Báthoryovskou, a založili zde několik kolejí a residencí, ale i zde ke konci století byli rozptýleni. Srv. *Velics László, Vázlatok a magyar*

III.

Druhé uvedení jesuitů do habsburských Uher. — Kolej v Kláštore pod Znievom. — P. Alfons Carrillo. — Přenesení koleje do Šaly n. V. — Moravské koleje jesuitské a studenti z Uher. — Zákony proti jesuitům. — Rozptýlení jesuitů. — Obrana Pázmányova a konečný úspěch strany katolické. — Uvedení jesuitů do Trnavy. — Vypuzení jesuitů za války s Bethlénem.

Ačkoliv jesuité neztráceli naděje a očekávali trpělivě den návratu na Slovensko, přece jenom jejich »exil« (jak říkali) trval skoro dvacet let. Teprve za generalátu Claudia Aquavivy se podařilo přesvědčiti císaře Rudolfa II., že jediné pomocí jesuitů bude možno zadržeti expansi evangelictví v Uhrách a byl to zase dávný přítel jesuitů Jiří Draskovič, tehdy již arcibiskup kaločský a přední císařský rada, který prorazil s tímto názorem u pražského dvora a dovedl ho obhájit s nadšením — stal se zatím r. 1585 kardinálem — proti odpůrcům Tovaryšstva.⁶⁵ A tak Rudolf, nedbaje výstrah z různých stran, povolal diplomem ze dne 19. května 1586 jesuity do Uher a udělil jim proboštví turčanské s veškerým zbožím, aby z jeho důchodů mohli vydržovati kolej, kterou předem potvrdil.⁶⁶ Koncem června byl řád, zastupovaný rektorem vídeňské koleje Mikulášem Doniem a Janem Aschermannem, uveden královskými komisaři v držení statků proboštví⁶⁷ a již r. 1588 začali jesuité vyučovati v koleji, kterou si zřídili v Kláštore pod Znievom. R. 1596 byla otevřena třída rhetoriky, při které již zůstalo. Též tato kolej měla jen »studia inferiora«; jako zvláštní kurs se připomínají výklady z kontroverzí, jež zavedl Theod. *Busaeus*, prefekt koleje.⁶⁸ Od r. 1591 působili zde nějakou dobu Linhart *Classovitus*, o němž se praví, že pochází sice z Uher, ale že maďarsky zapomněl, a Gabriel *Schemberger*.⁶⁹ Jako rektor působil zde Jan *Zalmitius*.⁷⁰ Žáků přibývalo kaž-

jezsuiták multjából I. (Budapest 1912), str. 70 n.; Franz *Patek*, *Die Jesuiten in Ungarn* (Ungarische Rundschau IV., 1915, str. 144 a n.); zvl. však *Meszlényi*, l. c. 86 a n., kde zpracována značná literatura se zřetelem k pramenům dosud netištěným a též neznámým.

⁶⁵ *Ortus et progressus*, p. 17—18; *Kazy*, l. c. p. 10; srv. *Zsilinszky J.*, *A magyar protestans egyház története* (Budapest 1890), str. 147 n.

⁶⁶ Praví se tam obsažně: . . . Ut itaque ipsa catholica iuventus deinceps . . . accrescat . . . decrevimus benigne . . . in dictum regnum nostrum Hungariae . . . religiosos clericos societatis Jesu introducere, collegiumque pro iis instituere et fundare, in quo dicta iuventus erudiatur . . . Quapropter . . . praeposituram conventus ecclesiae beatissime virginis Mariae in comitatu Túrótziensi existentem, per mortem . . . Stephani Radetii . . . de iure et de facto vacantem auctoritate iuris patronatus nostri regii, quo . . . utimur, simul cum omnibus eiusdem praepositurae bonis temporalibus, utpote totalibus castro Znio, nec non oppidis, villis . . . tam in dicto Túrótziensi, quam vero in aliis . . . comitatibus existentibus . . . ad eandem praeposituram . . . spectantibus . . . memorato collegio Jesuitarum applicamus . . . et contulimus . . . Srv. *Stephanus Katona*, *Historia critica regnum Hungariae stirpis Austriae*, tom. VII., ord. XXVI. (Budae 1794), p. 241 squ.

⁶⁷ *Ortus et progressus*, p. 19; *Katona*, l. c., p. 246.

⁶⁸ *Ortus et progressus*, p. 21.

⁶⁹ *Veress* Endre, *Carrillo Alfons jesuita-átya levelezése és iratai (1591—1618)*, *Mon. Hung. Hist. Diplom.* XXXII. (Budapest 1906), p. 3 a n.

⁷⁰ *Veress*, *Matricula*, p. 8.

dého roku a též missie jezuitů byly úspěšné. Rozbíhali se po komitátu turčanském, lipovském, zvolenském a zemplínském — odevšad mohli hlásiti četné konverse. Z pochopitelných důvodů hleděli působiti především na šlechtu. V r. 1592 se počítalo v rakouské provincii osm hornouherských domicilů jezuitských (residencí a missií) s více než 300 členy. Za tento rozmach vděčili neobyčejné blahovůli uherské dvorní kanceláře, jejíž sekretář Tiburtius Himmelreich, zvláštní přítel řádu, dovedl jim opatřiti různá církevní obročí a práva, třebaš již dávno promlčená. Ale také odpůrců přibývalo, když úspěchy jezuitů ve škole i na kazatelně ohrožovaly državy vyznání evangelického. Již r. 1593 se daly na sněmu pokusy odstraniti Tovaryšstvo z turčanského probošství a zanedlouho potom (1598) šlechta okolních komitátů otevřeně hrozila, že vypudí jezuitů z Turce.⁷¹ Tehdy zakročil u arciknížete Matyáše visitátor řádu, Španěl Alfons Carrillo, jenž byl od r. 1596 designován za rektora zdejší koleje,⁷² ale ani nalehavá výzva Matyášova k předním šlechticům katolickým, aby bránili kolej proti »uchvatitelům a škůdcům«, neměla účinku.⁷³

Jesuité tedy ustoupili a r. 1598 přenesli kolej do Šaly n. V. nechávající v Kláštore pod Zn. jen residenci.⁷⁴ Rektorem se stal zmíněný Carrillo (do té doby spravoval kolej Štěpán Cassovius) a již r. 1600 měla škola na 200 žáků, takže bylo nutno vedle 3 tříd gramatikálních otevřít ještě poetiku a rhetoriku, do níž vstoupilo ihned 16 žáků.⁷⁵ Téhož roku byl sem poslán ze Štýrského Hradce maďarský jezuita Petr Pázmány, aby pomáhal vicerektorovi Alexandrovi Dobokaimu (Carrillo byl stále na cestách) »v kázání a obrácení kacířů«.⁷⁶ Carrillo se snažil zatím získati mezi šlechtou podporovatele, jenž by větší donací umožnil, aby se z koleje stala »fundatio perpetua« a nebyla jen odkázána na milodary, neboť důchodů stálých takřka nebylo. Ale nepodařilo se.⁷⁷ Zato řád našel obětavého příznivce v biskupu nitranském Františku Forgáchovi, z rodiny protestantské, jenž vlivem jezuitů Possevina konvertoval a studoval pak v Římě u Bellarmína.⁷⁸ Jeho podporou se jezuité zase uchytili, ba rozproštěli síť svých missií až na nejvýchodnější části země. Významné

⁷¹ Veress, Carrillo, p. 261 n.

⁷² Veress, l. c., 262; o Carrillovi srv. *úvod* XXV. a n.

⁷³ Veress, l. c. p. 261; *Ortus et progressus*, p. 22, 23, kdež dobře charakterisována situace: Et vero grave, ac permolestum erat Societatem eo tempore propugnare, quo eam tam atrocis, et magni hostes impetebant, non enim iam de plebe homines, sed viri primii nominis, ac dignitatis a sacris Romanis alieni, minis, odiis, inimicitiiis, quas palam gerebant, in eam insurgentibus.

⁷⁴ Carrillo píše dne 9. IX. 1599 ze Šaly n. V. kard. Petru Aldobrandinimu: Io per ordine de miei superiori resto in Hungaria rettore del collegio hungarico de Sellia et Thurócz luoghi per fare molto iovamento spirituale a provincia tanto bisogna, per la quale fine supplico la benedictione di N. S.^o . . . V jiném dopise (z 10. IX. t. r.): . . . ut . . . commorer iam in Hungaria, ubi agam rectorem collegii hungarici liberalitate ac pietate Suae M^{ti} Caesareae fundati, hoc loco collegium spe maioris fructus spiritualis translatum Turóczio, ubi tamen manet residentia huic collegio subiecta. Veress, l. c. 339—340, 341, 345.

⁷⁵ Veress, l. c. 345, 362—363; *Ortus et progressus*, p. 23—24.

⁷⁶ Veress, l. c. 357, 371.

⁷⁷ Veress, l. c. 347.

⁷⁸ Hóman B.-Szekšü Gy., l. c. V. p. 216 n.

bylo jejich působení v Levoči (1604) a také v Košicích, kde se před známou akcí Belgiojosovou⁷⁹ vynoří opět Pázmány . . .⁸⁰

Pokud byla kolej v Klášteře a měla pouze nižší třídy gramatické, studovali její žáci rhetoriku v jiných kolejích za hranicemi habsburských Uher. Když pak v Šale n. V. nová kolej nestačila návalu mládeže, vidíme četné žáky z Uher studovati ve Vídni a zvláště v Olomouci. Moravská kolej byla ostatně vyhledávána často hned po zrušení trnavské r. 1567. Mnoho alumnů římské koleje Germanico-Hungarica prodělalo svá nižší studia v Olomouci. Kolej olomoucká, řízená vynikajícími jezuiti, měla jistou přitažlivost pro Slováky i Němce z Bratislavska a Nitranska.⁸¹ Přispěl k tomu i papežský konvikt »pro severní země« (Noricum), založený v Olomouci r. 1579, v němž bylo vyhrazeno několik míst i pro alumnů z Uher (Hungari). Hned prvního roku je jich tam šest.⁸² V letech 1581—1597 shledáváme mezi členy noviciátu brněnského také některé Slováky a Maďary.⁸³ V této souvislosti není bez významu dodati, že pro cizí novice, zvláště Slováky (Poláky, Slováky a Dalmatince), byla určena v brněnském noviciátě denně jedna hodina k naučení se jazyku českému.⁸⁴ Z členů, kteří se později proslavili, třeba vzpomenouti Petra Pázmány, jenž prodělal noviciát brněnský r. 1588 a Viléma Lamormainiho, který sem vstoupil r. 1590.⁸⁵ Někteří Uhři studovali také v koleji pražské a jindřichohradecké a ovšem ve Vídni a v Štýrském Hradci (v posledních dvou zvláště Maďaři a Charváti).⁸⁶ Pobyt Slováků v moravských kolejích má také určitý kulturně historický význam, třebaš teprve minuciósní a hlubší studium bude moci objasniti tyto vztahy a jejich reflexy.

Ale počátkem XVII. století se postavení jezuitů v habsburských Uhrách zhoršilo, neboť katolická strana rozpoutajíc náhle s podporou dvora serii násilností proti evangelíkům královských měst (1603) byla donucena k ústupu před sjednocenou vůlí stavů protestantských a odium výbojnickví zůstalo na nenáviděném Tovaryšstvu.⁸⁷ Císař sice v posledním okamžiku zadržel překvapujícím způsobem rozhořčení protestantů, shromážděných na sněmu bratislavském (1604), když k 21 artikulům sněmovním přidal ze své královské plenipotence článek XXII., jímž zakázal dotýkati se otázky náboženské na sněmech

⁷⁹ O ní srv. nyní Jean Oberuč, *Les Persécutions des Luthériens en Slovaquie au XVIIe siècle* (Strasbourg 1927), p. 13 a n., kde užito starší literatury (Ribini, Hörk, Majlath, Szilagy, Zsilinszky) a Kvačala, l. c. 143.

⁸⁰ Srv. jeho list z Košic (31. XII. 1601) gener. řádu Cl. Aquavivovi: Franciscus Hanuy, Petri cardinalis Pázmány eccl. Strigon. archiep. et regni Hung. primat. epistolae collectae, I. (Budapestini 1910), p. 5 (č. 3); cituje se dále jako *Epistolae*.

⁸¹ Srv. k tomu osobní data alumnů u Veresse, *Matricula*, p. 4, 5, 7, 9, 10, 13, 14, 15, 16, 17, 19, 20, 21, 22, 23, 25.

⁸² Kroess, l. c. I., str. 525, 548; *Navrátíl*, *Jesuité*, str. 216 a passim.

⁸³ Kroess, l. c. I., str. 415, 418.

⁸⁴ Kroess, l. c. I., str. 424.

⁸⁵ Kroess, l. c. I., str. 421.

⁸⁶ Veress, l. c., passim.

⁸⁷ Oberuč, l. c. 14 n.; srv. i Zsilinszky, l. c.

a jedním dechem potvrdil všechny zákony, vydané na zvelebení katolické víry, počínaje od sv. Štěpána krále.⁸⁸ Napětí, jež po tomto absolutistickém zásahu moci panovníčí hrozilo bouří, se vybil povstáním Bocskayovým, třebaž příčina revolty nebyla snad v první řadě ani náboženská, neboť byly ve hře také zájmy stavovsko-politické, přece jen nabyli v ní rozhodujícího vlivu protestanti, jimž zdar vyznání ležel na srdci a kteří využívající tísně císařovy dovedli posunouti tuto otázku v čelo jednání.⁸⁹ A tak mírem vídeňským (1606) byla přiznána stavům uherským náboženská svoboda, ovšem »bez prejudice římsko-katolické víře«, kterážto klausule byla nebezpečná evangelíkům a rozličně determinovala plnost oné svobody.⁹⁰ Byl to však první zákon, jímž se do jisté míry sankcionovaly veliké zisky reformace v Uhrách.⁹¹ Záleželo nyní na protestantech, aby se prozíravým a rázným postupem domohli nedvojsmyslného výkladu a dodržování tohoto zákona. Že pochopili správně, kde byl vlastní zdroj rekatolizačních sil v Uhrách, ukazuje VIII. artikul vídeňského míru, jímž se vyhláší nad řádem jezuitským zemský acht: od té doby neměli v Uhrách práva držby.⁹² Zákonem, že Tovaryšstvo nemůže býti připuštěno k držení statků, chtěli dočelit protestantští stavové, aby mu byl zamezen návrat do Uher na věčné časy.

⁸⁸ Art. XXII.: Ut religionis negotium in publicis tractatibus et diaetis nemo temere moveat. Praví se tam mezi jiným: Idcirco Majestas S. S. motu proprio deque Regiae suae potestatis plenitudine tam sancti regis Stephani hujus gentis Hungariae apostoli, quam vero omnium aliorum divorum quondam Hungariae regum S. Majestatis praedecessorum decreta, constitutiones et articulos pro praefata sancta catholica Romana fide et religione, quovis tempore praeclare et pie editos et evulgatos non secus, ac si de verbo ad verbum praesentibus literis insertae, et inscripti essent, hoc speciali suo articulo clementer ratificat et confirmat. *Fraknói Vilmos-Károlyi Árpád, Magyar országggyűlési emlékek X.* — Mon. Hung. hist. Comititalia — (Budapest 1890), p. 572; *Corpus Iuris Hungarici 1526—1608* (Budapest 1899), p. 956. Článek XXII. je císařova odpověď na žádost protestantských stavů o svobodu náboženskou; je to jen absolutistické gesto a nikoliv »něco v historii nevidaného«, jestliže Rudolf (pod vlivem arciknížete Matyáše a Forgáče) uvedl tímto způsobem v paměť stavům jediný dosud stávající zákon zemský, týkající se náboženství, jímž byly přísné nálezy sněmu z r. 1524 proti kacířům. Jinak *Oberně*, I. c. 16—17 a *Josef Macárek, Dějiny Maďarů a uherského státu* (Praha 1934), str. 153; lépe *Szekšű*, I. c. 266 a n.

⁸⁹ *G. Lencz, Der Aufstand Bocskays und der Wiener Friede* (Debrecen 1917) a *Szekšű*, I. c. 268 n.

⁹⁰ I. art., 2. §: Verum omnibus praedictis statibus et ordinibus liber religionis ipsorum usus et exercitium permittetur, absque tamen praepjudicio catholicae Romanae religionis; et ut clerus, templa et ecclesiae catholicorum Romanorum intacta et libera permaneant: atque ea, quae hoc disturbiorum tempore utrinque occupata fuere, rursum eisdem restituantur. Slovy »status et ordines« se rozumí podle § 1.: omnes et singulos status et ordines intra ambitum regni Hungariae solum existentes, tam magnates, nobiles, quam liberas civitates et oppida privilegiata, immediate ad coronam spectantia . . . Pacificatio Viennensis anni 1606. *Corpus juris Hungarici*, I. c. 960.

⁹¹ Haec enim Pacificatio Viennensis primum fundamentum et basis publicae securitatis pro Religione Evangelicorum in Hungaria fuit. Hactenus enim intra octoginta admodum annorum decursu Religio Lutherana et Reformata augmenta quidem per Regnum Hungariae maxima sumserat; sed nullis adjuta legibus securitatem quandam promittentibus, nullaque Aulae protectione nixa . . . *Historia diplomatica de statu religionis evangelicae in Hungaria* (s. l. 1710), pag. 19; srv. i *Joannes Ribini, Memorabilia augustanae confessionis in regno Hungariae a Ferdinando I. usque ad III.* (s. l. 1787), p. 347.

⁹² VIII. art.: Hungari non consentiunt, quo jesuitae in regno Hungariae jura stabilia et possessionaria habeant et possideant. Sua tamen Majestas juribus suis inhaeret. *Corpus juris Hungarici*, I. c. p. 964.

Ještě toho roku se jesuité rozešli na Moravu, do Rakous a Bavor . . . Nástup evangelických stavů pokračuje na sněmu bratislavském z r. 1608, kde prosadili aprobaci I. artikulu vídeňského míru v kapitulačním (inauguračním) diplomu Matyášově, ale již bez oné záludné klausule o prejudici, což bylo skutečným úspěchem.⁹³ Tehdy na sněmu, za dramatických okolností, vystoupil z pověření arcibiskupa ostříhomského Forgáče Petr Pázmány na obranu jezuitů a v memorandu plném obratné dialektiky, polemizujícím s protijesuitským článkem vídeňského míru, vybízel lichotivě katolické stavy, aby věc řádu vzali za svou.⁹⁴ Než nalehavá petice, kterou katolíci podali Matyášovi, nebyla a nemohla býti za daných okolností vyslyšena.⁹⁵ Pázmány, přední rádce a oblíbenec Forgáčův, se nedal odstrašiti neúspěchem. Následující léta jsou vyplněna bojem o jesuity. Arcibiskup se snažil působiti prostřednictvím papeže Pavla V. na zastrášeného Matyáše, aby jezuitům byla vrácena kolej v Šale n. V. a zboží k ní patřící restituováno.⁹⁶ Matyáš uznával sice právo řádu na tyto statky, ale nemohl nic změnit na skutečnosti, která byla vyjádřena v nařízení, jež se stalo zemským zákonem, že jesuité nemají v Uhrách práva držby. Ale vynalézavost katolíků byla větší než ostrážitost evangelíků — našel se konečně způsob, jak obejít zákon a zachovati zdání respektu k zákonu. Zatím totiž turčanské proboštství, jež bylo kdysi jezuitům via facti vyvlastněno a dostalo se do rukou světských, devolvovalo jako odúmrtí na královskou komoru a tu Forgáč žádal císaře, aby je udělil řádu, a to tím způsobem, že pro veřejnost nominálním držitelem proboštství se stane ostříhomský arcibiskup, ale že všechny důchody z něho budou plynouti k rukám jezuitů.⁹⁷ Když Matyáš ztvdil tuto transakci,⁹⁸ uvedl arcibiskup již r. 1615 jesuity do Trnavy,⁹⁹ a ti

⁹³ Art. I. *De negotio religionis*, § 1., I. c. (1608—1657), p. 8. Také art. VIII. *De patribus Jesuivitis* znova potvrzen, I. c. p. 14.

⁹⁴ Ukazuje především na vnitřní rozpor art. I. (o svobodě vyznání a restituci chrámů) a art. VII. (jímž proboštství a opatství mají zůstati »in suo statu et fundatione«) s art. VIII., směřujícím k vypuzení jezuitů, kterým se odnímají kostely v Šale n. V., v Turci i zboží proboštství turčanského. Charakteristický argument také pro Pázmánye samého je v 3. odstavci memoriálu: Plurimi inter Jesuitas sunt qui sanguinem et a baronibus et a nobilibus ducant, et ut de me hoc dicam et literis et possessione bonorum docere possum trecentis abhinc et eo amplius annis majores meos nobiles fuisse, plurimum pro Hungariae defensione sanguinem fudisse. Cum igitur leges Hungariae eam nobilitati praerogativam concedant, ut nec Regia Majestas nec Regnum ipsum proscribere quandam possit, nisi accusatum et convictum; qua fronte quis petere audeat, ut contra libertates Patriae nos Hungaria excludamur? *Epistolae* I., p. 24 (č. 12).

⁹⁵ *Fejér*, I. c. p. 123, no. 79.

⁹⁶ *Ortus et progressus*, p. 48—49; *Fejér*, I. c. p. 128, no. 83; o žádosti katolických stavů na bratislavském sněmu z r. 1613, aby proboštství turčanské bylo uděleno církevní osobě domácí (o jesuitech výslovně nemluví), srv. Ignatii *Batthyán*, *Leges ecclesiasticae regni Hungariae et provinciarum adiacentium I.* (Albae-Carolinae 1785), p. 668; srv. i breve téhož papeže uherským prelátům na jejich dotaz, co nyní činiti (. . . deinde vos monemus concessionem a rege factam [t. j. protestantům] nullas et invalidas esse, nec vos ad earum observationem ullo pacto teneri . . . a jsou to »articuli perniciosissimi«) *Fejér*, p. 124—125, no. 80.

⁹⁷ *Fejér*, I. c. p. 138, no. 92 (reg. z rukop. sbírky Kaprinayovy) srv. i *Ortus et progressus*, p. 51.

⁹⁸ *Fejér*, I. c. p. 138, no. 91; srv. i *Katona*, I. c., tom. X., ord. XXIX. (Vacii 1793), p. 602.

⁹⁹ Již r. 1613 dal Matyáš pozemek rozbořeného kláštera jeptišek řádu sv. Dominika v Trnavě jezuitům na zřízení koleje, *Fejér*, I. c. p. 138, no. 90.

ještě toho roku otevřeli kolej.¹⁰⁰ Administrátorem probošství byl jmenován Pázmány.¹⁰¹ Ostatně již tehdy se na směrdatných místech rozhodlo, že Pázmány se stane nástupcem Forgáčovým. Arcibiskup i císař učinili k tomu s neuvěřitelnou rychlostí všechny přípravy. Papež zasvěcen do plánu neváhal dáti Pázmányovi absoluci od čtyř slibů do té míry a na ten způsob, že nejen může, nýbrž má přijmouti jakékoli hodnosti a obročí církevní.¹⁰² Zatím zemřel Forgách a císař udělil královským právem patronátním exjesuitovi Pázmányovi turčánské probošství, osiřelé po arcibiskupovi, »pravém a legitimním držiteli«.¹⁰³ V reversu se Pázmány zavazuje platiti z benefícia každý rok určitý důchod jezuitům na vydržování koleje v Trnavě a v případě, že se někdy zemským nařízením dostane jezuitům v Uhrách práva držby, chce resignovati na obročí v jejich prospěch.¹⁰⁴ Když ještě toho roku byl jmenován Pázmány arcibiskupem ostříhomským¹⁰⁵ — krátce nato zemřel hlavní sloup evangelictví na Slovensku palatín Jiří Thurzó — jezuité jsou plni nadějí, zařizují se v Trnavě, učí a »obracejí kacíře«.¹⁰⁶ Než pobyt jezuitů v tomto zátiší netrval dlouho, jak správně předvídal generál řádu Claudius Aquaviva. Vojna s Bethlémem vymitne Tovaryšstvo Ježíšovo po třetí z Uher. Jeho protektor Pázmány, vypovězen jako nepřítel vlasti, se uchýlí do Vídně. . .¹⁰⁷

IV.

Návrat jezuitů do Trnavy. — Arcibiskup Petr Pázmány. — Jeho relace o stavu víry v Uhrách. — Jeho snahy o restituci církevních statků a zabezpečení podpor pro katolické školy. — Pázmány zakladatel kolejí, seminářů a konviktií, jako prostředků katolické restaurace v Uhrách.

Přes dva roky trval tento exil, ale bylo předem jisto, že jezuité do Trnavy přijdou, jak se stalo skutkem r. 1622 po uzavření míru s Bethlémem a likvidaci zemských bouří.

Zárukou toho byl arcibiskup Pázmány, osobnost vynikající, pravý »představitel moderního myšlení katolického« (Szekfű). Narozen r. 1570 ve Velkém Varadíně z rodičů kalvínského vyznání, studoval na jezuitské koleji v Kluži, kdež brzo konvertoval a vstoupil do řádu. Jako novic byl poslán do Brna a Krakova, odkudž pak ze zdravotních důvodů odešel do Vídně, kde studoval až

¹⁰⁰ *Ortus et progressus*, p. 94, kde podstatný obsah listu kard. Forgáče rakouskému provinciálu řádu Theodorovi Busacovi o té věci; srv. i *Katona*, I. c. 596—598.

¹⁰¹ *Frankl*, Vilmos, Pázmány Péter és kora I. (Budapešť 1868), str. 169 a n.; *Frankl* Vilmos, Pázmány Péter 1570—1636 (Magyar történeti életrajzok, Budapest 1886), str. 72 a n.

¹⁰² *Frankl*, I. c. I., 179 n.

¹⁰³ *Jac. Miller de Brassó*, *Epistolae, quae haberi poterant, S. R. E. cardinalis, archiep. Strigon. et Hung. primatis Petri Pázmány . . . I.* (Budae 1822), p. 10—12, no. IV.

¹⁰⁴ *Miller de Brassó*, I. c. I., p. 12—13, no. V.

¹⁰⁵ *Frankl*, I. c. I., 220 a n.

¹⁰⁶ *Ortus et progressus*, p. 65.

¹⁰⁷ *Ortus et progressus*, p. 71 squ.

do r. 1592. Potom navštěvoval římskou kolej poslouchaje přednášky Roberta Bellarmina. Od r. 1597 působil na universitě ve Štyrském Hradci jako profesor filosofie i theologie. S počátku století se objevuje sporadicky v Uhrách (v Košicích, v Šale n. V., v Radošni), aby od r. 1608 zůstal zde trvale, když upozornil na sebe arcibiskupa Forgáče.¹⁰⁸ Další vzestup jeho jest nám již znám.

Jakmile se vrátil do Uher r. 1622, rozvinul Pázmány mnohostrannou a usilovnou činnost. Stal se nesporným vůdcem katolicismu v Uhrách kulturně i politicky. My si zde všimneme v hrubých rysech jenom jeho snah o povznesení školství.

Když byla r. 1622 v Římě založena Kongregace na šíření víry — *Congregatio de propaganda fide* — vyzval kardinál Ludvík Ludovisi papežského nuncia při vídeňském dvoře Karla Carafa, aby zřízení Kongregace oznámil císaři, knížatům, prelátům a řádům distriktu své nunciatury a vyžádal si přesných relací o stavu víry v oněch krajích s návrhy, kde by měly býti zřízeny missie, semináře, koleje a pod. V dobrodzání, jež poslal Kongregaci jesuita V. Lamormaini, vlivný zpovědník císařův, jsou obsaženy jen hlavní směrnice: mají se zakládati všude a co nejrychleji koleje i semináře o postarati se o schopné kazatele, neboť víra v zemích císařových je v nebezpečí. Podrobněji a konkrétněji mluví relace speciální, tak zvláště pověstná »*Relatio Bohemica*«, kterou sepsal sám Carafa. »*Penuria de sacerdoti*« je základním motem těchto zpráv.¹⁰⁹ Podobně i Pázmány informován nunciem o založení Kongregace a jejím účelu posílá do Říma jménem uherského kléru obšírný memoriál, kde lapidárně rýsuje náboženské a církevní poměry v Uhrách a naznačuje prostředky, jimiž bylo by možno pomoci katolické věci. Ukazuje především, že Uhry se dělí správně a mocensky ve tři části: Uhry habsburské, turecké a Sedmihrady. V habsburských Uhrách je katolickou sotva desetina obyvatelstva, ostatní jsou vyznání luteránského nebo kalvínského. Kromě arcibiskupa ostříhomského, jehož residenci okupovali Turci, jsou pod mocí císařovou jen tři biskupové, kteří mají residenci, totiž jagerský, vesprimský a nitranský. Ostatní biskupové jsou buď jen titulárními, neboť celá jejich diecése byla obsazena Turky, jako jsou arcibiskup kaločský, biskup bosenský, čanadský, tinininský a pěti-kostelský, nebo že byli »oloupeni« o statky kalvíny a jinými, takže *via facti* residence nemají a držeti ji nemohou. Co se týče církevních a náboženských poměrů habsburských Uher — pokračuje Pázmány — hlavní momenty jsou tyto: královskými diplomy i zemskými zákony jest příznána taková a tak široká svoboda všech vyznání, že kdokoliv může beztravně následovati a šířiti sektu kteroukoliv. Ani odpadlé mnichy, řeholnice a kněze, ba docela ani vlastní pod-

¹⁰⁸ *Frankl*, I. c. I., str. 6 a passim.

¹⁰⁹ *Ignatius Kollmann*, *Acta sacrae Congregationis de propaganda fide res gestas Bohemicas illustrantia*, tomi I. pars 1. (Pragae 1923), p. 4 (cirkulář kard. Ludovisiho), p. 17 no 4b; p. 49, no 10; p. 53, no 14.

dané sedláky na statcích církevních není dovoleno žádným způsobem nutiti, aby zanechali »bludů«, anebo aby si uchovali pravé náboženství, a to tak dalece, že preláti na svém zboží musí trpěti »sluhy pekelné« (t. j. kněze evangelické).

Církevní jurisdikce je na tolik osekána, že nelze ani visitovati farnosti obzazené nekatolíky, ani připustiti na forum církevní jiné pře kromě manželských; a jestliže některé jiné spory jsou vzneseny k soudu církevnímu, tu mandátem soudců světských jsou taženy k světskému tribunálu, jak bylo sankcionováno trestním zákonem (myslí na zákon z r. 1618).

Dále vykládá Pázmány o nejnужnějších opatřeních, jak pomoci katolicismu v zemi. V celých Uhrách není akademie, není veřejného studia, na němž by se učilo předmětům humanitním (*humaniores literae*) způsobem náležitým, kromě malé koleje jesuitské, která byla nedávno »uveдена« do Trnavy a jest vydržována arcibiskupem, neboť je nyní zakázáno — třeba dřívější zákony toho neznají — aby jesuité měli v Uhrách statky. Také není v celých Uhrách semináře, kromě trnavského s fundací pro 12 kleriků, avšak i tento seminář byl v bouřích posledních let zničen. Ježto není škol a seminářů, vznikl neuvěřitelný nedostatek kněží. A ti, kterými ještě církev disponuje, jsou většinou ignoranti, rozpustilci, ba veřejní kuběnáři. Ordinářiové však je nemohou odstraniti, poněvadž nemají jiných, kteří by je nahradili — nehledě k tomu, že se vrchnosti duchovní právem obávají, aby takoví kněží neupadli do kacířství, když by je odstranili, nebo aby farníci, pozbaveni takto kněze, si nepovolali heretického kazatele. Jaký význam má škola pro katolictví, ukazuje na příkladě konviktu pro šlechtické hochy, založeného papežem Řehořem XIII. a králem Štěpánem Báthorym v Kluži při tamnější koleji jesuitské, který se tak slibně vyvíjel, že by dnes veškerá šlechta sedmihradská byla katolickou, kdyby tomu bouře válečné nebyly zabránily. Proto navrhuje Pázmány papeži, aby přikázal jesuitům v Trnavě roční subvenci 2000 zlatých na konvikt pro výchovu šlechtické mládeže a 2000 zlatých pro kleriky. Doufá, že pak v krátkém čase nastane v Uhrách změna příznivá katolicismu. Ježto však Uhry jsou velmi rozsáhlé a jedno kollegium nestačí, doporučuje složit ve Vídni 10.000 zlatých k věčnému úroku, z něhož by se vydržovala druhá jesuitská kolej v Uhrách.¹¹⁰

Otázka katolického školství a jeho zdokonalení je přední starostí aktivního ducha Pázmányova. Zdůrazňuje stále, jako »*unum necessarium*«, že pokrok katolictví v Uhrách není myslitelný bez vzdělaných a řádných kněží. K tomu je však třeba seminářů a škol řízených jesuity.¹¹¹ Nedostatek škol je hlavní příčinou úpadku katolicismu v Uhrách. Věří, že vzdělání vede nutně k poznání

¹¹⁰ *Epistolae*, I. c. I., 293—295.

¹¹¹ Podporoval však i městskou školu trnavskou, mravně i hmotně, a bral ji v ochranu před jesuity, kteří z mnoha různých důvodů takovým školám nepřílí, srv. *Epistolae* I., 312—313, č. 194; 449, č. 297; 458—459, č. 303.

pravé víry a jest nejmúspěšnější zbraní v boji proti nekatolíkům.¹¹² Důrazem, který klade na školství a svou vírou, že vzdělání je dirigující mocí v duchovních dějinách lidstva podobá se Pázmány jiné významné osobnosti XVII. století, ale v táboře protivném, totiž Janu Amosovi Komenskému.

K zakládání a udržování různých ústavů duchovních, seminářů a kolejí bylo třeba peněz. Žádost Pázmányova v relaci z r. 1622, aby vypomohla papežská kurie, měla spíše jen význam demonstrační; Kongregace byla v počátcích a pracovala pomalu a kurie peněz neměla. Proto vyvstávala hrozivá otázka, jak zajistiti řádný, normální důchod těmto objektům. Neklidná doba byla krajně nepříznivá též hospodaření na statcích duchovenských, pokud se vůbec udržely ještě v rukou církve, a zapříčinila i podstatné změny v právním nazírání i citění: revoluční element Reformy zachvěl i konservativní tradicí o držbě a užívání (*possessio et usus*) církevního benefícia docela i v kruzích, které proti reformaci bojovaly a zůstaly věrné staré víře. Vznikaly tedy spory a zmatky. Arcibiskup Pázmány byl nepochybně štědrým podporovatelem ústavů církevních, ale nestačil na vše s těmi důchody, které plynuly přímo k jeho rukám, třeba své statky dovedl spravovati a jejich výnosnost rozmnožovati s podivuhodnou obratností. Aby vytvořil potřebnou kontinuitu v podporách těmto ústavům, snažil se zabezpečiti materiální základny uherských biskupstev. Jednak mnoho a se zdarem pracoval k tomu, aby církevní statky, které se dostaly do cizích rukou, byly vybaveny a restituovány církvi, jednak hleděl zajistiti hlavně vyššímu kléru právo na testamentární disposici s mobilními věcmi. Tím se dostal nutně do sporu s královskou komorou uherskou, jež laborujíc s deficitem, vrhala se na statky po zemřelých kněžích, zabírala co se dalo, odvolávala se při tom na určité případy z doby Maxmiliána II. a vytvořila tím jistou zvyklost, podle níž svršky po zemřelých kněžích přináležely královskému fisku.

Z podnětu Pázmányova podal uherský klerus císaři r. 1625 zvláštní informaci »*circa mobilia praelatorum, vita functorum*«, kdež se dokazovala nezákonnost a tedy neplatnost spolií, a postup komory byl označován za pouhou usurpaci, rozchvacování církevního zboží. Na to odpověděla komora, že právem trvá na zvyku, který se ujal od dob Maxmiliánových (klerus dokazoval, že se tak dělo vždy jen neprávem), neboť movitosti kleru patří královskému fisku (*probare nititur mobilia praelatorum esse fisci regii*), a citovala také nějaká nařízení zemská, a sice takovým způsobem, že velmi podstatně usnadnila

¹¹² Srv.: *Cum dies ac noctes cogitem, qua tandem ratione catholica religio serio promoveri possit, nulla commodior ac efficacior mihi occurrit ratio, quam ut iuventus erudiatur, ac succrescentibus catholicis sensim catholici multiplicentur...* *Epistolae*, I. 477, č. 319. — *Quantas in animarum salute procuranda difficultates experiar ob defectum scholarum, in quibus iuventus educari deberet, exprimere brevi scripto haud possum...* *Ibidem*, I. 476, č. 317. — *Ungaria scholis indiget, pro quibus erigendis ego, si possem, sanguinem funderem...* *Utinam viderent Illmi domini cardinales necessitates ac vastitates religionis in Ungaria, non duo tria collegia, sed viginti ac plura necessaria esse deprehenderent. Nam certe in hoc tanta licentia haeresis nullus alius modus est reparandae religionis, quam si a Patribus Societatis iuventus erudiatur...* píše papežskému nunciuovi Karlu Carafovi r. 1626, srv. *Ibidem*, I. 508—511, č. 337.

Pázmányovi polemiku se svým elaborátem, »plným pomluv kléru a hrubých urážek«. ¹¹³

Arcibiskup v pádném výkladu historicko-právním, neopouštěje takticky basi pozitivně juristickou, dokazuje neudržitelnost presumpce královské komory a doporučuje císaři kassaci tohoto zlořádu komory, v jejímž postupu vidí nikoliv plnění »královského práva«, nýbrž jeho zneužívání, a končí významnými slovy: »Tím jen dovozují, že před dobou Maxmiliánovou taková spolia nebyla sbírána k fisku, od toho času však nebylo žádným zákonem nějaké nové právo nalezeno a potvrzeno. Jest tedy evidentní, že pouhou usurpací se děje, co činí královská komora se spoliemi. A jako Vaše Veličenstvo se snaží napravit jině omyly (errores) Maxmiliána císaře, nechť i nyní ukáže svou dobrotivost, která zde, co se týče spolií, je skutečně na místě...¹¹⁴ Energická apelace arcibiskupova a tiché zásahy chytrého jesuity-zpovědníka Lamormainiho, pohnuly císaře r. 1625 k vydání nařízení, jímž se dovoluje vyššímu kléru, aby o polovici svých nemovitostí mohl učiniti závět (neměl však v ní zapomínati příspěvkem na udržování pohraničních pevností, v čemž ústupek komoře) a druhá částka měla býti určena k církevním potřebám, hlavně pro zakládání a udržování kapitulských knihoven.¹¹⁵

Téhož roku píše Pázmány o svém záměru, jak opatřiti stálý důchod na zřizování a vydržování škol k výchově katolické mládeže. Návrh je skvělou ukázkou arcibiskupovy vynalézavosti. Jest prý přemnoho církevních beneficí v rukou kacířů, jimž byla zastavena komorami. Pázmány uvažuje svolati uherské preláty a vymoci na nich, aby dobrovolnou kontribucí opatřili mezi sebou dostatečnou částku k vykoupení jednoho takového obročí, které pak mělo býti duchovními osobami k tomu určenými tak dlouho spravováno, až by z jeho čistého výtěžku mohlo býti vykoupeno jiné beneficium obvyklým postupem. Teprve potom má býti ono první beneficium uděleno vhodné osobě se závazkem, aby každého roku platila třetinu z důchodu tohoto benefícia na školy a na výchovu mládeže, a sice k rukám takových správců, které prelátí sami označí. A tak má býti postupováno v získávání ostatních beneficí zastavených komorami kacířům. Na takováto benefícia, opatřená tímto způsobem, možno prý uvaliti, se souhlasem kleru, placení jedné třetiny výtěžku k řečenému účelu — zcela ve smyslu dekretu tridentského koncilu »De scholis erigendis«. ¹¹⁶ Je zřejmo, že tímto způsobem, theoreticky uvažováno, to jest nepočítaje s obtížemi v konkrétních případech, které by se pochopitelně vyskytly se strany královské komory i nekatolických osob, jimž naříkaná církevní obročí byla komorou zastavena, bylo možno hladce stáhnouti někdejší duchovenské statky zpět do rukou církve, aspoň v habsburských Uhrách.

¹¹³ *Epistolae*, I., 439—443, č. 292.

¹¹⁴ *Epistolae*, I., 450—454, č. 298.

¹¹⁵ *Frankl*, I. c., II., 147 a n.

¹¹⁶ *Epistolae*, I., 477—479, č. 319.

Došlo-li k této svépomoci církve skutečně a do jaké míry se osvědčila, nemůžeme zde sledovati. Jistě však důsledně prováděna nebyla. Je to viděti také z toho, že ani později nebylo zde nějakého většího fondu k podporování katolických škol a seminářů. Ukazuje se to na synodě z r. 1630, kdy Pázmány vy-mohl, že vyšší klerus uherský se zavázal — kromě povinné části v závěti — platiti ročně zvláštní kontribuci podle taxace obročí, jako pravidelnou podporu na výchovu kleriků.¹¹⁷

Tyto akce Pázmányovy směřovaly všechny, s menším či větším zdarem, k tomu, aby se vytvořila jistá pravidelnost a závaznost příspěvků na školy a semináře. Uherští prelátí si měli uvědomiti vážnost situace, plniti své povinnosti k církvi v duchu nařízení tridentského koncilu a zajistiti její budoucnost.

Ale počátek učinil Pázmány sám, nemoha za daných okolností na nikoho čekati. Do podzimu r. 1623 shromáždil z důchodů arcibiskupských statků 115.000 zlatých, které upsal na zřízení alumnátu pro uherské kleriky ve Vídni. Správou ústavu, jenž nese jeho jméno — Pazmanianum — pověřil jesuity. V zakládací listině (1623) vytýká přesně jeho účel — alumni mají býti připravováni k stavu kněžskému, hlavně pro pastorači na venkově. »Defectus sacerdotum« donucuje arcibiskupa k tomu, že proti svému lepšímu přesvědčení žádá, aby k vyšším studiím filosofickým a theologickým na universitě vídeňské byli připouštěni jen nemnozí z chovanců, ježto potřebuje především »subjekty, které by mu byly oporou v praksi kněžské«. ¹¹⁸

Hned následujícího roku (1624) a také ze svých prostředků založil v Trnavě konvikt pro šlechtickou mládež (nobilium juvenum seminarium). Jeho účelem bylo živiti chudé chlapce šlechtické, kteří chtěli studovati v koleji. Podmínkou bylo »řádné chování a zbožnost«, jinak byli volni, mohli studovati, co chtěli, a vystoupiti kdykoliv.¹¹⁹ V pozadí tohoto projektu byla ovšem »restituace náboženství předků«, neboť uherské zemanstvo se hlásilo tehdy v naprosté většině k vyznání evangelického. Ježto se dětem evangelíků přijetí do konviktu vý-

¹¹⁷ ... placuit Sacrae Synodo novam ab omnibus hujus regni Praelatis contributionem et beneficiorum taxationem fieri, quae non praesentes modo, sed et eorum successores ad solvendam quot annis hujusmodi sponte susceptam, seu etiam impositam pensionem, obliget, e quibus in unum collectis alantur clerici et in pietate ac literis instituantur alumni ad statum ecclesiasticum obligati... *Carolus Péterffy*, *Sacra concilia ecclesiae romano-catholicae in regno Hungariae*... II. (Posonii 1742), p. 309.

¹¹⁸ *Epistolae*, I., 353 sq., č. 230, ale r. 1633, kdy je již více kněží, může tuto podmínku změniti ve prospěch vyššího studia, srv. *Ibidem*, II., 430—431, č. 839. K založení alumnátu srv. též *Carolus Rímely*, *Historia collegii Pazmaniani* (Viennae 1865), str. 7 a n., a *Frankl*, I. c., II., str.

¹¹⁹ Quod cum ad officii pastoralis curam ac sollicitudinem illud vel maxime pertinere intelligamus, ut catholicae religionis ac honestarum disciplinarum ruinas, quas vel bellorum strages vel haeresum fraudes intulerunt, quantum Deo auxiliante valemus pristino nitori restituamus. Idcirco conatus omnes eo direximus, ut vias ac rationes vitae Religionis ac eruditionis in integrum restituendae sollicitè indagaremus... praví v úvodě zakládací listiny konviktu, srv. *Epistolae*, I., 404 sq., č. 269, a *Frankl*, I. c., II., 142—143. Konfirmaci Ferdinanda II., Pázmányovy »fundace svobodného semináře šlechticů uherských v Trnavě« viz u *Katony*, I. c., t. XII., ord. XXXI. (Budae 1794), p. 312 sq.

slovně neodpíralo (naopak, byly vítány s tichou radostí), a hmotné výhody lákaly, byla tím dána nenápadná příležitost k protireformační akci, nikoliv bezvýznamné, jak ukazuje další vývoj.

Ale jedna kolej pro habsburské Uhry se zdála Pázmányovi nedostačitelnou, jak o tom psal již v memorandu Propagandě, a ježto trnavská byla brzo přeplněna, rozhodl se založit jesuitskou kolej v Bratislavě (1626), složiv ve Vídni částku 50.000 zlatých, z jehož úroků byla vydržována.¹²⁰

V.

Pázmány a jesuitská kolej v Trnavě. — Stav koleje do r. 1635. — Dávný úmysl Pázmányův založit universitu v Ubrách. — Opatření finančních prostředků. — Založení university v Trnavě. — Zakládací listina. — Jednání o konfirmaci s císařem a papežem. — Zásab jesuitů. — Potvrzení fundací listiny Pázmányovy Ferdinandem II. — Jednání s kurií o papežskou konfirmaci. — Nezdar tohoto usilování a pravděpodobné příčiny odpírání papeže Urbana VIII. — Ráz university trnavské po stránce národnostní. — Pázmány jako uhersko-stavovský patriot XVII. století. — Otevření university a zabájení přednášek.

Největší zájem projevoval Pázmány o trnavskou kolej. Řekli jsme, že arcibiskup Forgách povolal r. 1615 jesuity do Trnavy, a jakým způsobem se postaral jim o důchod z proboštví turčanského. Pro kolej přestavěl budovu někdejšího kláštera dominikánského a s pomocí jesuitů Kaldiho a Szeghiho, jež mu poslal ze Štyrského Hradce rakouský provinciál Theodor Busaeus, učinil nutné přípravy k ubytování Tovaryšstva.¹²¹ Vlastním obnovitelem koleje, jako učiliště, jest teprve Pázmány. Ještě r. 1616 (1. srpna) na naléhání šlechty a měšťanstva otevřel 3 třídy trnavské koleje pod vedením superiora P. Jiřího Kaldiho (infimam, alteram principiorum et grammatices, syntaxim), r. 1617 přibyla poetika a příštím rokem rhetorika, poslední třída tohoto nižšího typu školy, jímž kolej trnavská zůstala až do r. 1635. Žáků se přihlásilo nad očekávání mnoho již při otevření. Pověst koleje se šířila; r. 1617 se počítalo žáků přes 600, z toho 13 z rodin nejřednějších. Přicházelo také mnoho dětí protestantských — až ze Šaryšského Potoku — čímž trpěly školy nekatolíků a nenávist proti řádu vzrůstala. Ježto se t. r. do první třídy zapsalo na 300, byl nucen arcibiskup přistaviti ještě jeden trakt a pomýšleti na radikální přestavbu

¹²⁰ *Epistolae*, I., 537—538, č. 360; o odporu a právních námitkách bratislavských luteránů, jimž vzkázal Pázmány »... quod ipsi (t. j. Bratislavští) laborant, ut religionem catholicam stirpitus evellant, sed suam Majestatem laboraturam vicissim, ut augeatur religio...« srv. k tomu historicky velmi cenné listy Pázmányovy *Epistolae*, I., 496—498, č. 330; 501—502, č. 335; 503—504, č. 335; 505—506, č. 336. Ferdinandovu konfirmaci (z 23. září 1628) srv. u *Katony*, I. c., p. 326—331. Dějiny koleje v hlavních rysech podává *Schönvitzky* Bertalan, *A Pozsonyi kir. kath. főgymnasium története* (Pozsony 1896), str. 25 a n., *tamže* i akceptace koleje od generála řádu jesuitského Muzia Vitelleschiho (až z 13. června 1631), str. 488 a n. (text).

¹²¹ *Ortus et progressus*, p. 54—55.

celé koleje. R. 1618 bylo žáků již skorem 700 a následujícího roku přes 800, z toho na 100 žáků z přední šlechty země. Tehdy zakoupil Pázmány, aby usnadnil ubytování žactva, dva domy, jeden pro šlechtice, druhý pro nemajetné, kteří tam bydleli zdarma. Z učitelů koleje se vzpomínají r. 1616 Baltazar *Emrich*, Jan Kř. *Schifferer*, Vojtěch *Capenides*; r. 1617 vedle prvních dvou ještě Jiří *Jankovič*, David *Seifrid* a Angelus *Gaset*; r. 1618 přibyl František *Szeghi*, jenž začal vykládati rhetoriku. Válka s Bethlémem přerušila učení v září r. 1619; škola byla sice otevřena zase r. 1622, ale teprve od r. 1625 se vyučuje řádně, bez citelnějších přestávek, a sice ve všech třídách. R. 1626 dostoupil počet žáků čísla 900, v němž bylo již mnoho konvertitů z protestantství. Nejistota z politické situace, jež se odrážela i koleji, byla odstraněna smrtí Bethlénovou r. 1629; téhož roku se stal Pázmány kardinálem. Jesuitský historik charakterisuje tento dalekosáhlý obrat slovy, z nichž proráží jásot vítězství: »Když vyšlo purpurové slunce Pázmányovo, začaly se rozptylovati mlhy Kalvinovy...«¹²²

K třem třídám gramatickým přidali jesuité r. 1625 ještě přípravnou třídu (elementa latinitatis), takže až do r. 1635 měla trnavská kolej celkem šest tříd: elementa, principia, gramatiku, syntaxi, poetiku a rhetoriku. R. 1625 byl prefektem školy (praefectus scholarum) Adam *Holovicius* a z učitelů se jmenují podle tříd: Tomáš *Jaszbereni*, Michal *Cherius*, Štěpán *Keresztes*, Eliáš *Draskovský*, Jan *Zedník*, Jiří *Moyses*; r. 1633: Benedikt *Szölössi*, Pavel *Beche*, Pavel *Helesveni*, Michal *Vetschauer*, Ondřej *Lotze*, Štěpán *Erna* a prefektem Petr *Bellecius*.¹²³

Úspěch trnavské koleje, vzbuzený zájem kulturní, potřeby katolické restaurace i obecné potřeby uherského státu povzbudily Pázmánye, aby realizoval svůj dávný plán — totiž založení university.¹²⁴ Četné a nákladné podniky arcibiskupovy, nahoře jsme se dotkli jen některých, jakož i neobyčejná jeho ochota a štědrost, s kterou podporoval každou věc církvi prospěšnou, vyprazdňovaly ovšem pokladnu, zvláště v letech do r. 1630. Od té doby se zlepšila také výnosnost arcibiskupských statků, jejichž správa vůbec za Pázmánye byla vynikající a tak počátkem r. 1635 může zase disponovati s 60.000 zlatých. Vedle toho měl za císařem dluh 40.000 zlatých, když r. 1632 na svůj náklad pobýval s celým svým dvorem v Římě, kdež jako císařský legát jednal delší dobu u kurie o různých politických i církevních záležitostech říše.¹²⁵ Dluh tento se snažil

¹²² Data o koleji nejpečlivěji utříděná, čerpaná z kolejních matrik, má *Ortus et progressus*, p. 64—94.

¹²³ *Ortus et progressus*, p. 94—104.

¹²⁴ V proposici k provinciální synodě r. 1630 praví mezi jiným: Caeterum, quoties animo concipio episcopatum Hungariae latissime patentes dioeceses, non magna me subit admiratio, quod haereses et ex ea ortae morum corruptelae tam repente, tam valide invaluerint! praeterquam quod enim nulla in tota Hungaria universitas, ut celebrius studium publicum fuerit, ex quo viri docti ad animarum curam advoverentur... *Epistolae*, II., 115, č. 599; ale již dříve, v jiných projevech, možno znamenati jeho úmysl založit nějaké »generální studium« v Ubrách.

¹²⁵ Akta této legace, jak je uspořádal sám Pázmány, vydal Aloysius lib. baro *Mednyánszky*,

pak umístí na nějakém zboží, jak píše o tom císařovi v listě ze dne 20. března 1635, kterým prosí o záruku na onen dluh z římské legace zástavou nějakého zboží, ježto se rozhodl z těchto peněz a z jiné ještě částky, kterou upíše ze svého, zřídití fond pro jezuitskou kolej v Trnavě na založení a udržování university, jejíž potřeba je evidentní pro duchovní i světskou správu Uher, neboť dosud nebylo zde takové školy, v níž by se učila filosofie a theologie.¹²⁶ Znovu o stejné věci píše císaři 29. března; žádá, aby suma výloh z jeho římské cesty, kterou určil »tak svatému a potřebnému dílu, jako jest zřízení uherské university«, byla pojištěna na zboží rájeckém.¹²⁷ Ale jednání nevedlo k cíli a nepomohlo ani zprostředkování olomouckého biskupa kard. Dietrichštejna, s nímž pojilo Pázmánye přátelství odedávna.¹²⁸ Císař potřeboval peněz a proto zastavil zboží za hotové jinému. Přes to však dluh nebyl pochybný a arcibiskup s ním počítati mohl. Zřejmě také dostal záruku, že dluh bude podle potřeby likvidován, a rovněž císař, jak lze souditi z dalšího, schválil předem myšlenku Pázmányovu založiti universitu a slíbil, že ji potvrdí. Současně, nebo spíše ještě před jednáním s císařem oznámil Pázmány svůj úmysl generálovi řádu Muziovi Vitelleschimu, že totiž chce »zřídití universitu v trnavské koleji otců jezuitů« a její správu svěřiti Tovaryšstvu. Generál jménem celého řádu universitu akceptoval,¹²⁹ avšak příslušný dokument zatím ještě nebyl doručen.¹³⁰

Dosáhnuv předem souhlasu císaře i generála řádu, po kratším rozhodování o sídle university (pomýšlel zajisté nějakou dobu na Bratislavu), vydal dne 12. května 1635 listinu, kterou se zakládá universita v Trnavě.

V diplomu, v němž arenga, připomínající poněkud obraty ze zakládací listiny university štyrskohradecké, splývá s narrací a jehož intitulace obsahuje všechny podstatné atributy pravomoci Pázmányovy, jako arcibiskupa metropolitního kostela ostříhomského, líčí několika mnohoobsažnými větami, proč dochází k tomuto právnímu aktu a za jakých okolností a podmínek universitu v Trnavě zakládá. Když prý často v duchu úzkostlivě uvažoval, jak by mohl rozšířiti katolické náboženství v Uhrách a přispěti k vážnosti nejušlechtilejšího národa uherského, tu mezi všemi prostředky zdál se mu onen nejpřednější, aby bylo zřízeno nějaké učení obecné, jímž by se zjemnil duch bojovného národa a kde by se nadaní poučili, jak spravovati církev nebo stát. Až dosud však bránily provedení tohoto úmyslu války v zemi a zvláště jiné nezbytné fundace.

Nyní zajisté již má po ruce nejnnutnější prostředky k zřízení university i sou-

Petrí Pázmány ... Legatio Romana (Pestini 1830); píše o ní také ne vždy přesně a správně Lud. v. Pastor, *Geschichte der Päpste im Zeitalter der katholischen Restauration und des Dreissigjährigen Krieges*, Gregor XV. und Urban VIII. (1621—1644), I. Abteilung (Freiburg i. Bressgau 1928), str. 441—452, jenž nezná edici *Mednyánszkébo*.

¹²⁶ *Epistolae*, I. c., II., p. 560—561, č. 939.

¹²⁷ *Epistolae*, I. c., II., p. 563—564, č. 942.

¹²⁸ *Epistolae*, I. c., II., p. 562—563, č. 941.

¹²⁹ *Srv. pozn. 131* (výklad o zakládací listině).

¹³⁰ *Srv. pozn. 135*.

hlas generála řádu, aby byla založena při jezuitské koleji v Trnavě a svěřena péči i správě Tovaryšstva. Ježto však dřívější fundace koleje trnavské i jiné důchody, které dosud měla trnavská kolej, musí býti zachovány neumenšeny (to jest, sloužiti svému prvotnímu účelu určení v plném rozsahu) odevzdal do rukou P. Jiřího Dobronokiho, rektora koleje trnavské, 60.000 uherských zlatých v dolarech a současně zapsal Tovaryšstvu, v osobě již řečeného rektora, dlužní úpis císařův na 40.000 zlatých, což dohromady dává částku 100.000 zlatých. Způsob uložení a užívání těchto peněz určuje Pázmány takto: Tovaryšstvo necht obrátí zmíněnou částku buď na zakoupení statků nebo založení úroků, vždy však mimo Uhry, na místě bezpečném, aby z požitků jejích byla urychlena stavba koleje a škol od základů a potřební profesori vydržování. Až bude dokončena nutná budova koleje i škol a celý kapitál uložen buď na úroky nebo zakoupením statků, tu z jeho úroků necht jest ročně 1000 zlatých obráceno na výživu chudých studentů v burse sv. Vojtěcha, vystavěné Pázmányem. Touto pensí však není Tovaryšstvo dříve povinno, dokud nebude ukončena stavba, a dokud také zbytek oné částky, totiž císařský dluh 40.000 zlatých — z jehož úroků jedině má plynouti důchod 1000 zlatých burse — nebude vyplacen a umístěn zakoupením statků nebo úroků.

Co se týče sídla university, praví Pázmány, že v tom případě, až budou Uhry osvobozeny od tureckého jha a nahodí se jiné příhodnější místo pro universitu, jest Tovaryšstvu volno přenést tuto fundaci s universitou jinam, nikoli však mimo hranice ostříhomské diecése, a s podmínkou, že dřívější fundace zůstane trnavské koleji nedotčena. Jestliže však by se stalo, že by universita v Uhrách neměla potrvati a jezuité byli vypuzeni, ať již nepřáteli cizími nebo domácími, a nebylo by naděje na brzký návrat, potom jest Tovaryšstvo povinno vypláceti úroky z řečeného kapitálu k užítku uherských kleriků mimo Uhry, tak aby schopní jinoši byli vzděláváni na kněze, se závazkem, že se po vysvěcení vrátí do Uher. Ukáže-li se, že exil nemůže dlouho trvati, budiž veškeren úrok uschováván na eventuelní opravu koleje, nebo užit k opatření osob řádových, jinam se stěhujících. Bude-li dovoleno vrátiti se Tovaryšstvu po jakékoliv době do Uher a spravovati universitu, potom necht se přestane s výchovou kleriků a požitky z upsaného kapitálu buďtež obráceny zase k prvotnímu účelu, totiž k vydržování university.

Posléze vytýká Pázmány směrnice pro vyučování na universitě a jeho postup. Jezuité jsou zavázáni ještě tohoto roku, totiž 1635, zahájiti universitní čtení jedním kursem filosofickým. V následujících letech postupně přibudou tři filosofické kursy, spolu s etikou a matematikou; vedle toho mají býti na universitě dva profesori scholastické theologie a po jednom profesor interpretace sv. písma, kasuistiky, kontroverzí a jazyka hebrejského. Akademické stupně se mají udělovati podle obyčeje na jiných universitách.

Své nástupce žádá Pázmány, aby bděli nad jeho odkazem a doporučuje universitu jejich přízni. Ujišťuje znovu, že zakládaje universitu v Trnavě, byl veden

čistým úmyslem zvelebiti katolické náboženství a povznésti »milou vlast«. V závěru, přímo básnického vzletu, prosí boha, aby se mu »zalíbilo v této oběti dobré vůle«. ¹³¹

Založení university v Trnavě mělo podle svědectví fundatora dvě příčiny a také dvojí účel: podporovati katolickou víru v Uhrách a odčinití kulturní nedostatek uherského státu, jemuž se nedostávalo vyššího učení, tedy vedle propagace víry ve službách obecné restaurace katolické i vzdělání a osvětové uvědomení národa, jenž za daných okolností byl od sta let ve zbrani, aby mu byla dána školní přípravou možnost osvojiti si vyšší úkoly povahy osvětové na poli církevní i státní správy, jak toho zvláště vyžadoval moderní stát od počátku XVII. století. Universita byla ovšem založena pro všechny příslušníky uherského státu, o čemž se ještě zmíníme. Jesuité, kteří ji vedli a na ní učili, vtiskovali universitě svým internacionalismem dlouhou dobu výraznou pečeť svého nazírání na stát a národ. Na otázku, jaká to byla universita, kterou Pázmány zřídil v Trnavě, odpovídá jasně zakládací listina. Pázmány zřizuje universitu při koleji trnavských jezuitů, kde se dosud učilo jen na škole nižšího typu kolejišního, ve třídách gramatických, humanitní a rhetorické. To byla ta stará fundace, o níž Pázmány mluví, že má zůstatí nedotčena, která však byla doplněna na universitu jesuitského typu novou fundací Pázmányovou, to jest přidáním tří kursů filosofických s paralelním kursem matematiky při logice a ethiky při fysice, eventuelně při metafysice (jinak fakulty filosofické), a dvou základních kursů scholastické theologie, které spolu se čtyřmi jinými kursy, částečně paralelními (sv. písma, kasuistiky, kontroversí a jazyka hebrejského), tvořily učení theologické (jinak fakultu theologickou).

Tvrdí-li Pázmány, že zakládá universitu, myslí tím tedy jen »studia superiora« — filosofickou a theologickou fakultu — zcela ve smyslu jesuitském a podle nařízení »Ratio studiorum«. Teprve však ve spojení těchto fakult s dosavadní jesuitskou kolejí v Trnavě, jejíž škola až do třídy rhetorické inclusive představuje studium nižší, gymnasiální (studia inferiora), možno mluvit o generálním studiu, universitě, podle představy jesuitské. Tedy Pázmány zakládá jen fakultu filosofickou a theologickou, ale administrativním i učebním sloučením těchto studií, jež nutně předpokládají absolvování studií nižších až do rhetoriky a pravidelně jsou na témže místě, kde »studia inferiora«, povyšuje fakticky kolej trnavskou na universitu. Byla to tedy universita jesuitská v duchu a programu školských nařízení řádu — neměla také jako ostatní jesuitské akademie či university právnické a lékařské fakulty. To třeba mít na paměti,

¹³¹ *Epistolae*, I. c., II., p. 578—579; zakládací listinu otiskli také: *Katona*, I. c., tom. XII., ord. XXXI. (Budae 1794), p. 739—742; *Georgius Fejér*, *Historia academiae scientiarum Pazmaniae archiepiscopalis ac M. Theresianae regiae literaria* (Budae 1835), p. 15—17, N° VI. *Miller de Brassó*, I. c., II., 178—183, N° CXCI. *Podbradczky János*, *Pázmány Péter élete* (Budapest 1840), p. 75—80; *Török János*, *Magyarország primása II. Oklevelek* (Budapest 1859), p. 140—142; *Pauler Tivadar*, *A Budapesti magyar kir. tudományegyetem története I.* (Budapest 1880), p. 110—113.

mluví-li se o trnavské universitě a proto jsme typům jesuitských škol věnovali úvodní kapitolu, aby se předešlo různým omylům a vyložili, pokud a jak taková jesuitská universita je universitou v běžném slova smyslu, pokud a jak je úplná nebo neúplná, a proč tomu tak bylo.

Po vydání zakládací listiny usiloval Pázmány, aby jeho fundace byla potvrzena od papeže i císaře, obdařena privilegiemi a mohla se pyšnití co nejkvělejší křesťanským listem. Souhlas císařův v zásadě již obdržel a s této strany se nanejvýš obával liknavého postupu obou kanceláří, totiž uherské a dvorské centrální (německé), jimiž akt tento musel projít. Papeži Urbanovi VIII. poslal snad ještě v květnu memoriál, v němž rozvinul znova důvody, které ho vedly k založení trnavské university. Vykládá tam, že pohroma katolické víry byla právě v Uhrách tak veliká, ježto se »v celém království dosud nedostávalo university, kde by se dostatečně vzdělávali schopní správcové kostelů studii filosofickými a theologickými«. Z toho důvodu, jakož i proto, aby »se vypěstily talenty národa nikoliv tupého«, založil v Trnavě jesuitskou universitu (universitatem religiosam patrum Societatis Jesu in civitate regia Tyrnaviensi erexi). Dále mluví o jejím finančním vybavení, a tu se dovídáme, že právě koupil pro ni za 60.000 zl. úroků od města Augšpurku. Má prý již souhlas císařův, který universitu potvrdí a udělí jí privilegia (Pázmány docela píše, že confirmaci a privilegia od císaře již obdržel, což neodpovídá přesně skutečnosti), přece však prosí ještě papeže, aby také on »ze své moci po Kristu na zemi nejvyšší« propůjčil »snažení svého přepokorného služebníka pozhennání a privilegia důstojná apoštolské stolice« — a sice podle normy, kterou on, arcibiskup, v zvláštním spise předkládá. ¹³² Tento memoriál pro papeže i koncept privilegií, která by si pro universitu přál, posílá Pázmány auditorovi roty Kornelioví J. *Motmannovi*, jenž byl zároveň císařským důvěrníkem v Římě. V průvodním listě opakuje totéž, co psal o universitě papežovi (jen s tím rozdílem, že přesněji rozlišuje, kolik kursů a jaké založil), a klade *Motmannovi* na srdce, aby vymohl potvrzení university papežem, které pokládá za »velmi potřebné«. ¹³³ Současně píše vicekancléři kurie kardinálu Františkovi Barberinimu a generáloví řádu jesuitského Muzioví Vitelleschimu, aby radou i jinak byli nápomocni *Motmannovi*. Svoluje, bude-li toho potřeba, aby auditor nebo generál pozměnili text memoriálu nebo přílohy (koncept výsad) podle svého dobrozdání a dává docela souhlas předem, že *Motmann* může po případě vyhotoviti jiný memoriál. ¹³⁴

Zatím generál řádu listem ze dne 23. června formálně universitu akceptoval, ¹³⁵ ale vyskytly se současně různé obtíže, především v řádě samém, co

¹³² *Epistolae*, I. c., II., p. 581—582, č. 953.

¹³³ *Epistolae*, I. c., II., p. 582—583, č. 954.

¹³⁴ *Epistolae*, I. c., II., p. 583, č. 954; o C. *Motmannovi* a Frant. Barberinim srv. *Pastor*, I. c., 485, 487; 254—256 a passim.

¹³⁵ Píše o tom *Pázmány Dobronokimu* 28. srpna t. r., srv. *Epistolae*, I. c., II., p. 602—603, č. 972.

se týkalo některých detailů, na něž právě Pázmány kladl důraz. Arcibiskup myslil především, z důvodů nám blíže neznámých, na inkorporaci nově založené trnavské university s universitou vídeňskou a psal v téže věci list konsistoři vídeňské university, kde jí oznamuje založení university v Trnavě a prosí, aby ji vídeňská universita »adoptovala za dceru«, ježto se domnívá, že by trnavská universita »mohutněji rozkvetla ve stínu slavného a prastarého učení vídeňského«. ¹³⁶ Téhož dne poslal Pázmány, v stejné věci, list císaři, určený ovšem spíše královské kanceláři uherské, jako podklad k dalšímu řízení, neboť císař byl, jak řečeno, informován již dříve a projevil souhlas s potvrzením university. Praví v něm, že založil v Trnavě universitu »po způsobě university ve Štyrském Hradci s filosofickými a theologickými kursy« a žádá císaře, aby ji potvrdil ze své moci jako císař římský i jako král uherský a ozdobil výsadami, jimž se těší jiné university; minutu těchto privilegií doručí osobně rektor trnavské koleje. Císař má — prosí dále Pázmány — působiti na vídeňskou universitu a naříditi jí zvláštním dekretem, aby se usnesla inkorporovati svému učení tuto »první a jedinou universitu uherského národa«. ¹³⁷ Ale trnavští jesuité, a snad řád vůbec, nebyli nakloněni této myšlence Pázmányově a zamítali předběžně inkorporaci. Aspoň *Dobronoki*, první rektor trnavské university, píše r. 1635 ve svém denníku, že inkorporaci university s vídeňskou universitou zatím odložili, až by viděli, jaké by to mělo výhody nebo nevýhody. ¹³⁸ Pázmány, patrně pod tímto tlakem, ani hořejší list konsistoři vídeňské university neposlal a vzdal se toho plánu. ¹³⁹ Ještě v jiné věci nesouhlasili jesuité s arcibiskupem. Pázmány chtěl, aby universita jím založená byla nazvána »universitou papežskou« — »Academia Pontificia« nebo »Apostolica« — a toto pojmenování mělo býti v konfirmační bulle císařské, jejíž koncept sám sestavil a poslal do Vídně. Rakouský provinciál jesuitů, jímž byl tehdy Jiří Forró, dobrý známý arcibiskupův, píše o této žádosti Pázmányově *Dobronokimu* zřejmě v rozpacích: titul »Akademia Pontificia« vzbuzuje prý na mnohých stranách závist, neví proto, jestli se vůbec má trnavské universitě dávat tento název, když přemnohé jiné akademie, zvláště vídeňská, nemají podobného titulu. ¹⁴⁰ *Dobronoki* později zaznamenává, že titul »Apostolica Universitas« se v konfirmaci císařské nezamlouval z mnoha důvodů, které jesuité bedlivě uvážili, a proto též císař ho nepojal do své potvrzovací bully, ¹⁴¹ jež byla konečně po některých urgencích netrpělivého arcibiskupa vyhotovena s datem dne 18. října 1635.

Ferdinand, jako zvolený císař římský, vyznává, že od počátku svého pano-

¹³⁶ *Epistolae*, II., p. 596—597, č. 966.

¹³⁷ *Epistolae*, II., p. 597—598, č. 967.

¹³⁸ Text u *Frankla*, I. c., III., 163, p. 3.

¹³⁹ *Frankl*, I. c., III., 163.

¹⁴⁰ *Frankl*, I. c., III., 164, p. 1.

¹⁴¹ *Frankl*, I. c., III., 164, p. 1.

¹⁴² *Epistolae*, II., p. 605, č. 974; srv. *tamže* p. 609—610, č. 979.

vání v říši i v ostatních zemích maje v obzvláštní pozornosti dobro svých poddaných snažil se v první řadě, aby pravda náboženství katolického byla obnovena, chráněna i šířena a aby stav církevní i vrchnost světská si uchovaly svůj původní lesk. K vytvoření státu s křesťanskou disciplinou zdálo se mu nejúčinnějším prostředkem zakládání ústavů studijních, na něž skutečně nešetřil nákladem, následuje v tom příkladu svých předků císaře Ferdinanda I. i Rudolfa II. a zvláště svého otce Karla, arciknížete rakouského, chápajících správně, že »jen množství osob učených přispívá k majestátu Imperia«. Vybízeli k tomu — pokračuje se v konfirmační listině — také knížata a velmože svého dvora a proto se zadostiuchněním vítá čin kardinála Pázmánye, jenž svými nevidanými zásluhami o církve a školu v Uhrách nemá soupeře a který poučen vlastní zkušeností, co zmůže přesné traktování vědy proti postupujícím heresím a poznává, jaký význam má v širém světě snaha Tovaryšstva Ježíšova o poznání věcí lidských a božských, založil v královském svobodném městě Trnavě učení generální, neboli universitu podle Konstitucí jesuitského řádu.

V druhé části narrace konfirmační bully císař přijímá obvyklým způsobem fundaci Pázmányovu podle zakládací listiny, do slova inserované, a potvrzuje ji ze své plenipotence jako císař říše římské i jako král uherský, ve všech artikulech a na věčné časy. Běře ve zvláštní svou ochranu tuto arcibiskupskou universitu i celé kolegium trnavské a doporučuje přízni svých nástupců. Schvaluje všechna ujednání o hmotném zabezpečení university, především smlouvu s Augšpurkem, jíž se dne 23. června uskutečnila elokace fondu 60.000 zl. a potvrzuje zvláště všechna preventivní opatření jesuitů, kdyby město z nějakých důvodů nedodrželo splátky úroků v stanoveném termínu a v ujednané výši.

Po specifikaci některých eventualit (o případném zakoupení se jesuitů, o důchodech turčanského probošství, když by universita byla přenesena) uděluje císař a potvrzuje bez výhrady trnavské universitě všechny výsady, immunity, exempce, výhody, práva a t. d., kterým se těší »gymnasia, studia generální, akademie a university«, kdekoli v říši, v královstvích a provinciích, jako jsou university kolínská, vídeňská, mohučská, ingolstadtská, pražská, olomoucká a štyrskohradecká. Pročež rektor trnavské university, její kancléř, děkani fakult a ostatní doktoři i profesori mají právo všem, kdož složili příslušnou rigorosní zkoušku, uděleti stupně akademické, jako jsou doktorát, licenciát, mistrovství a bakalářství. Všichni takto legitimně promovaní doktoři, licenciáti, mistři a bakaláři budou pokládáni za takové na všech universitách evropských a budou účastni, po aktu promočním, všech privilegií, milostí, immunity a t. d., jichž požívají ostatní na jiných universitách, když dosáhli takových gradů, ať již ona privilegia spočívají v aktech externích, jako jsou akademické disputatione, professe, examina, censury a sezení, nebo v odznacích, jako jsou kožíšky, klobouky doktorské, prsteny i jiné insignie, jako žezlo a pečeť, jež přísluší přede všemi rektorovi akademie, jejímu kancléři, děkanům fakult a profesorům. Vysvědčení o studii a diplomy akademických stupňů, vydané touto »arci-

biskupskou universitou«, musí býti přijímány ode všech kolejí, akademií, kapitul a pod.; těm, kteří je obdrželi, mají dopomáhati taková vysvědčení k dosažení hodností nejen světských, nýbrž i církevních, tedy i kanonikátů a jiných beneficií, kde se vyžaduje kratší nebo delší studium na nějaké akademii, nebo doktorát.

Nakonec přijímá císař pod svůj patronát universitu a kolej trnavskou i s jejími důchody a osobami; zavazuje slavnostně své nástupce a dědice, i uherské stavy, duchovní a světské veškery, aby ji bránili, zvelebovali a výsadami dařili.¹⁴³

Potvrzením císařovým se stala trnavská universita veřejnoprávným učilištěm, jako rovnocenný člen kolektivu jezuitských universit. Císař zdůrazňuje, že byla založena Pázmányem podle Konstitucí Tovaryšstva Ježíšova a potvrzením zakládací listiny arcibiskupovy, kterou v konfirmaci inseruje od slova do slova, rozlišuje dostatečně, o jakou universitu běží. Třeba si také všimnouti, že ji několikrát jmenuje »arcibiskupskou universitou«, nebo prostě »akademií«, jak často slula jezuitská kolej, buď jen s kursy filosofickými, nebo s filosofickými a theologickými kursy zároveň. Potvrzuje jí výsady, které byly uděleny universitám v říši, v zemích koruny české i v zemích domácích. Co se týče vídeňské university, která od r. 1622 byla sloučena se zdejší kolejí jezuitskou vyššího typu (akademií),¹⁴⁴ je samozřejmé, že císař dotýká se jen těch privilegií, jež byla propůjčena této původní jezuitské akademii (s fakultou filosofickou a theologickou), neboť vídeňská universita zůstala i po sloučení úplná, to jest měla též fakultu právnickou a lékařskou. Také, uvádí-li císař pražskou universitu, běželo zajisté jen o výsady koleje pražských jezuitů, kteří se sice zmocnili fakticky staroslavného učení Karlova r. 1622, ale k právnímu ujednání o sloučení university s kolejí došlo až mnohem později.¹⁴⁵ Jestliže tedy vypočítává císař v této souvislosti také universitu pražskou a vídeňskou, jejichž dávná privilegia, jako učilišť úplných, byla širší a skvělejší nobility (nobilissima studia), než kteréhokoliv z novotvarů jezuitských, i také university trnavské, možno přirozeně mysliti jen na výsady filosofické a theologické fakulty těchto universit, t. j. na práva, jež byla udělena jmenovanými panovníky jezuitským akademiím ještě před sloučením s universitami a byla přenesena po sloučení na filosofickou a theologickou fakultu, nebo konečně na privilegia, jež byla společná všem čtyřem fakultám, jako bylo udělování akademických hodností a pod. Trnavská universita se podobala rozsahem svých kursů, celou svou podstatou, jako universita po přednosti jezuitská, nejspíše

¹⁴³ Fejér, *Historia*, p. 17—22, No VI., konfirmace otištěna i jinde: *Török*, I. c., p. 143—146; *Pauler*, I. c., I. p.; *srv. i Katona*, I. c., p. 742—743 (jen část o privilegiích).

¹⁴⁴ *Kink*, I. c., I., 308 n.

¹⁴⁵ *W. W. Tomek*, *Geschichte der Prager Universität* (Prag 1849), str. 251 a n.; *srv. i Kollmann*, *Acta I.*, I., p. 67 squ.

universitě olomoucké a štyrskohradecké, jejíž vzor konečně tanul Pázmányovi na mysli, když universitu v Trnavě zakládal.

Ještě před potvrzením císařovým jednal Pázmány v Římě prostřednictvím Motmanna a generála řádu, neboť pokládal za »velmi potřebné«, jak psal auditorovi roty, aby také papež universitu potvrdil. Brzo však zpozoroval, že věc u kurie vážne a vytušil také příčinu toho, nebo snad byl informován včas z Říma. Je to viděti z listu, který poslal někdy v červenci, jistě však před 1. zářím, generálovi řádu Vitelleschimu, aby přesvědčivě vyložil vicekancléři kurie kardinálu Barberinimu, že »zaměstnání juristické a lékařské v Uhrách nekvete a není ho třeba«, a naléhal znova na rychlé vyřízení své žádosti. Tento překvapující argument Pázmányův, jímž měl působiti generál na kardinála Barberiniho, byl jen východiskem z nouze. Zdá se, že prostředníci arcibiskupovi v Římě byli hned s počátku upozorněni na obtíže jednání o papežskou konfirmaci, ježto trnavská universita nemá právnické a lékařské fakulty. Přes to však Vitelleschi v dopise ze dne 1. září utěšuje arcibiskupa, že nebude obtížno přesvědčiti o tom Barberiniho. Podařilo-li se získati vicekancléře, není známo, ale papež se přesvědčiti nedal. Již 8. září v listě Dobronokimu si stěžuje generál řádu na Pázmánye, že příliš spěchá, neboť věc prý je toho druhu, že ji nelze vyřídit tak rychle. Vitelleschi radil (ještě před potvrzením císařovým) provésti nějaké změny ve fundační listině a psal o tom Dobronokimu 3. listopadu, že papežský diplom nemůže býti vyhotoven dříve, dokud nebude poslána do Říma »formule fundační«, jak jest nyní upravena. Ještě v dopise ze dne 2. února 1636 píše, že »všemi prostředky« pracuje k tomu, aby se dosáhlo papežské bully a konfirmace pro trnavskou universitu. Ale bez výsledku; papež se zdráhal dáti trnavské universitě potvrzení a jako důvod se uvádělo u kurie (papežův názor neznáme), že nemá právnické a lékařské fakulty. Definitivní konec usilování Pázmányova, aby obdržel pro svou universitu papežského potvrzení a výsad, vyznívá v lakonickém záznamu Dobronokiho ke dni 25. srpna 1637, kdež se čte doslova: »Byl doručen dopis od nejdůstojnějšího otce provinciála, jímž se zakazovala promoce na bakaláře při naší akademii; důvod toho byl tento: když ještě za života zakladatelova byla žádána papežská konfirmace a když byla odepřena naší akademii, poněvadž při ní není studia právnického a lékařského, obával se nejdůstojnější otec provinciál, abychom podobně jako akademie pražská nevběhli do těžkých zápletek, když bychom chvátali s promociemi.«

Záznam Dobronokiho je poučný. Vyrozumíváme z něho především, že papež trnavskou universitu nepotvrdil, ježto neměla fakultu právnické a lékařské fakulty; za druhé, že jezuité, ačkoliv obdrželi konfirmační listinu císařovu a mohli tedy právem přikročiti k promociím, ještě r. 1637 pokládali za užitečnější zdržeti se udělování akademických titulů i nejnižších stupňů, aby se prý vyhnuli nebezpečí, jež stihlo universitu pražskou. Ovšem záležitost pražských jezuitů byla mnohem složitější a docela jiného rázu, jak ještě uvidíme,

a tedy poukaz na akademii pražskou není dobře na místě. Důvod, proč učinil provinciál řádu toto opatření, nedovedu si jinak vysvětliti, než že jesuité stále čekali do té doby aspoň na prohlášení papeže buď veřejně v konsistoři, nebo soukromně v audienci generálovi řádu, že bere na vědomí fakt založení university, aneb na ujistění, že nebude klásti překážek — a snad i případ pražský je učinil ostražitějšími. Třebas tedy nepotřebovali papežské konfirmace ani privilegií, vyčkávali aspoň formálního uzavření celé akce, když s tím již jednou začali, a dávali tak najevo úzkostlivý zřetel k prerogativám papežovým, zachovájící především bezvadný postup v jednání, které vypadlo dávno v jejich neúspěch.¹⁴⁶

Odpírání papeže Urbana VIII. prosbě Pázmányově není zcela jasné. Důvod, který se u kurie uváděl, jest sice závažný a mohl by stačiti, kdyby odstraňoval všechny pochybnosti — ale toho není. Papež mohl prostě potvrditi universitu trnavskou v té podobě, jak ji Pázmány založil. Universita štyrskohradecká, jež byla vzorem Pázmányovi, potvrzení papežského dosáhla. Jak patrně, je zde nějaká záhada.

Řád jezuitský za generalátu Muzia Vitelleschiho (1615—1645) zažil kritická období a byl nucen často odraziti útoky různé povahy. Generál, »velmi zbožný a svatý muž«, jak ho charakterisuje Pázmány, neměl toho vlivu u kurie, jako jeho předchůdce Claudius Aquaviva, osobnost velkého rozhledu a pronikavého rozumu. Vitelleschi neměl potřebné ráznosti, aby udržel v mezích expansi jezuitů některých provincií, zvláště rakouské (kde si vytvořil nebývalou posici P. Lamormaini, zpovědník císařův) a české. Ovšem také politická a církevní situace byla nebezpečnější za generalátu Vitelleschiho. Od založení Kongregace na šíření víry, která znamenitě zasahovala i do věcí, jež byly dosud faktickou doménou jezuitského řádu, přestává bezprostřední působení Tovaryšstva na kurii a jesuité jsou odkázáni na jednání s Kongregací, kde se ovšem sbíhaly zájmy různorodé a jež přirozeně brala ohled také na požadavky jiných korporací církevních. Nepřekvapuje tedy, že za daného stavu mnohý návrh a postulát jezuitů Kongregací neprošel, anebo byl odložen. Ba v některých případech se Kongregace postavila zcela rozhodně proti řádu. Ukázalo se to jasně ve sporu jezuitů s pražským arcibiskupem kardinálem Harrachem o universitu. Nemožno se zde šířiti o příčinách roztržky,¹⁴⁷ stačí vzpomenouti, že

¹⁴⁶ Jednání o potvrzení papežské jest vylíčeno na základě deníku Dobronokiho, z něhož nejdůležitější úryvky přináší *Frankl*, I. c., III., 164, p. 1.; 162, pozn. 2.; 164, p. 1., s interpretací listů generála řádu a provinciála rakouského (*tamže*, str. 162, poz. 1.; 163, p. 3.; 164, p. 1.; 164, p. 2.) a listů *Pázmányových*, citovaných *nahoře*.

¹⁴⁷ Je o tom celá literatura, srv. aspoň: *Tomek*, I. c., 252 a n.; *Frant. Krásl*, Arnošt hrabě Harrach (Praha 1886), str. 367 n.; *Ant. Gindely*, Geschichte der Gegenreformation in Böhmen (Leipzig 1894), str. 136—194; nejdokumentárněji však *Kroess*, I. c., II., str. 105—144, kde osvětlena zvl. činnost kapucína Magniho, dosud nepřilíš jasná i v práci *Gindelyově*; pro počátky sporu kard. Harracha s jesuity o universitu přináší data i *Hans Kiewning*, Nuntiaturberichte aus Deutschland 1628—1635. Nuntiatur des Pallotto 1628—1630, I., II. (Berlin 1895, 1897) passim, jichž ani *Kroess* náležitě nevyužil.

tehdy důvěrník Harrachův, italskočeský kapucín Valerián (hr. Magni) pomocí vlivných přátel u kurie roznítil v Kongregaci tažení proti jesuitům do té doby nevídané. Bylo útočeno i na jejich monopol školský a docela na theologické fakultě měla přestati neomezená vláda jezuitů a dovolen přístup i docentům z jiných řádů. Ve sporu byla patrná snaha Kongregace, aby universita i po sloučení s kolejí jezuitskou zůstala autonomním učilištěm s jistým regionálním zabarvením; aby tedy nevyrůstala z lůna jezuitské koleje a nebyla jen vrcholem školství jezuitského. To jest zajisté nová orientace, již byla zasažena představa o nenahraditelnosti Tovaryšstva ve vyšším školství. A právě v nejprudší fási tohoto boje o pražskou universitu, kdy Propaganda, aby utišila obecné pobouření v Praze, zakázala jezuitům na čas akty universitní, domáhá se Pázmány u kurie potvrzení a výsad pro jezuitskou universitu v Trnavě. Lze se domnívati, že stín pražského případu, jímž se dostali jesuité v nemilost u papeže a Propagandy, třebas se za ně císař stavěl s velkou rozhodností — byl jen jejich poslušným nástrojem — padal i na trnavskou universitu a odsunul tuto záležitost stranou. A skutečně byla to doba nejméně příhodná žádati papežských privilegií pro novou jezuitskou universitu, kdy přemrštěné nároky pražských jezuitů podpírané interpretací rozličných privilegií, zapříčinily rozvrat na universitě!

K tomu ještě třeba podotknouti, že Pázmány od své »legace římské« r. 1632, kdy jako císařský posel jednal v Římě o politických a církevních záležitostech říše, nebyl u kurie »persona grata«. Odvážný kardinál v audienci u papeže odsuoval kuriální politiku, příliš závislou na Francii, a obviňoval ji přímo z nešťastného postavení katolické víry v Evropě. Je známo, že Urban VIII. těžko zapomínal... A tak Pázmány zanechal u kurie dojem člověka »prudkého a tvrdohlavého« a po jeho odchodu se šířily v Římě pověsti, že radí Ferdinandovi II., aby přerušil styky s papežem a podobně. Jisté že Pázmány neměl nejlepšího mínění o papežské politice a neradil k přílišnému spoléhání na dobrou vůli papežovu — ale to se v Římě vědělo.¹⁴⁸ A snad i tato imponderabilia měla nějaký vliv při jednání o papežskou konfirmaci pro trnavskou universitu. S dohady těm i možno počítati, dokud nás úplnější znalost pramenů nepoučí bezpečněji.

Pázmány se tedy nedočkal »milostí« papežských, uspokojil se však přízní císařovou a soustředil svůj zájem na universitu, která měla sloužiti církvi a »drahé vlasti uherské« nebo také, jak se několikrát vyjadřuje, »národu uherskému« (hungarica gens). Tomuto pojmu třeba rozuměti, jak mu rozuměla

¹⁴⁸ Srv. k tomu *Frankl*, I. c., III., p. 8 a n.; od téhož *Fraknoi Vilmos*, Magyarország egyházi és politikai összeköttetése a Római szentszékkal, III., 1526—1689 (Budapest 1903), str. 336 n., a zvl. *Pastor*, I. c., 443 n., kde hojnost původního materiálu, ale význam legace Pázmányovy je patrně zkreslen, soudí-li Pastor, že skončila úplným nezdarem — vždyť přece císař aspoň peníze dostal, i když ne tolik, co žádal Pázmány. Bohužel není zde místo rozebírati nesprávný postup Pastorův, jenž nevyužil velikého materiálu, který přináší a jenž svědčí proti jeho lčení.

doba — označují se tím příslušníci uherského národa ve smyslu stavovském a státně politickém bez ohledu na jazykovou nebo národnostní příslušnost.¹⁴⁹ Z pozitivních dat o universitě trnavské vidíme, že nelze zde mluvit o »maďarské« nebo »slovenské« universitě v našem slova smyslu. Byla to universita »uherská«. Studovali na ní uherští státní příslušníci bez rozdílu kmenového a řečového původu, t. j. Maďaři, Němci, Slovani, zvláště Slováci a Charváti a nejen příslušníci stavovského národa, to jest vlastní politické obce národní (šlechta, zemanstvo a členové královských svobodných měst), nýbrž také aspoň v době pozdější poddaní vrchností duchovních i světských. Nebyla uzavřena ani příslušníkům jiného politického národa, jako byli Moravani, Slezáci a Češi. Za těchto okolností jest historicky úplně zdůvodněné, spatřujeme-li v založení trnavské university důležitý kulturní moment našich dějin národních. Založena v kraji slovenském, měla sloužiti kulturním potřebám Slováků, třebaš nikoliv pouze jim a, jak za daného vývoje národnostních poměrů uherských bylo přirozené, nebyla a nemohla býti »slovenská« v dnešním slova smyslu. Jak těchto možností bylo využito a pokud prospěla skutečně národně kulturnímu životu slovenskému, jest již jiná otázka, kterou možno sledovati jen v širším rámci dějin národností v Uhrách od století XVII.

Ovšem zakladatel university Pázmány byl rodem Maďar a nelze pochybovati, že si této kmenové příslušnosti byl vědom — nikoli však v tom významu a dosahu, jak chce *Szekfű*, jehož portrét arcibiskupa je jinak znamenitou ukázkou historického a psychologického umění.¹⁵⁰ *Szekfű* právem upozornil na některé stránky zjevu Pázmányova, zanedbané v práci *Fraknóie*, jehož trojsvazkový spis vybudovaný na překvapujícím množství původních pramenů, je stále dílem základním pro poznání církevní i politické činnosti kardinálovy. *Szekfű* také mluví o vlastenectví Pázmányově a celý ten passus je zahalenou polemikou s protestantskými dějepisci maďarskými — než, pokud mohu souditi, zašel v této oposici dále, než se shoduje s historickou skutečností. Jeho Pázmány je příliš »maďarským člověkem« XIX. století: rysy romantického nacionalismu jsou čirým anachronismem na osobnosti z rozhraní XVI. a XVII. století, vychované v Tovaryšstvu Ježíšovu a proniknuté stavovsky-státním patriotismem. Není nutno se tím podrobněji zabývati; jak byl Pázmány vzdálen

kmenovému a řečovému cítění moderního nacionalismu, vysvítá jasně z jednoho příkladu, který uvedu místo mnohých. Ke konci svého života zakoupil pro synovce Mikuláše, posledního mužského potomka tohoto starožitného rodu, nějaké statky na Moravě. Souhlas císařův k tomu již měl a jednalo se, aby moravští stavové inkolát uznali a »přijali« mladého Mikuláše. Když byl tedy vypsan sněm moravský, prosil Pázmány olomouckého biskupa kardinála Dietrichštejna, jenž patřil mezi jeho nejdůvěrnější přátele, aby se ujal věci na sněmě a zařídil svou autoritou hladké »přijetí« Mikuláše mezi moravské stavy. V jednom dopise kardinálovi Dietrichštejnovi (1634), týkajícím se této záležitosti, vypravuje Pázmány zajímavým způsobem, proč se rozhodl zakoupiti svého synovce právě na Moravě. Jejich rod prý pochází již z doby sv. Štěpána krále od onoho Hunt Pazmana, jenž přišel »z Germanie« a stal se vůdcem vojska Štěpánova. Od toho času trval tento rod v Uhrách až dnešního dne, kdy po meči zůstává již jen jediný, devítiletý chlapec. Pázmány si přeje, aby se rod vrátil »do Germanie«, odkud vyšel, a proto se rozhodl učiniti z posledního mužského potomka svého rodu »dokonalého Moravana«,¹⁵¹ to jest člena moravské obce politické, moravských stavů.

Tak chápal Pázmány pojem »národa« a »vlasti«, neboť člověk XVII. století myslil stavovsky a cítil nanejvýš lokálně patrioticky; i když si svou kmenovou příslušnost uvědomoval, nenalezl pro ni výsadního místa v hierarchii platných hodnot doby a jejího myšlenkového řádu.

Pázmány žádal v zakládací listině, aby ještě téhož roku 1635 bylo zahájeno universitní čtení kursem filosofickým. Když konečně došla císařská konfirmace a ustaven profesorský sbor, byla 13. listopadu otevřena trnavská universita s velikou slavností za účasti šlechty i lidu, kléru světského i řádového.¹⁵² Za nádherné inscenace jezuitské odevzdal zakladatel prvnímu rektoru university, P. Jiřímu *Dobronokimu*¹⁵³ fundáční listinu i konfirmaci císařskou, opatřenou oběma pečeti, zlatou (bullou císařskou) i stříbrnou (sekretem krále). Po proslovu Pázmányově promluvil P. Tomáš *Jaszbereni*,¹⁵⁴ jenž dovozoval, že pro dobro Uher není nic důležitějšího nad zakládání akademií.

Druhý den — 14. listopadu — zahájil čtení akademická P. Martin *Palckovič*,¹⁵⁵ profesor logiky, přednáškou o podstatě filosofie rozumové. Téhož

¹⁵¹ Nam praeter unicum novennem puerum, germani fratris mei filium, cui bona quaedam in Moravia coemi, nemo superest virilis sexus ex paterna mea consanguinitate, ita, quod familiola ista a tempore sancti regis Stephani (ad quem ex Germania Hunt Pazman ductor militiae venerat) hucusque perpetua successionis serie propagata, in unico puerulo haeret, quem Germaniae iterum reddere ac totaliter Moravum facere constitutum habeo. *Epistolae*, I. c., II., p. 532, č. 916.

¹⁵² Následující líčení podáno podle bezpečných dat *Ortus et progressus*, p. 105—118.

¹⁵³ Často vzpomínaný J. *Dobronoki* byl r. 1626 mistrem svobodných umění a doktorem theologie na universitě vídeňské a požíval tam veliké vážnosti, srv. *Schrauf*, I. c., 359; byl spolupracovníkem arcibiskupovým při zakládání a organisování trnavské university; o jeho životě srv. též *Kazy*, I. c., p. 279—280.

¹⁵⁴ V letech 1626—1627 profesor vídeňské university, *Schrauf*, I. c., 359, 365.

¹⁵⁵ O něm *Ortus et progressus*, passim, a *Kazy*, I. c., 282—283, kde hlavní data z jeho života.

¹⁴⁹ Dajaký rozdiel národnostný v složení tohoto národa uhorského sa neuplatňuje; jeho členom bol každý, kto buďto zrodením, pozemánením, alebo prijatím nadobudol výsadného postavenia svobodného, bez ohľadu na rečovú alebo národnostnú príslušnosť... A skutočne, všimame-li si obsahu označenia »národ uhorský«, nemôžeme nezistiť, že vedľa zretelu stavovského... je základným znakom pojmu jeho politicko-územný ráz v tom smysle, že »Hungarus« v tomto spojení (natio Hungara atd.) neoznačuje snad príslušníka maďarského kmeňa, ale člena uhorského národa v smysle štátnom a politickom, tedy v našom smysle štátnu príslušnosť uhorskú, viazanú ovšem na svobodný stav verejnoprávny. Daniel *Rapant*, *K počiatkom maďarizácie*, I. (Bratislava 1927), 67—68, což platí plně i pro století XVII. Srv. i Zdeněk *Kalista*, *Úvod do politické ideologie českého baroka* (Brno 1934), str. 34 a n., kde analogický výklad o stavovském pojmu »národa českého«.

¹⁵⁰ *Hóman B.-Szekfű Gy.*, I. c., V., p. 382 n.

roku se ještě začalo s dvěma kursy kasuistiky a kontroverzí, takže profesorský sbor i rozvň přednášek inauguračního roku trnavské university měl tuto stavu a podobu: Ondřej *Hellesveni* nejnižší třídu (infima), František *Topos* principia, Michal *Lukšic* gramatiku, Jan *Nádasi* syntax, Jiří *Budaj* poetiku, Jiří *Haman* rhetoriku, Martin *Palkovič* logiku, Štěpán *Keresztes* kasuistikou a kontroverse (zároveň děkan jazyků, »linguarum«), Tomáš *Jaszbereni* kasuistikou (zároveň děkan filosofie), Jiří *Dobronoki*, rector magnificus. R. 1636 přibyl druhý profesor filosofie P. Štěpán *Goszthoni* a magister disciplin mathematických. Rektorem koleje a university se stal dosavadní provinciál rakouský P. Jiří *Forró*,¹⁵⁶ jenž byl od nového provinciála rakouského P. Michala *Summerckera*¹⁵⁷ promován na doktora theologie a sám zase Martina *Palkoviče* a Štěpána *Goszthoniho* promovál na doktory svobodných umění a filosofie. Následujícího roku 1637, v září, prohlásil *Palkovič* — ritu academico — prvních 24 posluchačů filosofie bakaláři svobodných umění a filosofie. Počátkem školního roku 1637/1638 začal přednáseti třetí profesor filosofie, Mikuláš *Vesseleni*, a profesor theologie morální, Martin *Klingenperger*. Koncem roku po veřejné disputaci z celé filosofie bylo 11 kandidátů prohlášeno mistry filosofie. V školním r. 1638/1639 přibyl dva kursy scholastické theologie a tím magistrát university doplněn, jak to žádal Pázmány, jenž se však toho již nedožil. Od tohoto roku má trnavská universita fakultu filosofickou a theologickou, všechny funkce akademické obsazeny a profesorský sbor v plném počtu; v nižších třídách (in humaniori literatura) v r. 1638 učili: Ladislav *Vid*¹⁵⁸ elementa, Stanislav *Siwiecki* principia, Michal *Nagy* gramatiku, Tomáš *Fürst* syntax, Antonín *Heinfling* poetiku, Maxmilián Kašpar *Oderwolf* rhetoriku; ve filosofii: Kryštof *Spadon* základy jazyka hebrejského, Ondřej *Guetsold* ethiku a matematiku, Michal *Tani*¹⁵⁹ logiku, Mikuláš *Vesseleni* fysiku, Štěpán *Goszthoni* methafysiku; v theologii: Martin *Palkovič* kontroverse, Lukáš *Krajačič* theologii morální, František *Pizzoni*¹⁶⁰ a Matyáš *Bastjančič* scholastickou theologii; rektorem toho roku byl zase Jiří *Forró*. V šestém roce university (1640), v němž bylo také oslaveno sté výročí založení řádu Tovaryšstva Ježíšova, přibyl ještě profesor sv. písma Kašpar *Cornaeus* a ze Slovanů toho roku učil na universitě Martin *Palkovič*, jenž je děkanem theologické fakulty, Jan *Juraj*, Lukáš *Krajačič*, Ondřej *Zedník*, Jan *Klobušický* a Filip *Kausič*. Bylo by zajímavé sledovati dále rozvoj university trnavské po všech stránkách, ale to jsou již dějiny její a našim úkolem bylo jen vylíčiti »ortus« university, jak došlo k jejímu založení a jaká byla podstata této fundace.

¹⁵⁶ *Kazy*, I. c., 274—279, vynikající jesuita maďarský, rakouský provinciál od r. 1629—1636, srv. *Ratio studiorum*, I., p. XVII.; srv. i *Fraknoi*, A hazai... iskolázás, p. 248.

¹⁵⁷ Provinciálem rakouským 1636—1639, *ibidem*.

¹⁵⁸ V letech 1680—1684 rak. provinciálem, *ibidem*.

¹⁵⁹ Do r. 1636 člen koleje Germanico-Hungaricum, *Véress*, *Matticula*, p. 36.

¹⁶⁰ V letech 1661—1665 rak. provinciálem, *Ratio studiorum*, I., p. XVII.

UNIVERSITNÍ BUDOVY V TRNAVĚ.

Každé město, pozorujeme-li je jako jednotný a nedělitelný celek, má svoji osobitou, přísně vyhraněnou fysiognomii, na níž spolupracovala historie s uměním. V kamenných jeho tazích jsou zvěčněny jeho dějiny tak citlivě, jako ve tváři člověka prožitá radost a žaly. Je přirozené, že to jsou jen veliká a slavná období, kdy život v tepnách městského organismu prudčeji bil, která tvoří charakteristické rysy jeho imposantního zjevu. Avšak i mezi těmito periodami vzestupu a rozkvětu bylo to obyčejně jen jednou, kdy se podařilo lidskému umění spolu s geniem místa si podmaniti všechny ty různorodé prvky, z nichž město sestává a vytvořiti obraz tak úměrný, že už nebylo později možno tento soulad porušiti.

Pro Trnavu, jak ji dnes známe, nadešel tento osudový okamžik tehdy, když obávaný »nepřítel všeho křesťanstva«, Turci, se zmocnili Ostřihomu a když r. 1543 byla ostřihomská kapitula i s arcibiskupem nucena se uchýliti do Trnavy. Tato událost měla přirozeně dalekosáhlý význam pro celkový vývoj tohoto města, které jako sídlo primasovo se rázem povzneslo mezi nejvýšejší metropolí, skutečným Římem země. Už tato okolnost sama byla by stačila k tomu, aby se tu stavební ruch rázem znamenitě povznesl. Avšak šťastnou shodou okolností připadlo arcibiskupovo přesídlení právě do doby, kdy se začínalo protireformační úsilí církve, jehož hlavními vůdci vedle císařského dvora byli právě ostřihomští arcibiskupové a jimi podporovaní členové Tovaryšstva Ježíšova. Přesto, že snad jinde vítězný nástup nového barokního umění souvisí jen náhodně s příchodem jezuitského řádu, je barokní umění v Trnavě s tímto řádem těsně spjato. Na podporu jeho protireformační činnosti byla mu i v Trnavě svěřena výchova mládeže, s počátku jen ve formě koleje, která se však později přízní arcibiskupů rozrostla ve vysoké učení, akademii. Je přirozené, že tak důležité období v dějinách Trnavy, která se teď stala i městem universitním, zanechalo v jejím architektonickém vývoji nesmazatelné stopy. A je příznačné pro dějiny umění v Trnavě, že s příchodem jezuitského řádu se začíná, ale i s jeho odchodem se končí nejskvělejší její stavební období, kterému město dodnes děkuje za svůj stylově jednotný vzhled, za svou vyváženou siluetu i za malebné interiéry svých náměstí a ulic.

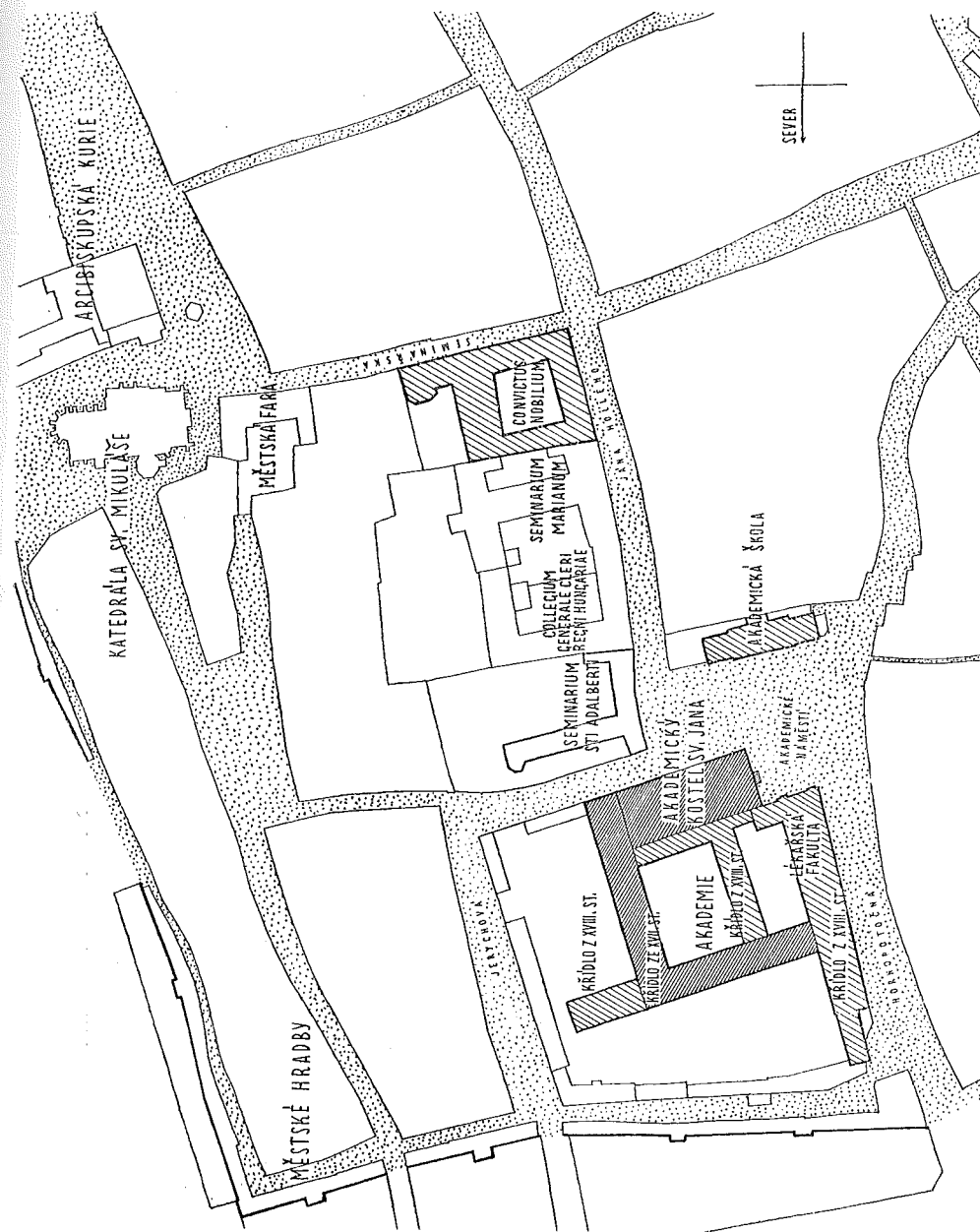
O jakési stavební činnosti jezuitské slyšíme v Trnavě už v době renesanční. Arcibiskup Mikuláš Oláh (1553—68) po delším vyjednávání s rakouským provinciálem jezuitského řádu dosáhl totiž toho, že r. 1561 byli do Trnavy vysláni 3 jezuitští kněží; i usadil je provisorně v soukromém domě, který pro ně pronajal, a teprve v listopadu toho roku dokončil stavbu nového kolegia, kam je pak přestěhoval. Tento pokus Oláhův zůstal však jen bezvýznamnou

episodou v stavebních dějinách Trnavy; už po šesti letech jezuitského působení v městě zničil velký požár, jemuž padla v obět celá městská čtvrť se sto padesáti domy, nový jezuitský dům i školu a protože řád, který se ostatně zatím znepřátelil s místním duchovenstvem, neměl s dostatek prostředků ani mecenášů, aby svoji kolej opět vyzdvihl z rumů, nezbylo mu než aby Trnavu zase opustil.

Velkolepá stavební činnost církve se počíná v Trnavě teprve ve století sedmáctém. Ještě na počátku tohoto věku nebylo tu novějšího kostela; všechny chrámy, které město tehdy mělo, byly ještě z doby vrcholní gotiky, kdy přízní krále Ludvíka se Trnava stala na čas jedním z předních měst gotických Uher. Byla to především velká basilika sv. Mikuláše, stojící poblíž městských hradeb na východní straně, při níž se nejenom už od nejstarších dob soustřeďovala farní správa města, ale již si zvolil uherský primas po svém příchodu i za svůj katedrální kostel. V jihovýchodním rohu hradeb stával tehdy ještě asi dřevěný klášter mnišek sv. Kláry, které se tu usadily hned při založení městského půdorysu, a k němu přiléhal gotický jejich kostel. Při Dolní bráně, odkud vycházela cesta k Bratislavě, stál — podle středověkého zvyku — kostelík sv. Heleny, nejstarší to architektura v městě, náležející k sousednímu špitálu; na západní straně byl ode dávna klášter františkánský, s kostelem sv. Jakuba a konečně na severovýchodě města ležel klášter dominikánů, gotické stavení s přilehlým kostelem sv. Jana Křtitele. Jiných kostelů v městě tehdy nebylo; vyjmenované stavby kryly úplně středověkou potřebu, což je tím pochopitelnější, uvážíme-li, že počtem svých klášterů předstihovala Trnava už ve středověku obě přední města hornouherská, Bratislavu i Košice. Nad zubatým cimbuřím hradeb mezi šindelovými střechami jejich bašt a bran vynikaly ještě na počátku XVII. století v prospektu města kromě několika hrázděných štítů předních měšťanských domů jen obě věže farního chrámu, tehdy ne zcela ještě dokončené, a cibulová helma městské věže, stojící na rohu náměstí; kostely řádů žebravých a kazatelských, věrny tradicím svých řeholí, věží neměly a většina domků, stojících na úzkých parcelách v ulicích města, se spokojovala jen přízemím, nejvýš jedním patrem.

Tento obraz města, v podstatě stále ještě středověký, se změnil, jakmile na zdejší arcibiskupský stolec dosedl jezuita Petr Pázmány (1616—37) a započal odtud své rekatolizační dílo v zemi. Bohatými dary se přičinil o to, aby se všem kostelům v jeho metropoli dostalo důstojné úpravy, která by nejen odpovídala novým názorům uměleckým, ale i vyhovovala nárokům, jež na funkci i výzdobu kostelního interiéru kladly nové metody církevního boje. R. 1629 věnoval 140.000 zlatých na vnitřní výzdobu a zařízení své katedrály sv. Mikuláše; zároveň nově sklenul loď kostela klarisek a na místě vetché klášterní budovy postavil tu nové křídlo, které svými rozměry znamená prvé novodobé zasáhnutí do středověkého půdorysu města. Nového vzhledu dostalo se však Trnavě teprve oběma velkými novostavbami klášterních kostelů: řádu františkánského (1633) a řádu jezuitského, jichž volutová průčelí a cibulové věže daly Trnavě její dnešní barokní siluetu.

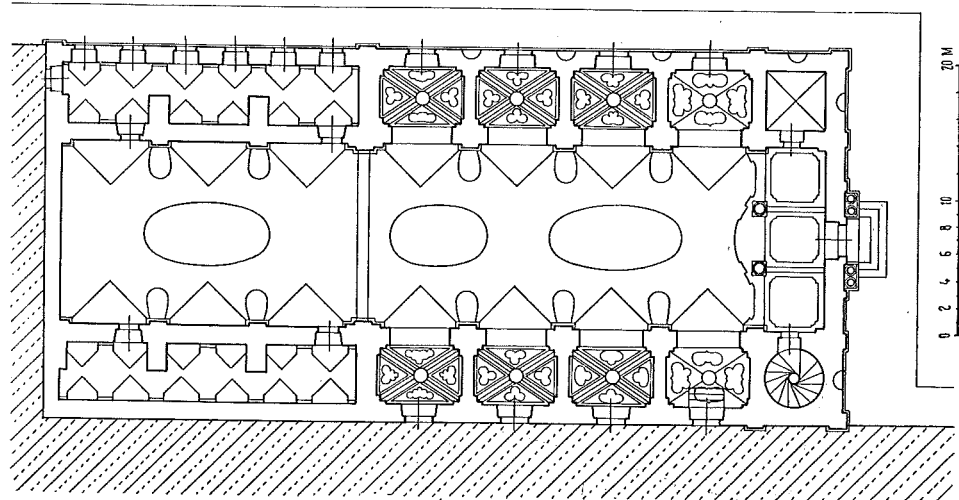

Obr. 1. Situační náčrt universitních budov v Trnavě.

Stavební činnost jezuitská je pak po celé století sedmnácté v městě vůdčí. Když ještě roku 1615 Pázmányho předchůdce, arcibiskup Fr. Forgách (1607 až 1615), přivedl nazpět do města jezuitský řád, našel místo v bývalém klášteře dominikánů při kostele sv. Jana. Tehdy byla to budova jistě už velmi stará, poněvadž dominikáni ji drželi už od dob, kdy město bylo založeno (1238; není vyloučeno, že jejich kostel byl nejstarším kostelem v městě, poněvadž Trnava má obraz sv. Jana Křtitele ve svém znaku). Skutečně se také z písemných pramenů dovídáme, že dominikánský kostel byl už r. 1580 téměř pustý, bez stropu i střechy, a klášter zcela opuštěn — stalo se tak patrně po velkém ohni města r. 1566. Jesuité, byvše sem uvedeni, nejnmutnější si asi chatrně popravili, protože r. 1616 tu už počali vyučovat.

Definitivního kostela dostalo se jim o málo let později, a to, jak hlásá monumentální latinský nápis v římsovi jeho fasád, péčí a nákladem palatina uherského království, Mikuláše Esterházyho, který od roku 1627 obýval bývalý Thurzovský zámek ve Velké Bytči (DIVO IOANNI BAPTISTAE P. D. SQ. COMES NICOLAUS EZTERHAZI R. H. PAL.). Někdy před rokem 1628 byl stržen gotický dominikánský kostel a na staveništi, takto vzniklém, položil Esterházy spolu se svou manželkou Christinou, rozenou Nyári, r. 1628 základní kámen k novostavbě. R. 1629 byla stavba započata a po osmi letech nákladem 80.000 zlatých dokončena, takže dne 30. srpna 1637 ji mohl jagerský arcibiskup Jiří Lippay vysvětit; na nový kostel při tom přešlo zasvěcení sbořeného kostela dominikánského, totiž sv. Janu Křtiteli. Ve svém chrámě zřídil pak Esterházy rodinnou hrobku a byl tu r. 1645 také pochován.

Nový jezuitský kostel (Obr. 2.) byl jednoduší stavbou, zbudovanou

Obr. 2. Půdorys akademického kostela sv. Jana Křtitele.

v slohu raního baroka, s bočními kaplemi po stranách lodi a s dvojvěžovou západní fasádou. Byl zaklenut valenou klenbou s lunetami, v nichž byla vložena basilikální okna, proražená nad střechami bočních kaplí. Tyto kaple, na každé straně lodi v počtu čtyř, byly sklenuty prostými křížovými klenbami a do lodi se otvíraly půlkruhovými arkádami; tvořily pro sebe uzavřené prostory, nemající vzájemného spojení. Architektonická výzdoba vnitřku (Tab. III., obr. 7.) byla velmi jednoduchá: byly to mohutné pilastry, položené na pilířích arkád, jichž jónské hlavice nesly ve výši klenebních patek mohutnou římsu, nad pilastry pravouhle zalomenou. Jinak stěny presbyteria i klenby lodi byly zcela hladké; jemnější výzdoba se s počátku soustřeďovala pouze na několik detailů, jako na př. byla krásně řezaná dveřní křídla a kované mříže v nadsvětlících čtyř bočních dveřích v presbyteriu, kde se dosud zachovalo i staré zasklení na olovo. Tím víc se od prázdných ploch prostě vybielených stěn kostela odráželo vnitřní dřevěné zařízení, zejména přebohatý a mnoha ornamentálními řezbami i dřevěnými postavami světců vyzdobený hlavní oltář (Tab. V., obr. 10.); jeho jemně polychromovaná, v řezaných částech silně pozlacená kulisa zakrývá celou průčelní stěnu presbyteria až po klenbu a ve svých čtyřech patrech, rozčleněných ještě po renesančním způsobu polosloupy a římsami, předvádí kromě postav ze starého zákona — proroků a židovských patriarchů — figury všech těch svatých, kteří v barokním duchovním životě nabývají stále větší důležitosti. Letopočet, umístěný v římsovi nad hlavním obrazem oltáře, udává rok, kdy byl oltář postaven, 1640; celá práce stála přibližně 20.000 zlatých. Tento oltář, ač je prací cizozemskou — asi některé řezbářské dílny vídeňské, zaměstnávající vlašské řezbáře a částečně pracující ještě podle renesančních vzorníků holandských — zahajuje u nás řadu etážových raně barokních oltářů, k nimž náležejí i všechny oltáře bočních zdejších kaplí; jejich vysvěcení souvisí asi s pozdější zprávou z r. 1651, podle které byly do Trnavy za papeže Urbana VIII. z Říma poslány relikvie devíti mučedníků. Z původního zařízení z polovice XVII. věku se kromě toho v kostele zachovaly 4 páry chórových lavic v presbyteriu, balustráda před hlavním oltářem a zejména pěkně řezaná dřevěná kazatelna, pocházející z téže dílny jako hlavní oltář.

Když byla stavba roku 1637 i uvnitř dokončena, povolal sem palatin vlašské štukatéry, aby kostel vyzdobili. Byli to Giovanni Battista Rossi a Jacopo Torini, kteří v letech 1639—55 provedli bohaté štukové v klenbách a arkádách všech osmi kaplí. (Tab. IV., obr. 8.) Jeden z nich, stylově pokročilejší, je autorem výzdoby obou protilehlých kaplí západních. Jeho práce je sice značně hrubší nežli jsou štuky kaplí ostatních, je však sochařsky volnější, neboť se už tolik neváže na daný architektonický rámec, ale už s barokní plastičností doň zasahuje. Výzdoba těchto západních kaplí se soustřeďuje především na orámování arkád: do vrcholu archivoly — na rozdíl od arkád ostatních, kde kartuše, nepřerušující archivoly, jsou umístěny nad nimi — je vložena bohatá znaková kartuš, k níž se po stranách druží silně plastické postavy bi-

skupů, jejichž roucho, tvrdě a zjednodušeně podané, zahaluje z části tektonický rámec arkády. Vnitřní plochy arkády a pilastrů vyplňují prázdné oválné kartuše s bohatými listovými rámci.

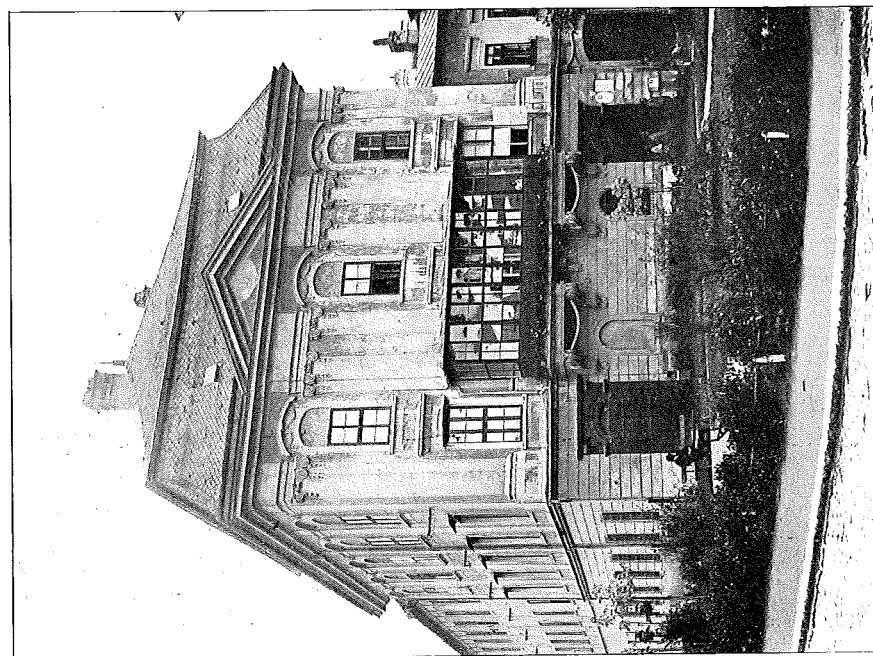
Prací druhého mistra jsou štuky v ostatních šesti kaplích. Jsou značně plošší a na architekturu vázanější než práce mistra předchozího; v základě se ještě opírají o ornamentální schema renesanční. Nad archivoltami arkád jsou rovněž znakové kartuše, které se však, stejně jako postavy andělů, s rukama do prostoru lodi vztaženými, vyznačují jemným zpracováním a ještě renesanční subtilností. Vnitřní plochy arkádových pasů, geometricky orámovaných, jsou vyplněny z části ještě renesančními groteskami, z části emblemy, s motivy ze života vojenského nebo církevního. Hlavní štuková výzdoba těchto kaplí se však soustřeďuje na jejich klenbách; jejich diagonální břity jsou štukem rozšířeny v ploché pásy, lemované bohatým geometrickým ornamentem, jež se protínají v ozdobném svorníku. Vzpěrná funkce těchto pásů je vyznačena plastickou karyatidou nebo renesančním motivem andílka, nesoucího koš s ovocem. Prsa klenby jsou vyzdobena malovanými výplněmi ponejvíce trojlístkového tvaru, které jsou lemovány postavami putti, do spirály stočenou stuhou, rolverkem nebo akantovou rozvilinou. Rovněž okenní špalety v kaplích jsou zdobeny štukovými rámci. Celkový ráz této výzdoby jasně prozrazuje italský původ štukatérů, ještě neaklimatisovaných, a jejich dosud renesanční orientaci.

Tito mistři, pracující v jezuitském kostele, vyzdobili během svého pobytu v Trnavě i některé interiéry v měšťanských domech; tak se dosud zachovala z roku 1640 jejich štukovaná klenba s bohatou figurální výzdobou v domě č. 1276 (č. 37) na Štefánikově ulici.

Novým jezuitským kostelem v Trnavě se do Uher po prvé zavádí — třeba že jen v zjednodušeném provedení — typ známého jezuitského kostela římského, Il Gesù (1568—75), který v dějinách umění na dlouho rozhodl o prostorovém i fasádovém řešení barokního kostela. Po prvé u nás se v trnavském půdorysu uplatňuje barokní myšlenka subordínace vedlejších prostor prostoru hlavnímu. Boční kaple, které jako samostatné jednotky, navzájem vůbec nespojené, provázejí po stranách střední loď, mají zcela jinou funkci než dosavadní boční lodi gotického a renesančního kostela: nemají totiž samostatného určení a jsou zde jen proto, aby zdůraznily význam střední lodi a její dominantní charakter. Chybí zde sice kupole, v níž subordinační myšlenka italského baroka vrcholí, ale ta je i jinde u severovýchodních kostelů na začátku XVII. století vzácností — většinou se s ní setkáváme pouze u prací vynikajících italských mistrů (Solariho dóm v Salcburku). Na rozdíl od římského typu nemá však trnavský kostel ani příčné lodi, takže presbyterium, které je zde, jako u většiny barokních typů, stejně široké jako loď, splývá s ní v jediný prostor.

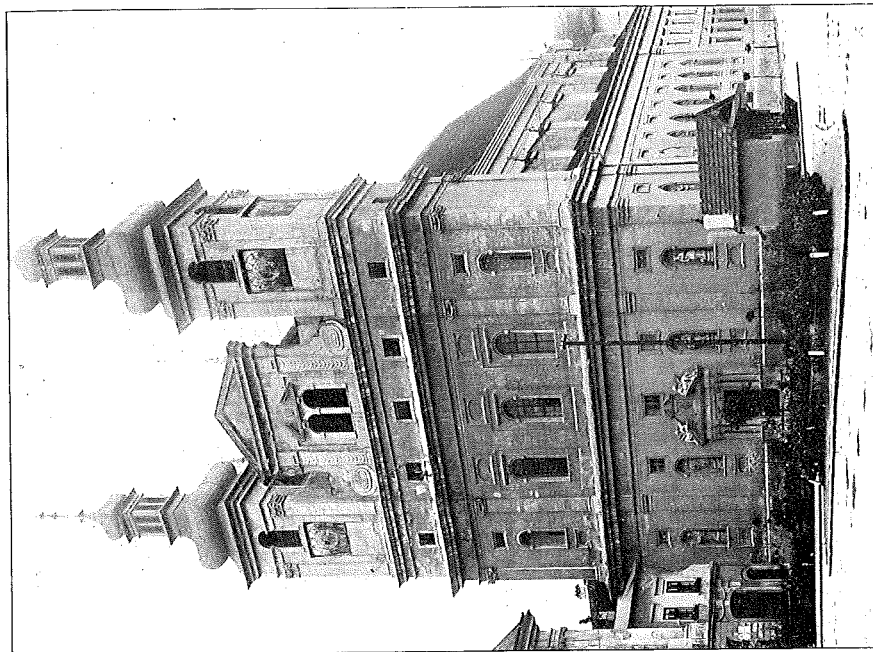
Stejně tak jako v půdorysu je tento kostel aplikací římského barokního typu, tak i jeho výstavba důsledně rozvádí římskou barokní myšlenku. Boční kaple jsou totiž i výškově podřazeny ústřednímu prostoru a svými temnými oblouky

V. Menci: UNIVERSITNÍ BUDOVY V TRNAVĚ.

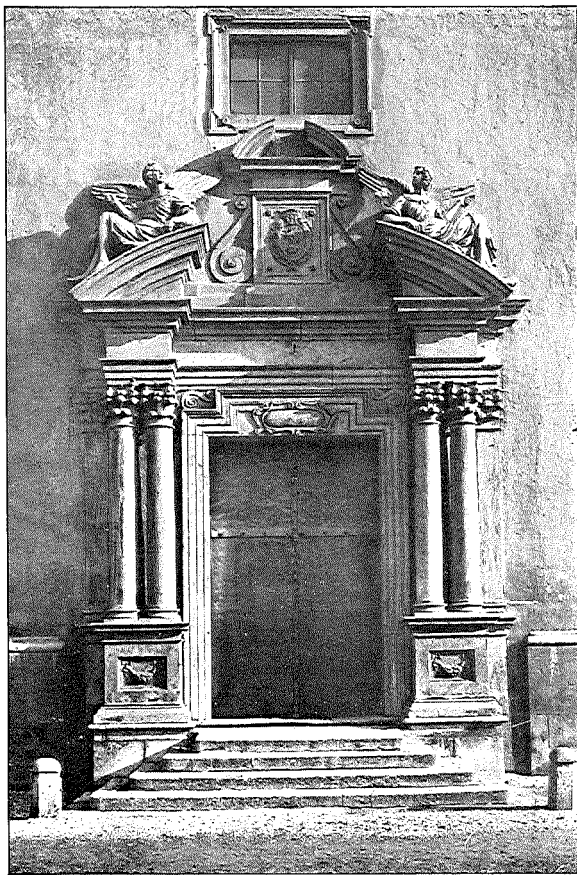

Obr. 3. Budova lékařské fakulty.

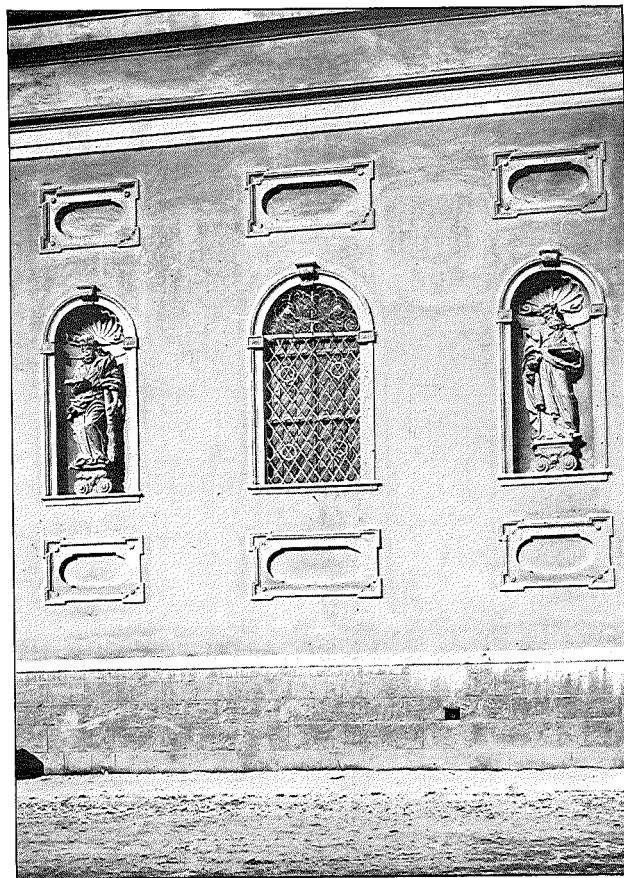
Tab. I.

Obr. 4. Akademický kostel sv. Jana Křtitele.

Obr. 5. Západní portál akademického kostela.

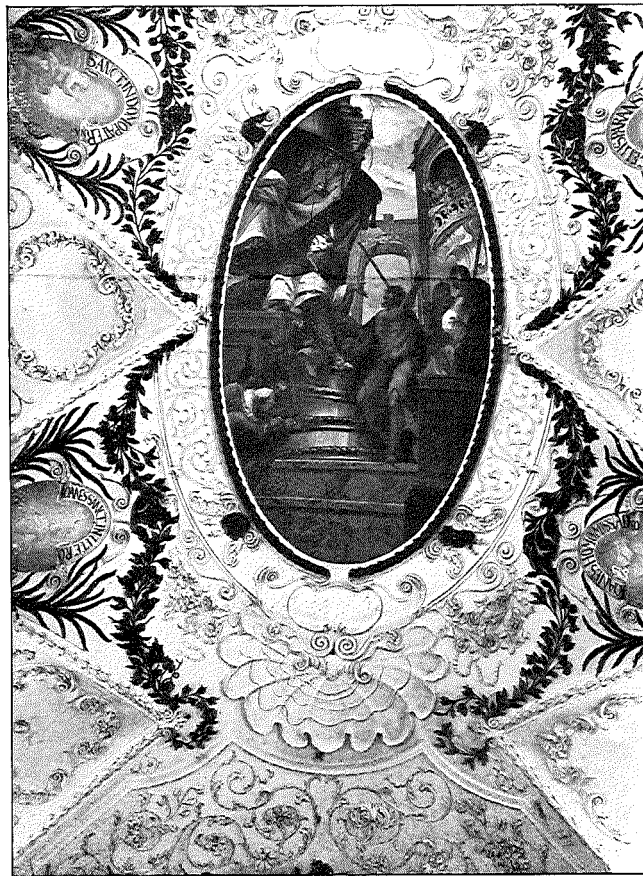
Obr. 6. Část jižní boční fasády akademického kostela.

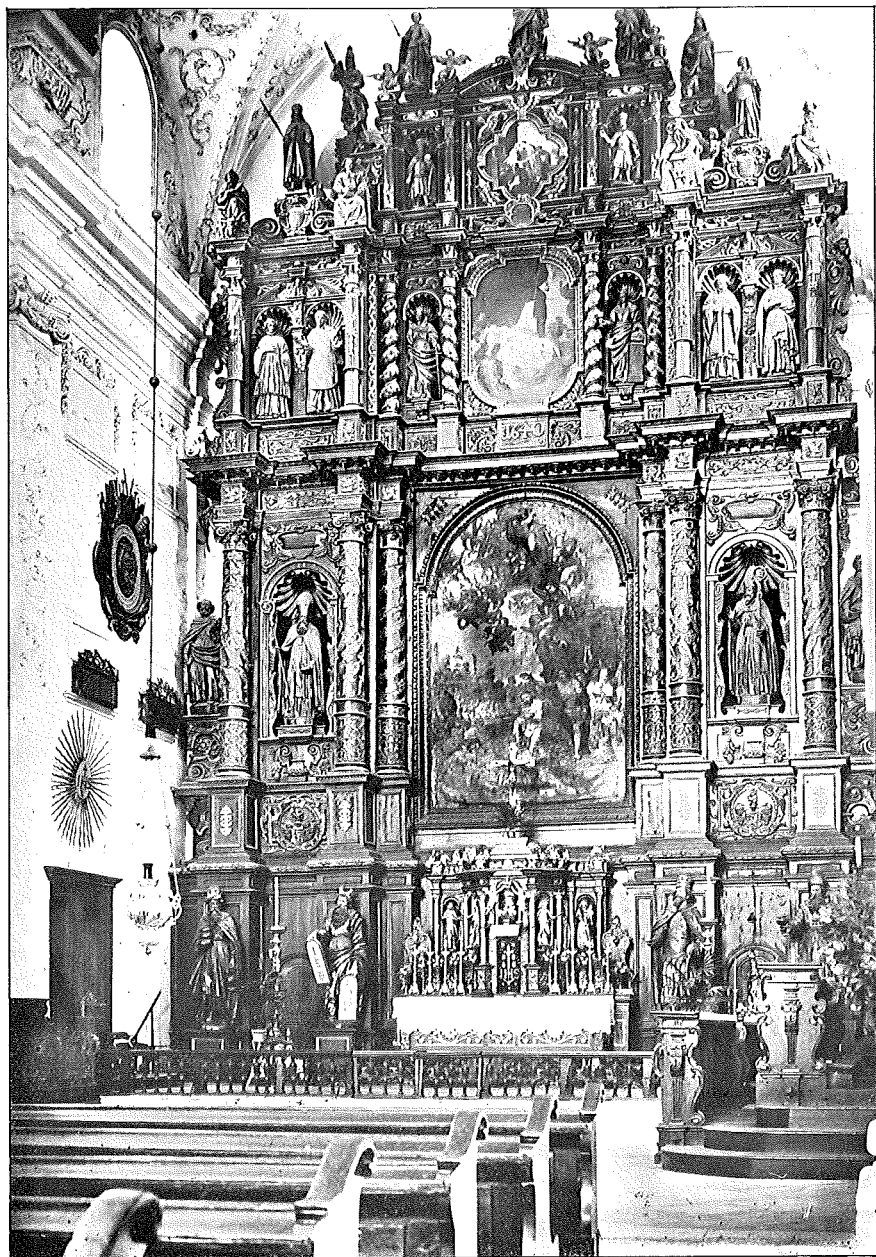
Obr. 7. Vnitřek akademického kostela.

Obr. 8. Jižní stěna lodí v akademickém kostele.

Obr. 9. Výzdoba klenby lodí v akademickém kostele.

Obr. 10. Hlavní oltář v akademickém kostele.

Obr. 11. Budova šlechtického konviktu.

vnáší rytmus do vznosného prostoru hlavní lodi. Analysujeme-li vnitřní uspořádání stěn lodi, vidíme, že se téměř úplně podobá římskému vzoru. Na rozdíl od dosavadních domácích typů, kde se postranní niky na celou výšku kostela otvíraly do hlavní lodi, takže hlavní římsa, nesoucí klenbu, se zalomovala kolem jejich pilířů, je zde stejně jako u římského typu zdůrazněn dominantní význam lodi průběžnou hlavní římsou, na níž spočívá valená klenba s lunetami. Boční zdi lodi jsou děleny plochými pilastry s jónskými hlavicemi v jednotlivá pole, do jejichž plochy se otvírají v přízemí oblouky kaplí. Na rozdíl od římského typu chybí tu emporie, ale v architektuře stěn byl tento nedostatek nahrazen dvojicí slepých oken v každém travé nad oblouky bočních kaplí. Je to analogie římského typu, kde se boční emporie otvírají do lodi párem zamřížovaných oken nad oblouky bočních kaplí.

Jestliže tedy už svým půdorysem způsobil nový jezuitský kostel násilný vpád do starší domácí tradice, která dosud, po celou renesanční dobu, lpěla na prostorách vlastně středověkých, znamená jeho průčelí (Tab. I., obr. 4.) úplný obrat v dosavadní katolické tvorbě u nás; jezuitské kostely, jež u nás řídí další vývoj architektury, z roku 1653—7 v Trenčíně a z let 1671—81 v Košicích, opakují jen jeho schema. V podstatě i tu jde o přízpůsobení Vignolovy fasády kostela Il Gesù severským zvyklostem, to jest o její doplnění dvěma bočními věžemi; avšak tento asimilační proces se na severu odehrál už krátce po roku 1600, takže k nám přichází forma do jisté míry už hotová a v hlavním rozvrhu definitivní. Právě proto, že trnavský jezuitský kostel není jen jeden z pokusů o vytvoření severského typu barokního kostela, ale i jeden ze šťastných způsobů takového rozřešení, dostalo se jím Slovensku hned na počátku barokní doby architektury zralé a v pravdě monumentální; v našich poměrech pak je to první novověký náš kostel, jehož uměleckou hodnotu je možno odhadovati tímž měřítkem, které před ním u nás vytvořily jen architektury pozdně gotické.

Ve smyslu naznačeného vývoje třeba rozeznávat na západním průčelí našeho kostela část střední, odpovídající šířkou hlavní lodi a zakončenou volutovým štítem, a obě boční věže, třebaže jeho architektonické dělení je především horizontální. Vývoj nedospěl zatím ještě tak daleko, aby tuto fasádu pročlenil ve směru do hloubky; jen o málo starší předchůdce trnavského kostela, universitní kostel ve Vídni (1627—31), který mu byl s největší pravděpodobností vzorem, má fasádu založenu rovněž jen na jediné ploše, jako kostel náš. Obě tyto fasády jsou duchem ještě renesanční: jsou to široké, mocnými římsami ve tři etáže rozdělené vrstvy, z nichž každá je svíse rozdělena plochými pilastry. Zatím co však u kostela vídeňského tyto pilastry člení i střední část štítovou, takže pilastry, odpovídající vnitřním hranám věží, jsou zdvojené, je fasáda v Trnavě zjednodušena tím, že vlastní stěna střední lodi je nečleněna; ačkoli se tímto způsobem dostaly stěny věží do téže plochy se střední částí průčelí, je přece toto řešení klidnější, znamenajíc ve vývoji barokní fasády krok

vpřed. Jinak je shoda průčelí vídeňského a trnavského vskutku dokonalá: pás v přízemí i v prvním patře má každý dvě patra oken — motivy aedikul s plastikami, které ve Vídni zdobí první patro, jsou v Trnavě v přízemí a na fasádách bočních, a na jejich místě jsou malá slepá okna — a druhé patro spočívá na zvláštním soklu, z něhož teprve vyrůstají poslední patra věží a střední, o voluty opřený štít s tympanonem. V detailu lze ovšem na trnavském průčelí poznati, že je o šest let mladší než fasáda kostela trnavského: voluty ve štítě jsou už promačklé, eliptické, pilastry jsou hermové se šupinovou ozdobou a portál se zdvojeným sloupovým a rozlomeným tympanonem. (Tab. II., obr. 5.)

Fasády postranných kaplí (Tab. II., obr. 6.) jsou ukončeny římsou, jež sem probíhá v pokračování římsy nad přízemím hlavního průčelí. Jinak jsou zcela ploché; bez jakéhokoli architektonického svázání střídají se v nich okna, bohatými mřížemi opatřená, s užšími výklenky, jejichž mušle kryjí kamenné sochy proroků. Nad okny a výklenky i pod nimi jsou podélné rámce se slepými otvory. Zbytkem středověkého konstruktivního citění jsou opěrné pilíře, jež nad pulty těchto kaplí opírají klenbu hlavní lodi; novému slohovému citění jsou však přizpůsobeny pozdně renesančními štítky, nasazenými na jejich splávcích.

Architekturu tohoto kostela lze odvoditi z Vídně tím spíše, víme-li, že jeho tvůrcem byl člen ve Vídni aklimatisované vlašské rodiny Spazů (Spatiů), z níž vzešla v Rakousku řada předních architektů XVII. věku. V sakristii je totiž dosud zachován soudobý olejový obraz, který zpodobňuje stavitele kostela, Petra Spaze, tehdy, v roce zasvěcení stavby, právě třicetiletého (PETRUS SPAZ, AETATIS SVE 30 ANNO 1637 BASILICAE S. IOAN. BAPT. AEDIFICATOR; na rubu jsou data renovací obrazu: 1781 a 1889). Lidová pověst pak praví, že autor prý nepřekonal dokončení stavby, spáchav z obavy před jejím sesutím sebevraždu; skutečně je nápadné, že rakouské archivní zprávy o tomto mistru mlčí — jako samostatný architekt jistě by se v dějinách barokní architektury čestně a trvaleji zapsal vedle svých slavnějších příbuzných, kdyby mu byl osud dopřál, aby se po dokončení trnavské práce vrátil do Vídně. Lze se tedy jen domnívati, že při svém školení byl asi účasten na stavbě jezuitského kostela ve Vídni, když už tam nepřichází — v době, kdy se pracovalo na projektu, teprve dvacetiletý — v úvahu jako projektant a samotný vůdce stavby, a že odtud byl jezuita povolán přímo do Trnavy, kde po prvé asi projektoval samostatně.

Kardinál-arcibiskup Petr Pázmány se sice úplného dokončení kostela nedočkal, zemřel ještě téhož roku, kdy byla hrubá stavba vysvěcena, avšak ještě během stavby, dne 12. května r. 1635, změnil dosavadní jezuitskou kolej při novém kostele ve vysokou školu, akademii, založiv tu fakultu bohosloveckou a filosofickou. Tato nová universita byla patrně s počátku stále ještě umístěna v budovách bývalého kláštera dominikánů, který zůstal z větší části asi stát, i když byl starý kostel stržen; o stavbě budov akademie slyšíme proto až v druhé polovině století.

Větší starost působila Pázmányovi i jeho nástupcům péče o řádné ubytování a zbožnou výchovu mladých akademiků. K bývalé jezuitské koleji totiž už za dob jejího prvního založení arcibiskupem Oláhem náležel jen jediný seminář, tak zvaný »stary«. Pázmány po r. 1622 rozšířil tento seminář, vystavěl vedle něho (1629) pro chudé studenty »bursu sv. Vojtěcha« a (r. 1624) konvikt pro šlechtické hochy. V sousedství tohoto starého semináře, zvaného též »svatoštěpánský«, zbudoval arcibiskup Jiří Lippay (1642—66) ústav další, tak zv. generální seminář červených kleriků (*seminarium generale rubrorum*) — chovanci totiž nosili červenou reverendu — jmenovaný však oficiálně »*Collegium generale cleri regni Hungariae*«. Byla to budova na místě dnešního státního gymnasia v ulici Jána Hollého č. 3; z ní se tu zachoval jen raně barokní portál, se znakem zakladatelovým, s nápisem »GeorgIVs Lippay arChiepIsCopVs StrIgonIensIs prImas Ungariae LegatVs natVs VnIVerso Clero regniI apostolIcI« a s heslem »Coniunge te Deo et sustine«.

Nové semináře vytvořily spolu s městskou farou a kanovnickými domy v městě novou čtvrť, věnovanou církvi, která sahala od akademického kostela až po arcibiskupskou kúrii při kostele sv. Mikuláše. Tento akademický okrsek se ještě značně zvětšil, když došlo v druhé polovině XVII. století ke stavbě definitivní budovy pro vlastní universitu. Bezprostředním popudem k stavbě bylo asi rozšíření akademie o fakultu právnickou r. 1667, což způsobilo, že středověký dominikánský klášter, který až dosud poskytoval škole útul, nemohl už všechny tři fakulty ve svých zdech pojmouti. I byl asi před rokem 1678 stržen a na jeho místě toho roku založena nová universitní budova, a to péčí bývalého chovance trnavského kolegia, Ferdinanda Pálffyho, teď biskupa v Nitře. Stavba byla dokončena roku 1688.

Nová akademie bylo třípatrové stavení o dvou traktech, jehož půdorys tvořil písmeno L — snad i tu, podobně jako u jezuitské koleje v Kutné Hoře, založené na tvaru litery F, hrála určitou úlohu devotnost zakladatelova k císaři a jeho jménu, pro barokní mentalitu tak příznačná. Křídlo východní navazovalo na akademický kostel za jeho presbyteriem; tam se končilo štítem, který je přizpůsoben fasádě sousední sakristie a nad ní ležícího depositu. Odtud se pak rozprostíralo směrem k severu, kde navazovalo na křídlo severní; i to bylo trojpatrové a táhlo se rovnoběžně s kostelem k západu až něco za prodlouženou fasádu kostela. Obě křídla uzavírala obdélný dvůr, který se rozprostíral na obou dnešních nádvořích; na tuto stranu byly ve všech patrech obou traktů akademie položeny dlouhé chodby, křížově sklenuté, se zajímavým rytmem meziokenních pilířů, kdežto na straně venkovské ležely jednoduše zařízené sály. Vnější fasády jsou zcela hladké, jen s podokenními římsami; jen fasády obrácené do dvora jsou o něco bohatší, majíce kromě pásových říms i vysoký řád plochých pilastrů s toskánskými hlavicemi. Z vnitřních prostor bylo honosněji ozdobeno pouze vřetenové schodiště, které leží ve východním traktu

za presbyteriem kostela; dodnes je po celé výšce z přízemku do třetího patra pokryto barokním štukovím, jež zakrývá nejen klenby ramen i podest, ale kdysi zdobilo i špalety oken. Kartuše s akantovými rámy i s věnci z dubových listů, akantové rozviliny i drobné andílčí figurky, bohaté stuhy i girlandy ovocem propletené — to vše datuje tuto výzdobu do doby těsně před rokem 1700, kdy se akademie v nové budově zařizovala.

Do doby kolem r. 1700 spadají však už další stavební i ozdobné práce na akademickém kostele i škole. Je to doba počínajícího vrcholného baroka, který na souboru budov trnavské akademie zanechal hodnotné stopy zejména ve výzdobě kostelní lodi a presbyteria. Mecenášem university byl tehdy hrabě Pavel Esterházy, od r. 1681 uherský palatin, jehož péčí o jezuitský kostel dodnes dokumentuje dlouhý latinský nápis na rodinné hrobce Esterházyovců v presbyteriu chrámu. Jeho nákladem vyzdobil r. 1699 vlašský štukátor Pietro Antonio Conti celé presbyterium i klenbu a svrchní části stěn ve střední lodi, na něž při štukatérských pracích v první pol. XVII. věku už nedošlo (Tab. IV., obr. 9.); dílem tohoto mistra je asi i uvedená štuková výzdoba universitního schodiště. Pokročilý barokní ornament, pro nějž jsou typické jemně zvlněné mušle a drobná akantová rozvilina, pokrývá tu v lehkých a subtilních křivkách plochu klenby i lunet, jimž se nyní v patkách dostalo římsových soklíků, aby křivka klenby byla vylehčena. Teprve z této doby jsou akantové úponky, které pokrývají těla pilastrů na arkádových pilířích, jakož i ornamenty, lemující slepá okna nad arkádami; při tom je všude patrný rychlý vývoj, kterým prošel barokní ornament za oněch padesát let, o něž jsou tato štuková mladší práce Torniniho a Rossiho. Působivost této štukové dekorace byla ve smyslu optických zákonů té doby zvýšena silným jejím vyzlacením; na bílém podkladu jemné sádrové omítky jako něžné zlatisté předivo se svinovaly drobné akantové závitnice, ověšené girlandami a tento barevný dojem, barokem dobře vyzkoušený, byl dovršen, když roku 1708 neznámý už vlašský freskař vyplnil prázdné oválné kartuše v klenbách výjevy ze života sv. Jana. Kostelnímu interiéru se tím dostalo optického a intimního půva- bu, zvláštní barevné harmonie, založené na přejemných odstínech zlatistých tónů, od starých zašlých zlacení hlavního oltáře a kazatelny až po novotou se lesknoucí, červenavé nádechy pozlátka na štukoví kleneb a stěn. Dnes už jen s určitou dávkou zkušeností vedené fantazie si dovedeme představit tento dojem.

Sotvaže byla takto dokončena výzdoba chrámu, nastal nový stavební ruch na dvoře university. Do roku 1718 bylo tu totiž postaveno nové křídlo školní budovy, obrácené podélnou stranou k západu, takže se tím uzavřelo i na čtvrté straně universitní nádvoří; současně však bylo toto nádvoří předěleno krátkou příčnou spojkou ve dva menší dvory a k severní straně kostela přiložena krátká spojovací chodba. Schema vnitřního rozdělení nových křídel se podobalo traktům starším: do dvora se ve všech patrech otvírala okna chodeb, navenek pak učeben a sálů; nové schodiště bylo vloženo doprostřed traktu západního, který se končil na náměstí před kostelem volutovým štítem s věžičkou, jak víme ze

soudobých vyobrazení této části města. Výška nových budov však byla jen dvoupatrová; fasády obrácené do nádvoří byly zcela hladké, někde s přízemními arkádami, kdežto do ulic měly mezi okny vysoké rámování — byly tedy ještě jednodušší než průčelí postavená ve století sedmnáctém.

Tehdy bylo také k východnímu průčelí akademie přistavěno krátké křídlo, jež v obou patrech obsahovalo po velkém sálu, do tří polí sklenutém; zde byla ona dvě jezuitská divadla, pro menší i dorostlejší chovance, z nichž jedno založil sám Pavel Esterházy. Stavební program akademie byl tak naplněn; v nové budově se dostalo definitivního umístění bohaté universitní bibliotéce, vzadu, za klášterem, v ulici Jerichovské postavili moderní astronomickou observatoř, jejíž obdivuhodné zařízení ještě r. 1786 popisuje Korabinský, a koncem XVIII. století založili při universitě i botanickou zahradu, plnou léčivých bylin s učenými latinskými jmény.

Ale i konviktům a seminářům v akademické čtvrti, shluknutým při východní straně dnešní ulice Jana Hollého, se tehdy dostalo definitivní úpravy. Na místě domu č. 2 v této ulici založil donací 17.000 zlatých arcibiskup Jiří Szelepczény (1666—95) nový seminář pro kleriky i osoby světské, Mariánský (*Seminarium Marianum*), k jehož výstavbě přispěla dary i katolická šlechta; budova, roku 1700 dokončená, má sice dnes fasádu už moderní, ale její portál dosud nese pod zakladatelovým erbem nápis: HonorI gLorIosIssIMae VIrgInIs OrbIs CoeLIqVe regInae posVIIt pIVs prInCeps GeorgIVs SzeLepCsénI arChiepIsCopVs StrIgonlensIs.

Ze staré barokní budovy se zachovaly pouze skrovné a neuspořádané zbytky. Jsou to zlomky fasády, obrácené dnes do gymnasiálního nádvoří, jež prozrazují, jak asi původní budova vypadala: vysoké masivní pilastry s jednoduchými toskánskými hlavicemi spojovaly dvě patra oken, orámovaných půlkruhovými šambránami. Moderní okna jsou tu ovšem pravouhlá a dodatečně pomocí zazdívek vtěsnána do starých rámu. Vnitřní sály jsou zcela jednoduše sklenuty, pouze kaple, obrácená svým polygonálním presbyteriem do seminární zahrady, má bohatší výzdobu; tak zejména je tu krásná mariánská socha v bohatě zlacené barokní svatozáři, jež svým postojem i líbezností tváře připomíná gotické krásné Madony.

Brzy poté, kolem r. 1700, byla přestavěna starší renesanční budova, dnes č. 4 v téže ulici; její obloučková atika, zobrazená na všech starých pohledech města, byla při tom ponechána a v budově zřízen konvikt pro výchovu kněží cizích národností, tak zvané *Seminarium Sancti Adalberti* čili *Collegium Illyricum*. I tato budova si zachovala svůj původní portál v dnešní moderní přestavbě, která ji zvýšila o poslední patro.

Avšak vpravdě reprezentativní architektury vznikly v Trnavě teprve v době vlády Marie Terezie. Bylo to krátké, ale pro latinskou akademii slavné údobí let 1750—70, jakési poslední vzepětí všech sil, které osud Trnavě dopřál těsně před pohromou kulturní i hmotnou, která ji brzy poté čekala.

V letech 1747—54 dala Marie Terezie nahraditi starou Pázmányho budovu šlechtického semináře, po ohni nouzově upravenou arcibiskupem Szelepcsénym, novostavbou ve stylu vídeňského vrcholního baroka, jež dodnes zdobí nároží ulic Seminářské a Jana Hollého a kopulí své kaple se význačně uplatňuje v siluetě města. (Tab. VI., obr. 11.) Stejně jako jiné barokní architektury u nás, je i tato budova jen ojedinělou a s ostatním soudobým stavitelstvím nesouvisející transplantací dvorského umění vídeňského. Její trojpatrová fasáda opakuje ve svém dělení běžné barokní schema: nad bosovaným přízemím, ukončeným bohatou kordonovou římsou, spočívají dvě patra, spojená v celek vysokým řádem plochých pilastrů; pilastry jsou ukončeny volutovými, pozdě barokními hlavicemi, které nesou architráv a silně plastickou, ukončující římsu. Velmi harmonicky je zde vyváжено vodorovné a svislé členění, ono oběma mohutnými, plastickými římsami, toto měkkým reliefem pilastrů, vyznívajících v plochém vertikálním členění přízemku a obou hlavních říms, jimž se takto dostává jemného, rytmického zvlnění. Stejně šťastně se podařilo neznámému architektu této budovy změkčiti i mohutnou hmotu mansardové střechy tím, že ji oživil řadou vikýřů. Stejně ušlechtilý je i detail fasády, od dekorativních košových mříží v oknech přízemku a zvlněných nadokenních říms s mušlemi nebo vázami až po bohatý konvexní portál, nesoucí kamenný balkon s balustrádou a vázami. Cizí provenienci celé této architektury potvrzuje její domácí kaple, jež svým centrálním půdorysem a kopulovitým ukončením se řadí mezi několik málo staveb tohoto typu z barokní doby na Slovensku. Barokní kulturu doby dodnes hlásá nápis nad portálem tohoto semináře, který zbožná císařovna věnovala »religioni et bonis artibus«.

Stejně půvabná je však i vnitřní architektonická výzdoba budovy. Hlavním portálem vcházíme do předsíně, jejíž mřížové dveře poskytují malebný průhled do nádvoří, které úměrností svých proporcí i kamennou kašnou uprostřed připomíná rajské dvory středověkých klášterů. Jeho fasády jsou rozčleněny pilastry, jež se střídají s širšími pásy, prolomenými otvory oken podobně jako na uličním průčelí. Jen plastický detail je tu značně střídmejší v soulase s drobným měřítkem celého prostoru. V klenutých chodbách, jež obíhají kolem tohoto nádvoří, se místy zachovaly zbytky štukové výzdoby nadokenních nik. Veliké zaklenuté sály jsou většinou bez bohatší výzdoby; pouze refektář v přízemí konviktu má klenbu oživenou střídým štukovým motivem a z původní jeho výzdoby zbyl tu kromě toho velký nástěnný obraz Krista, rozmnožujícího chléb, v původním bohatém rokokovém rámu. Stejně jednoduchá je i vnitřní výzdoba eliptické kaple, rozčleněné pilastry v osm polí, prolomených okny; její dekorace se soustředila v kopuli, kde jsou do perspektivně namalované architektury zasazena čtyři freska, představující výjevy z Apokalypsy a reprezentující průměrného iluzionistického malíře té doby, který v průčelí kaple zvěčnil své jméno (*Laurentius Muszinger pinx. A. D. 1758*). Stylově stejně prokročilý byl i autor výzdoby hlavního schodiště, jehož valená klenba i poprsníky oken jsou zcela

pokryty neklidným štukovým ornamentem rokokových hřebínků, stužek a kartuší.

Když konečně přízní Marie Terezie se akademii dostalo r. 1769 i čtvrté fakulty, lékařské, byla tím ucelena nejen organizačně, ale i stavebně. Nová klasicistní regulace města vytvořila před hlavní fasádou jezuitského kostela obdélný prostor, tak zvané Akademické náměstí, *Forum Academicum*, jehož jižní stranu uzavírala nová budova akademické školy (dnes č. 2 na Svatojanském nám.) — dílo to městského stavitele Hausmanna, — zatím co severní jeho frontu vytvořila klasicistní kulisa lékařské fakulty (dnes č. 1). Touto regulací se dostalo staršímu kostelu velmi úměrného prostředí.

Architektura nové budovy lékařské fakulty (Tab. I., obr. 3.) v principu opakuje staré schema, které jsme už poznali na barokní budově semináře: nad horizontálně bosovaným přízemím, ukončeným římsou, spočívají dvě patra, svázaná vysokým řádem jónských pilastrů. Ale jak docela jiný je celkový dojem této nové architektury! Přízemí budovy, bosáží vodorovně rozvrstvené, se svými jednoduchými otvory oken, tvoří proporcionálně i architektonicky skutečný sokl celé budovy, jíž dodávají elegantní štíhlosti a vzrůsnosti vysoké pilastry, nesoucí zlomky architrávu a monumentální podstřešní římsu. Tento dojem zdůrazňují vysoká okna prvního patra, s jednoduchými supraportami, i okna patra druhého, která oblouky svých záklenků rytmicky přerušují pomyslnou horizontálu kladí. Stejnou monumentální přísnost vyjadřuje i hlavní průčelí budovy, obrácené do Akademického náměstí; nad nečleněným soklem přízemku s dvěma strohými portály se vypíná střední risalit, zdůrazněný dvojicí pilastrů, které nesou přímočarý trojúhelník ukončujícího tympanonu. Dobové zálibě v robustním dekoru odpovídá zejména střední balkon, nesený po obou stranách dvojicí masivních konsol, spojených navzájem ladnými křivkami zavěšených festonů. Toto klasicisticky klidné průčelí, střízlivé ornamentiky, vzrůsných proporcí a ušlechtilé siluety navrhla státní stavební komora bratislavská pod vedením Františka Hillebrandta; její stavitel G. K. Zillack pod dozorem Vavřince Landera, rovněž z této komory, mezi lety 1770—73 také stavbu provedl.

A tak nejranější i dohasínající vídeňský barok daly Akademickému náměstí každý své průčelí, jichž harmonické spojení bylo šťastně Hillebrandtem vyřešeno. A podobně jako Akademický kostel je u nás jedinou známou prací Spazovou, je i průčelí sousední fakulty jedinou naší dosud zachovanou architekturou Hillebrandtovou — odtud plyne jejich veliký význam v dějinách barokního umění obou podunajských zemí, v nichž tito mistři působili, Slovenska i Rakous.

Avšak v době, kdy se s největším urychlením pracovalo na dokončení vnitřního zařízení nové fakulty, byly už dny rozkvětu a blahobytu Trnavy sečteny. Prvá smrtelná rána dolehla na město v podobě císařského patentu z roku 1773, jímž se ruší jezuitský řád v Uhrách. Čtyři roky poté, r. 1777, císařovna překládá universitu trvale do Budína; brzo po ní, po dvěstěpadesátiletém pobytu

v Trnavě, odchází do Ostřihoma primas-arcibiskup a r. 1822 opouští konečně Trnavu i ostřihomská kapitula. Město, jež bylo po celou čtvrt tisíciletí církevní metropolí Uher, ztrácí naráz svůj význam; početné úřady, ústavy i šlechtické rodiny se vystěhovaly, universitní budovy obsadilo vojsko, kostela na čas — za francouzských válek — užívali za lazaret a samo město kleslo na venkovské provinciální středisko, žijící teď už jen z výtěžku svých trhů a polního hospodářství. »Ergo vale, parva Roma, magnae Romae aemula; derelinquo desolata tecta tua comptula; Rex me iubet ire Budam, terra-mari urbem notam; eris posthac, nisi fallor, oppidorum famula« — tak zazpívali jí na rozloučenou rozpustilí studenti-akademici, opouštějíce ji s lehkým srdcem, a věštba ta ji tíží až podnes. Na starém pozlátku štuků v akademickém kostele, které kdysi tak zářily v světle voskovic, jsou nanесeny vrstvy vápna, štukoví kleneb je poškozeno vodou, na římsách i skulpturách oltářů usedá prach; jen honosný nápis na fasádě, zvěčňující jméno palatinovo, a heraldické trofeje, plné praporců, válečných bubnů a zbroje, ukořistěných tu pochovanými členy zakladatelovy rodiny v tureckých bitvách, zavěšené po stěnách v presbyteriu, bezprostředně připomínají největší dobrodince Trnavy, rozprávějící o starších, slavnějších dobách, kdy ulicemi tohoto města kráčely dějiny.

Poznámka. Fotografie k obr. 5.—9. a 11. zapůjčil ze svého archivu *Státní veševát na ochraunu památek* v Bratislavě, ostatní fotografie pořídil autor.

JAN VILIKOVSKÝ:

CANTUS CATHOLICI.

V boji mezi katolicismem a reformací, jenž se od XVI. století vedl v celé střední Evropě, měla neobyčejně velký význam duchovní píseň. K úspěchům a rychlému proniknutí dopomohl novému učení zajisté důraz, jaký kladla reformace na užívání mateřského jazyka v bohoslužbě vůbec a především ve zpěvu; tak byla širokým vrstvám lidovým otevřena cesta k daleko aktivnější účasti a možno říci přímo součinnosti při liturgickém aktu. Vidíme ostatně, jak již od XIV. století v Čechách a v Německu vzrůstá počet duchovních písní v jazyce národním, a jak si přes odpor církevních autorit postupně získávají domovské právo v chrámech. Reformace německá v XVI. století vystihla tuto zálibu v zpěvu duchovních písní stejně dobře jako česká v století XV., a věnovala se soustavnému vybudování církevního zpěvu, jenž se velmi rychle ujímal a rozšiřoval a jistě nemálo přispěl k rozšíření reformačního učení. Nepostačovalo brániti se proti zpívání těchto písní v chrámech, jak se o to s katolické strany leckdes daly pokusy, bylo třeba dáti lidu místo písní věroučné závadných jiné, pravověrné, a tak zabrániti nebezpečí, že bude zálibou v zpívání písní v mateřském jazyce přiveden i k naslouchání nebezpečným myšlenkám. Proto se objevují, počínajíc druhou polovicí XVI. století, ve velikém počtu katolické kancionály v Německu, později i v Čechách a na Moravě. Velmi názorný doklad tohoto vývoje od pasivní obrany a zákazu k aktivnímu potírání protestantského zpěvu máme právě u nás, kde po polemických traktátech, jimiž se účinnost bratrských kancionálů snažil zeslabiti Václav Šturm, přichází r. 1601 jako lepší zbraň kancionál *Rozenplutův*.

Podobné poměry, jako v celé střední Evropě, byly v XVII. století i v Uhrách, ba postavení katolické církve bylo tu snad ještě obtížnější než jinde, neboť reformace tu pronikla velmi silně a zapouštěla stále hlubší kořeny. Proto bylo r. 1629 na diecesální synodě ostřihomské v Trnavě usneseno, že se v katolických chrámech nesmí zpívati žádná píseň, která by nebyla aprobována církevní vrchností (generálním vikářem).¹ Aby se toto usnesení mohlo prakticky provést, bylo uloženo generálnímu vikáři, aby s vybranými pomocníky přikročil k sestavení kancionálu pro diecesi ostřihomskou, jenž by byl vydán nákladem arcibiskupovým jako souhrn všech písní, jejichž zpěv při církevních úkonech bude dovolen; všechny jiné budou zakázány.

¹ Viz C. Péterffy, *Sacra Concilia Ecclesiae Romano-Catholicae in Regno Hungariae celebrata...*, Posonii, 1742, str. 254: »Et quoniam ante, et post conciones, de more Patriae, cantiones vulgares per magistros scholarum praecinuntur: nemo parochorum deinceps permittat, ut ulla huiusmodi cantilena decantetur, nisi quae a Vicario Generali fuerit approbata. Iniungitur itaque Domino Vicario, ut adsitis adiutoribus, quos opportunos iudicaverit, seligat cantiones, quas Illustrissimus Ardu-Episcopus imprimi curabit, ad usum huius dioecesis: praeter quas aliae, in ecclesia, vel processionibus, ac peregrinationibus, non cantentur.«

Je přirozené, že takový úkol nebylo možno provésti ihned a lze dobře pochopiti, že se centrem snah o vydání tohoto kancionálu stala Trnava, tehdy sídlo arcibiskupovo a o několik roků později i sídlo university. Universita tato stala se vůbec, jako ostatně byly i vysoké školy v jiných zemích, střediskem, z něhož byl veden duchovní boj proti reformaci. Ačkoli její vlastní úkol byl především získati znova pro katolicismus šlechtu a inteligenci, organizovala a podporovala i všechny akce, směřující k získání lidu. V Trnavě se tak soustřeďovalo vydávání polemických a propagačních spisů maďarských i československých. Ačkoli jejich autoři většinou nepatřili ke kruhům universitním, je jisté, že teprve universita vytvořila předpoklady pro plánovitou a systematickou činnost i v tomto oboru. Je proto logické, uvést i vydání kancionálu, jehož žádal diecesální klerus r. 1629 a k němuž došlo teprve více než o 20 let později, v souvislost s činností trnavské university, a to tím spíše, že na ní bylo ještě nejspíše možno najíti hudební odborníky, kterých při tom bylo třeba. Usnesení synody bylo totiž skutečně realizováno tak, že r. 1651 byl vydán kancionál maďarský s titulem *Cantus Catholici* a r. 1655 se stejným titulem i kancionál československý. V synodálním usnesení se sice nečiní žádná zmínka o jazyku kancionálu (výraz *cantiones vulgares* znamená jen »písň v řeči lidu«), ale za daného stavu věcí nemůže býti pochyby o tom, že šlo jen o tyto dva jazyky, na území diecése nejpočetněji zastoupené; potřeba kancionálu československého byla jistě pocítována zvláště naléhavě, když r. 1636 vyšla *Tranovského Cithara Sanctorum*, která podobně usilovala o sjednocení duchovního zpěvu protestantského. Ani v maďarském ani v československém kancionále není uvedeno jméno autora, respektive sestavovatele kancionálu.² Patrně pro stejný titul zdomácnělo v maďarské literatuře přesvědčení, že kancionál československý je jen překladem maďarského.³ Pokusíme se podrobným rozbořením kancionálu ukázati, že toto tvrzení je naprosto nesprávné a že *Cantus Catholici* z r. 1655 dokonale souvisí se starší duchovní poesíí československou.⁴

I.

Vnější popis. — Předmluva kancionálu. — Rozdělení a obsah kancionálu.

Kancionál má po zvyku doby velmi obšírný titul: *Cantus Catholici. Písňe Katholické, latinské i slovenské: nové i starodávné, z kterými křesťané v Panonynji na výročné svátky, slavnosti, při službě Boží, a v jiném obzvláštném času*

² Za vydavatele maďarských *Cantus Catholici* považuje se mnohdy Péter Ragyóczi, kanovník jágerský.

³ Viz na př. Bartha József, *A magyar katolikus énekköltészet a XVIII. századig*, Budapest 1901, str. 35. Bartha při tom odkazuje na dílo Babik József, *A magyar katolikus egyházi ének története*, jež mi nebylo přístupné.

⁴ Děkuji i na tomto místě všem, kdož mi tuto práci umožnili: je to především Msgre Ján Pöstényi, jež mi dal laskavě k dispozici druhé i prvé vydání *Cantus Catholici*, dále v. r. Dr. Jan Emler, ředitel universitní knihovny v Praze, jež laskavě zapůjčil do Bratislavy staré kancionály

z pobožnosti své křesťanské užívají. Nasledují po tem písňe na katechismus: o svátostech Nového Zákona, Letanie rozličné na východy cirkevné, aneb processije, a putování. Z mnohú pilností, ku potěšení lidu křesťanskému, znovu zebrané, a vůbec vydané...⁵ Cum facultate Illustrissimi ac Reverendissimi domini, domini Georgii Lippai, archiepiscopi Strigoniensis, regni Ungariae Primatis. A. M. D. G. B. V. O. SS. H. A. P. R. 1655. Má celkem 320 číslování stran, vpředu a vzadu pak po šesti stranách nečíslovaných, z nichž přední obsahují předmluvu a obsah, zadní pak podávají rejstřík. Po 45 letech vyšlo dílo v novém vydání, s nezměněným titulem,⁶ »Vytřištěné v Ternave, zkrze Jana Ondreje Hörmanna, Roku Páně 1700. Rozsah díla se podstatně nezměnil, jen předmluva je vynechána a místo 320 má kniha 322 číslovaných stran. O jiných změnách v tomto vydání provedených zmíníme se níže.

Na versu titulního listu jsou uvedeny citáty ze sv. Jeronyma a Chrysostoma, doporučující, aby křesťané i zpěvem projevovali úctu Bohu.⁷ Na tyto citáty navazuje i latinská trojstránková předmluva, datovaná ve Spišské Kapitule 22. července 1655 a adresovaná Jiřímu Soosovi, proboštu u sv. Štěpána a kanovníku kapituly spišské.

Nepodepsaný vydavatel kancionálu promlouvá nejprve o velmi chvalitebném zvyku starých křesťanů, zpívati Bohu žalmy, hymny a písňe nejen v chrámech, nýbrž i při zábavách a práci. Zvyk tento dosvědčuje nejen Písmo sv. — je tu citována 26. kapitola evangelia Matoušova a Pavlova epištola efeským (týž citát, jež je uveden na titulním listě) — tak i otcové církevní, na př. Augustin, jež prohlašuje, že původcem tohoto zvyku je sám Bůh a apoštolé. Od nich pak jej přejala celá církev katolická a zavedla instituci zpěváků chrámových a postarala se i o jejich výchovu v chrámových školách. Sv. Jeroným pak připomíná, jak zbožní křesťané na venkově oslavují Boha zpěvem žalmů i při své práci. Po tomto všeobecném úvodě, jemuž podobné lze najíti v sou-

české, univ. prof. Dr. Dobroslav Orel, který přispěl mnohými cennými pokyny, univ. prof. Dr. Vladimír Klecanda, jež mi pomohl při opatřování potřebné literatury. Velkou vděčností jsem zavázán i d. p. M. Maderovi, správci knihovny Tranovského v Lipt. Sv. Mikuláši, a správě Slovenského Národního Múzea v Turč. Sv. Martině.

⁵ Tu je ještě citát: S. Pavel k Epheským Cap. 5, v. 19. Naplnění budte Duchem Svatým mluvíc sami sobe v žalmích, a v chválách, a v Písničkách duchovních spívající, a chválu vzdávající v srdcích svých Pánu.

⁶ Jen ovšem jméno arcibiskupa je jiné: Cum facultate Eminentissimi ac Reverendissimi principis Leopoldi Cardinalis a Kollonicz.

⁷ Uvedu zde tyto citáty v plném znění, protože později bude třeba na ně odkázati: S. Jeronymus in Epistolam ad Ephesios cap. V. Sic cantet servus Christi, ut non vox canentis, sed verba placeant quae leguntur. Ut Spiritus malus, qui erat in Saul ejiciatur ab his, qui similiter ab eo possidentur. To jest: Tak nech spíva služebník Krista Pána, aby se líbili, ne hlas spívajícího, než slova, která se čtu. Aby zlý Duch který býval v Králi Saulovi, vyvržen byl od těch, kteří na podobně jsu od neho obsadlí. S. Chrysostomus, Homilia in Psalmum 14. Quoniam ergo hoc genus delectationis (id est in Cantibus) est animae nostrae valde cognatum, et familiare, ne daemones lasciva, et meretricia cantica introducentes, et omnia everterent. Psalmos Deus construxit, ut ex ea re, simul caperetur voluptas, et utilitas. To jest: Ponevaž tedy rozkoš táto (totižto v spívání) jest dušem naším přibuzná, i domáčna, aby dáblové uvozující chlípné, a oplzné spívání všeho neprevráceli. Spůsobil Pán Bůh žalmy a spevy: že by z takových věcí spolu pricházela kratochvilé a užítkové.

časných i starších předmluvách ke kancionálům katolickým a protestantským přechází autor k vlastnímu jádru: k vysvětlení pohnutek, jež jej přivedly k vydání zpěvníku. Náš národ pannonský, praví tu,⁸ jehož slávu připomínají od nejdávnějších dob četné památky, po přijetí křesťanství — stalo se tak za vlády krále Svatopluka působením apoštolů Cyrilla a Methoda — vynikl nad ostatní v projevování zbožnosti především v duchovním zpěvu. To dokazují jeho rozmanité a církevním slavnostem i obecným potřebám podivuhodně vyhovující písně. Když pak Cyrill a Method získali Kristovi Pannony, Bulhary, Moravany i českého knížete Bořivoje, dosáhli od papeže Mikuláše I. dovolení, aby národy jimi pokřtěné mohly konati služby boží jazykem mateřským — toto povolení bylo prý schváleno i nadpřirozeným způsobem, aby »každý duch chválil Pána«. Této výsady, užívati při obřadech místo latiny vlastního jazyka, požívali pravděpodobně i Pannonové; aspoň na to poukazuje zvyk, zachovávaný v některých chrámech ještě za našich časů, konati aspoň část mešních obřadů (kánonu) jazykem domácím, a Kyrie, Gloria a Credo se jím zpívá v téměř všech pannonských chrámech. A duchovní zpěv byl u Pannonů vždy v takové oblibě, že se s nimi v tom nemůže měřiti žádný jiný národ. Nejen v chrámě všichni účastníci pobožnosti zpívají jako cvičení pěvci, nýbrž nepřestávají zpívati písně, jimž se v kostele naučili, i při svých radovánkách a při práci.

Po tomto historickém exkursu přichází již jen stručnější odůvodnění nového podniku: Protože duchovní písně nepřítelnému času, nesprávným opisováním a mimo to i nepřátelskými úpravami nekatolíků ztratily mnoho ze své původní krásy, pokusil se vydavatel obnoviti jejich původní znění, aby tak přispěl k povznesení bývalé zbožnosti. Věnuje pak svou práci *Soosovi*, poněvadž zná jeho zbožnost a horlivost v úsilí o rozšíření pravé zbožnosti. Vyslovuje ještě naději, že se mu podaří tímto dílem probuditi lásku a úctu k Bohu a svatým v mnohých lidech.

⁸ Gens nostra Pannona, multis antiquorum encomiis, et monumentis celebrata, postquam sub Suatoplugo rege, Belgradi sedem habente, viris apostolicis Cyrillo et Methodio Christi fidem annuntiantibus, Christi adhaesisset: quamvis in omni genere pietatis, maxime tamen psalmodiae excelluit. Patet id ex variis, tum ad solemnitates ecclesiasticas, tum ad alia tempora mire accommodatis cantibus. Adunatis Christo per sacrum baptismum cum rege Suatoplugo Pannoniis, nec nom Bulgaris, Moravis, et Borivojo Bohemiae duce, a Romano pontifice, Nicolao Primo praefati viri sancti impetrant, ut gentibus a se baptizatis, lingua vernacula obire sacra liceret. Quod divino responso approbatum fertur, ut Omnis spiritus laudaret Dominum. Hinc credibile est, gentem etiam Pannonam hoc privilegio olim usam fuisse; ut ex consuetudine adhuc nostris temporibus, in quibusdam ecclesiis usitata patet, ubi Canonis pars, lingua vernacula ad altare peragebatur; in choro vero Kyrie, Gloria, Credo, in omnibus fere Pannonicis ecclesiis de facto peragitur. In quanta vero fuerit semper aestimatio apud Pannones psalmodia; ausim dicere, nullam illi gentem, in hoc genere parem reperiri. In sacris enim aedibus ad divina congregati, consormiter psalmos et cantica pangunt, ut quot homines, tot cantores dixeris; et quod in templis didicerunt, hoc in agapis, et symposiis, vineis, et campis dulcisono modulamine personant. Quoniam vero cantus iidem, admodum reverende domine, tum per iniuriam temporum, et falsas descriptiones: tum per inimicas A catholicorum liturgas, et innovationes, multum de pristino decore amiserant, conabar eosdem ad genuinum sensum reducere, ut quae olim in populo Pannonio vigeat devotio, ad eandem rursus revocaretur. — Předmluvy nejstarších kancionálů německých souborně otiskuje *W. Baumker*, Das katholische deutsche Kirchenlied in seinen Singweisen, I., Freiburg i. Br., 1886, str. 187—240.

Z předmluvy jsou pro nás nejzajímavější historické výklady autorovy o Pannonech a jejich lásce k zpěvu. Termínem Pannoni označuje tu ovšem, jak plyne z jazyka kancionálu, pannonské Slováky a z nich opět především Slováky. Tato terminologie je v Trnavě aspoň sklonkem XVII. století zcela běžná. Setkáváme se s ní i v dílech známého polyhistora Martina *Szentiványiho*, jenž považuje za první obyvatele Uher Pannony, jejichž jazyk byl slovanský.⁹ Pozoruhodnější než tento fakt je však vzpomínka na apoštolské působení Cyrillovo a Methodovo mezi uherskými Slováky. Její pramen netřeba hledati příliš daleko, byly jím bezpochyby lekce breviáře o těchto svatých¹⁰ — ačkoli i při tom je zajímavé, že se tyto lekce vyskytují jen v breviářích diecési pražské a olomoucké (mimo to i v Polsku), nikoli v uherských. Ze stylisace tohoto odstavce lze však souditi, že autor tu neopisuje jen mechanicky svou předlohu, nýbrž i kombinuje samostatně: mluvě o zavedení slovanské liturgie, vyslovuje myšlenku, že se stejné výsady dostalo i Pannonům, jako svůj dohad (*hinc credibile est*). Protože se při tom dovolává trvání, aspoň částečného, této výsady v některých chrámech na Slovensku, lze se domnívati, že znal z vlastní zkušenosti některé ze slovenských starověkých církví. Jestliže se slovanskou liturgií uvádí v souvislost kostelní zpěv lidový, slučuje tu ovšem navzájem věci různorodé, ale tato nesprávnost v detaile je pro nás vedlejší, důležité je, že tu z autora mluví ohlas vlastních zkušeností a samostatného přemýšlení.

Kdo byl tento autor, zatím nevíme; snad se jeho jméno skrývá v iniciálkách, uzavírajících titulní list (A. P. R.) — při tom nelze přehlédnouti, že stejné iniciálky nacházíme i v maďarských *Cantus Catholici* r. 1651. V této práci se nebudeme touto otázkou zabývati, věnujeme svou pozornost dílu samému.

Rozdělení kancionálu, jak je uvádí obsah, nazvaný »*Porádek titulův písní tohoto Kancionálu*«, je toto:

Písně	strana
Adventní, neb o vtělení Syna Božího	1—20
O preradostném Syna Božího narození	21—60
Na Nový rok	64—66
Na svaté tři králi	64—66
Postné, a o umučení Krista Pána	67—102
O Slavném a preradostném Spasitele našeho zmrtvých vstání	103—130

⁹ *Dissertatio paraliipomenica rerum memorabilium Hungariae, Tyrnaviae 1699*, str. 234: Primi incolae Pannoniae, fuere Pannones. Quorum idioma erat, quod defacto est, nempe Slavonicum. (Za Slováky považuje i Vandaly a Jazygy.)

¹⁰ Viz *Acta Sanctorum Martii*, tomus II, str. *16 D: »In propriis officiis, quibus nunc utuntur Ecclesiae Olomucensis, et Pragensis, et Polonica, ista traduntur . . . : Fundatis tandem ecclesiis, et Cristi opere perfecto, S. Clementis corpus Romam deferunt; et a Nicolao I. pontifice impetrant, ut gentibus a se baptizatis, lingua vernacula obire sacra liceret. Quod divino responso approbatum esse ferunt, ut omnis spiritus laudaret dominum.« Tamtéž str. *12 uvádějí Officia propria pro diecési olomouckou, vydaná r. 1630 a jiné vydání v Praze 1653. Podtržená slova z tohoto citátu shodují se doslovně se zněním předmluvy, citované výše.

O slavném na nebe vstupu Pána našeho Ježíše Krista	131—136
O Slavnosti seslání Ducha Svatého na apoštoly	137—145
O nerozdílné a nejsvatější Trojici Svaté	146—151
Na den posvěcení Chrámu	151—153
Na den Božího Těla	154—157
O velebné svátosti oltární	157—163
O Blahoslavené a vždycky Panny Marie Rodičce Boží	164—179
O Svatém Ignatiusevi	179—180
O svatých pannách	180—181
Obecné (Na čas obecný)	182—226
Nasledují písne na katechismus	227—248
Nasledují letanie a písničky rozličné, z kterými křesťané na východech církevních a na putování užívají	249—304
Písne ranné	305—306
Písne večerné	307—309
Píseň před jídlem a po jídle	310
Píseň za dešť, p. za vyjasnění	311—312
Píseň o marnosti sveta	312—314

Tím je vyčerpán obsah kancionálu, pokud se druhé vydání shoduje s prvním. V druhém jsou na dalších stranách (315—322) přidány Antiphony, jichž prvé vydání nemělo. Rejstřík je abecední, ale nikoli společný pro všechny písne, nýbrž zvláště pro písne adventní, vánoční (s novoročními), postní a o umučení Krista Pána, o vzkříšení, o nanebevstoupení, o duchu Svatém, o Svátosti oltární, o P. Marii a posléze společný pro písne obecné, na katechismus a letanie. V rejstříku druhého vydání nejsou však uvedeny písne nově přidané (str. 315 až 322).

V těchto 23 oddílech (z nichž písne *obecné* jsou ještě podrobněji rozříděny) obsahuje kancionál v prvním vydání celkem 290 písni. Z nich jsou 62 písne latinské, 227 československých a 1 makaronská (latinsko-československá). V druhém vydání bylo z nich vynecháno 11 písni latinských, 1 makaronská a 9 československých, nově přidány 2 latinské a 6 československých. Má tedy druhé vydání jen 277 písni (nepřihlížíme-li k nápěvu písne *Jesu dulcis memoria*, pojaté do kancionálu v obou vydáních jen v překladu; nápěv je přidán v druhém vydání na str. 320). Celkem v obou vydáních je 64 různých textů latinských, 233 československých a 1 makaronský. Je tedy tento slovenský kancionál již číselně daleko obsažnější a bohatší než stejnojmenný kancionál maďarský, vydaný r. 1651, jenž má 74 písne latinské a 109 maďarských. Jeví se tedy tvrzení maďarských literárních historiků, že slovenský kancionál je toliko překlad maďarského, již na první pohled při nejmenším pochybné. Bylo

by jistě velmi překvapující, že by se za pouhé čtyři roky mohl zdvojnásobit počet písni maďarských, jichž nemohlo být pro maďarský kancionál do r. 1651 shromážděno více než 109. Naprosto bezpečné vyvrácení této these může přinést ovšem jen detailní rozbor kancionálu, všímající si všech písni.

II.

Prameny trnavského kancionálu. — Rukopisné předlohy? — Katolické kancionály české. — Hlavní pramen: kancionál Hlohovského.

Podle údaje vydavatelova, srovnávajícího se ostatně zcela s projevy vydavatelů kancionálů katolických i protestantských u nás i v ostatní Evropě, musíme předpokládati, že při sestavování *Cantus Catholici* bylo užito starších rukopisných sbírek duchovních písni, jež byly podrobeny pečlivé revizi, aby z nich byly vymýceny nesprávnosti, které se tam dostaly buď náhodně při opisování písni nebo byly úmyslně zavedeny od protestantů. Bylo by tedy třeba při pramenném rozboru kancionálu přihlídnouti především k starým psaným kancionálům slovenské provenience. Tento postup je však v našem případě vyloučen, protože až dosud neznáme ze Slovenska rukopisného kancionálu, který by byl starší než poslední čtvrtina XVII. století.

Uvádí se sice někdy t. zv. kancionál Daniela *Kušky*, jež Fr. *Sasinek*, který z něho otiskl¹¹ řadu písni postních a o vzkříšení, datuje k r. 1614. Ale toto datování je spojeno s velkými potížemi. Především první zpráva, kterou o rukopise přináší r. 1857 *Svět o z o r*,¹² klade jeho sepsání k r. 1632, V. *Houdek* pak dokonce k r. 1674.¹³ Pro správnost tohoto data mluví to, že mezi písniemi, jež z něho otiskl *Sasinek*, je i *Jenž si trpěl za nás, Spasiteli náš*, která se po prvé objevuje v *Cithaře sanctorum* r. 1636 a pochází podle tradice (pro niž mluví i akrostich *Georgius*) od *Tranovského*. Není pravděpodobné, že by Daniel *Kuška* byl měl možnost zapsati si tuto píseň do svého sborníku již r. 1634 anebo dokonce 1614, kdy patrně ještě ani nebyla složena. Také píseň *Ach oíče můj vzhledniž z nebe* je dosvědčena po prvé až r. 1655, v *Cithaře* od r. 1674. Dokud nebudou tyto námitky vyvráceny, nelze tedy klásti ani tento kancionál do prvé poloviny XVII. století a proto nepřichází při naší práci vůbec v úvahu.¹⁴

¹¹ *Archív starých československých listin*, písemností a dejepisných původín pre dejepis a literatúru Slovákov (vyd. Matica Slovenská), díl II., sv. I., Turč. Sv. Martin 1873, str. 81—96. *Sasinek* neuvádí o rukopise nic víc, má jen nadpis: *Daniel Kuško. R. 1614.*

¹² *Svět o z o r*, příloha k *Slovenským Novinám*, 1857, č. 1, str. 1. »Psána jest (totiž stará kniha, z níž *Svět o z o r* podává ukázkou) s velikou pilností r. 1632 od Daniele *Kušky* a obsahuje nejvíce písne duchovné.« Rukopis patřil tehdy Sam. *Tomášikovi*.

¹³ *Časopis vlasteneckého Muzejního spolku olomouckého*, r. X., Olomouc 1893, str. 54—57. »Jméno pisatelovo a dobu vzniku kancionálu podává titulní list písni obecních, na němž napsáno: *Daniel Kuska (či Kussko) anno 1674*, ač je možno, že čísti sluší 1634; je to napsáno písmem příliš drobným.«

¹⁴ Rukopis, jenž ještě za *Houdeka* byl uložen »v muzeu v Turč. Sv. Martině«, je nyní neznámý.

Přesto však nemusíme se vzdávat pokusu o stanovení, které písně v *Cantus catholici* jsou staré. Dosavadní studie o Cithaře *Tranovského* ukázaly, že má veliké procento písní společných se staršími utrakvistickými i českobratrskými kancionály vydávanými v Čechách. Protože pak není pravděpodobné, že by všechny tyto písně uváděl na Slovensko teprve *Tranovský* sám — naopak, je téměř jisto, že značná část jich patří k pokladu duchovních písní, užívanému a rozšířenému na Slovensku odedávna — vyplývá pro nás odtud poznatek, že můžeme i při studiu *Cantus Catholici* a stáří písní v nich obsažených užíti jako pomůcky kancionál českých a moravských. Při důrazu, jaký se v synodálním usnesení z r. 1629 klade na pravověrnost písní, přicházejí v úvahu především ovšem kancionály katolické. Z nich jsou nejdůležitější dva, *Rozenplutův* a *Hlohovského*.

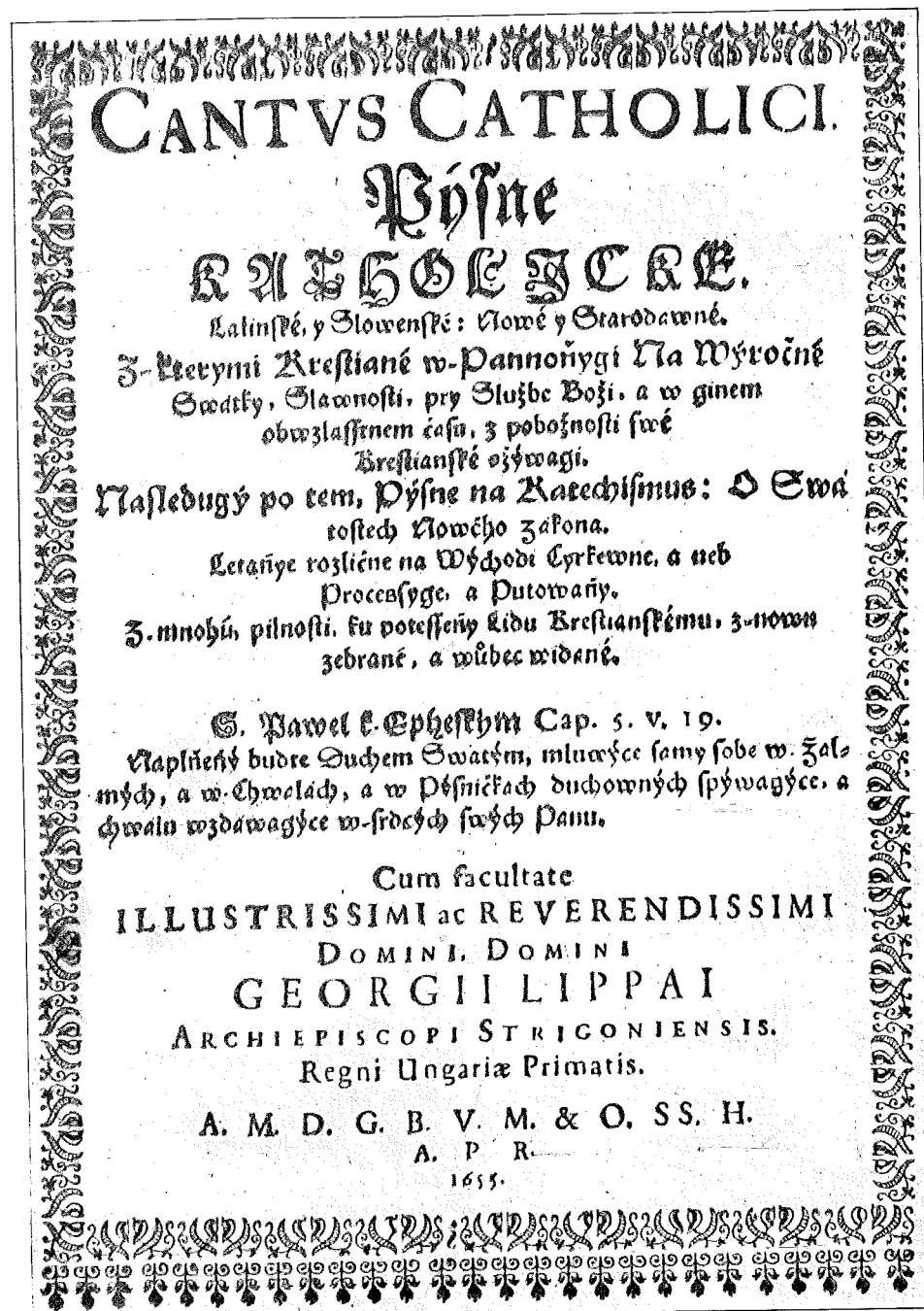
Kancionál, to jest: Sebrání spěvův pobožných, kterých k duchovnímu potěšení, každý veřejný křesťan na veřejné svátky a jiných svatých památek i časy, užívati může, který r. 1601 v Olomouci u Jiříka Handle vydal Jan *Rozenplut* ze *Švarcenbachu*, vznikl společnou prací moravského kleru. Také tento kancionál má úkol podati obnovené a prvnímu smyslu navrácené, podle všeobecné víry opravené¹⁵ písně, které byly pokaženy českými nekatolíky, hlavně bratřími, proti nimž se prudce obrací *Rozenplut* v své předmluvě. Také on, aby dokázal, že církev katolická nezavrhuje zásadně »spívání a modlení jazykem přirozeným«, odvolává se na Cyrilla a Methoda, kteří před 600 lety nařídili Moravanům, aby zpívali vlastní řečí, a vyžádali si k tomu povolení (odpustky) stolice papežské. Připomíná mimo to i sv. Vojtěcha, jenž vymohl Čechům, aby jazykem slovanským v kostelích zpíváno bylo, »což se do dneška na Hradě Pražském, v kostele svatého Víta, zachovává. Podobně jako předmluva *Cantus Catholici* upozorňuje *Rozenplut*, že lid za jeho časů v mnohých chrámech zpívá svým jazykem.¹⁶ Jeho kancionál (o 866 stranách mimo nečíslovanou předmluvu a rejstřík) obsahuje ve třech dílech, z nichž prvý (1—311) přináší písně na výroční slavnosti, druhý na památky svatých (313—515), třetí písně o církvi svaté a obecné (517—743),¹⁷ na 390 písní, z nichž je 62 latinských; tyto byly přidány jednak proto, aby se zachovaly starobylé písně, jednak s polemickou tendencí proti Bratřím, aby bylo patrné, jak se svým kancionálem odchylují od učedníků Husových.

Na tomto prvním velkém českém katolickém tištěném kancionálu je za-

¹⁵ »I poněvadž, jak všem již vědomé jest, náboženství v tomto moravském markrabství v takové rozrztitosti jest, vidělo se některým pobožným lidem, aby zase příkladem svrchu dotčených předkův našich, ty písně staré obnovené, a prvním smyslem, vedlé víry všeobecné napravené byly, kterýchž by lid obecní v chrámě Páně poslouchající, i v domích s čeládkou svou, vedlé navyklosti, Pána Boha chválíce, slušně užívati, a před bludem kacírským duši svou, bezpeční býti mohli.«

¹⁶ »Každý zjevně slyší, že při slavnostech veřejných, též ve dni svátečních a nedělní, před kázáním i po kázání, tu kde se od správcův církevních Písma svatá vlastním jazykem lidu obecnímu vykládají, písní pobožných starobylých, jazykem přirozeným užíváme.«

¹⁷ Str. 745—864 zabírá »přídavek sekvencí«, které byly dohotoveny a sebrány během tisku a proto nemohly býti zařazeny na svá místa.

ložen i druhý, jež vydal r. 1622 rovněž v Olomouci u Jiříka *Handle* kněz Jiřík *Hlohovský* s názvem *Písně katolické k výročním slavnostem, památkám božích svatých, k rozličným časům pobožnosti křesťanské*. Je vypraven proti honosnému kancionálu *Rozenplutovu* daleko skromněji, ale přináší na svých 515 stranách na 260 písní, z nichž 24 latinských, tedy co do počtu asi dvě třetiny toho, co podal *Rozenplut*. Je rozdělen rovněž na tři díly; první obsahuje písně na jednotlivá období církevního roku, druhý o P. Marii, andělích, apoštolech a svatých, třetí písně modlitební a obecné; také zde je připojen přídavek, v němž jsou zahrnuty především latinské originály některých písní uveřejněných vpředu.

V obou kancionálech jsou v rejstříku některé písně označeny hvězdičkou, jež podle bezpochyby správného dohadu *Jirečkova* označuje původní skladby vydavatelů (u *Rozenpluta* je písní takto označených 34, u *Hlohovského* 25).

Z ostatních českých kancionálů katolických připomeneme tu ještě *Český Dekakord neb kancionál na deset dílův přes celý rok dle slavnosti, času a důležitosti rozdělený*, jež vydal r. 1642 pražský knihtiskař Jiří Šipař (druhý svazek s pozměněným názvem vydal téhož roku). Obsahuje jen o něco méně písní než *Rozenplut*, nemá však písní latinských a odlišuje se od svých předchůdců i tím, že v druhém svazku k památkám svatých přináší obyčejně po dvou písních, z nichž prvá je historická, t. j. vypravuje, tu stručněji, jindy podrobně, celý život svatého.

Z těchto tří kancionálů je pro nás nejdůležitější sborník *Hlohovského*. Již při zběžném prohlížení všimneme si totiž, jmenovitě při prvním díle, značné podobnosti s úpravou *Cantus Catholici*. Jedna strana je věnována výkladu »K čemu, neb jak nastalo užívání písní?« Tu jsou uvedeny tři citáty, z nichž druhé dva jsou identické s citáty, vytištěnými na druhé straně titulního listu *Cantus Catholici* (viz o tom výše; jediný rozdíl je v tom, že citát z Jeronyma má u *Hlohovského* o větu více); také české překlady obou citátů se shodují doslovně. Mimo to shodují se tituly jednotlivých oddělení kancionálu *Hlohovského*, zejména zpočátku, doslovně s tituly týchž oddělení *Cantus Catholici*, uvedenými výše (zejména při písních adventních a vánočních).^{17a} Pořadí písní není úplně identické, neboť *Hlohovský* po příkladě *Rozenplutově* vsunul mezi písně postní a o umučení písně na katechismus (str. 115—142), které jsou v *Cantus Catholici* umístěny až za obecnými. Přes to jsou však tyto shody dosti pozoruhodné a opravňují k očekávání, že se podaří nalézt mezi oběma sborníky ještě větší příbuznost. A skutečně nalzáme v nich téměř 100 písní společných, a to nejen písně starší, které se vyskytují na př. i u *Rozenpluta*, nýbrž i vlastní skladby *Hlohovského*, je-li výklad *Jirečkův* o významu zvláštního označení písní v rejstříku správný (mluví proň ostatně již skutečnost, že žádné z těchto písní nenacházíme v stejném znění

^{17a} Na příklad: Písně Adventní, neb o vtělení Syna Božího; Písně o přeradostném Syna Božího narození; Na Nové léto.

v kancionálech starších).^{17b} Již tento velký počet společných písní sám o sobě by opravňoval k předpokladu bližší souvislosti *Cantus Catholici* s *Hlohovským*.

Shodují se však nejen písně, nýbrž při mnohých i nadpisy, tak při písni *Hod pamatný dnes světíme* (*Cantus* str. 151, *Hlohovský* 272) má *Hlohovský* nápis: *Na posvěcení chrámu. Utěšené rozjímání, neb výklad chrámu Páně, a toho, co k němu náleží*, *Cantus* pak: *Na posvěcení chrámu. Výklad utěšený, chrámu Páně, a toho co k němu náleží*. Podobně píseň *O spravedlivosti křesťanské* (*Cantus* str. 237, *Hlohovský* 121) je označena *O první částce spravedlnosti, kteří a jak mnozí hříškové proti ní čelí* v obou kancionálech (jen *Cantus* vynechává slovo *jak*). Podobných dokladů by se dalo uvésti ještě více (srv. z našeho seznamu, níže otištěného, čísla 67, 140, 182, 257, 293). Vedle toho jsou mnohé písně opatřeny v obou kancionálech notací úplně shodnou.^{17c} Uvážíme-li ještě, že mezi těmito písněmi jsou, jak bylo již řečeno, i některé vlastní skladby *Hlohovského*, nelze se ubrániti závěru, že vydavatel *Cantus Catholici* použil při sestavování svého zpěvníku jako pomůcky i díla *Hlohovského*. Tento předpoklad je úplně ve shodě s historickými skutečnostmi. Trnavská universita se totiž dostala zanedlouho po svém založení do velmi živého styku s akademií olomouckou. R. 1643 přišli totiž do Trnavy mnozí studenti i někteří profesori akademie olomoucké, kteří opustili Olomouc před blížícím se vojskem švédským,¹⁸ a prvá historie university vděčně připomíná jejich zásluhy o organizaci hudebního života universitního.¹⁹ Od chrámového

^{17b} Na podepření tohoto názoru *Jirečkova* možno uvésti překlad latinské písně *Puer natus in Bethleem*: u *Hlohovského* má překlad, v rejstříku označený hvězdičkou, incipit *Děťátko se narodilo* (celý text písně srv. níže), u *Rozenpluta* zní píseň takto (je u něho na str. 103—4):

1. Puer natus in Bethleem, z čehož vesel Jeruzalém: Radějme se, veselme se, v tomto novém roce.
2. Slovo Otce Nejvyššího způsob lidský podstoupilo: Radějme se atd. (tento refrén se opakuje v každé strofě, což dále neoznačuji).
3. Vůl, oslík němé zvířátka znali býti Dítě Pána.
4. Tři králové z Sabba přišli, zlato, kadidlo, mirru nesli.
5. Hned dary obětovali, s poklonou novému králi.
6. V jeslích chaterných položen, jsouce mocným světa pánem.
7. Při té radostné slavnosti děkujmež Boží milosti.
8. Pochválen buď Bůh v Trojici věčné věky trvajíc.

Porovnáme-li text *Hlohovského* s *Rozenplutovým*, vidíme, že se od sebe značně liší, což je tím důležitější, že jde o překlad téže latinské písně. Z toho možno plným právem vyvoditi, že *Jireček* význam zvláštního označení písní v rejstříku u *Hlohovského* a *Rozenpluta* vysvětlil správně.

^{17c} Jsou to zejména z našeho seznamu čísla 95, 130, 133, 159, 190, 192, 204, 238, 241, 243, 245, 255, 269, 274, 281, 283, 297.

¹⁸ *Ortus et progressus almae... Universitatis Tyrnaviensis... ad annum usque M. D. C. LX., Tyrnaviae (1725), str. 147—8: »Anno M. D. C. XXXXIII. Universitatis IX. numerus scholarium multum incrementum cepit accessione Olomucensium Academicorum, quos furor Svecicus anno praeter lapso e suo Athenaeo, et patria exturbavit... (dále uvádí jména čtyř promovovaných studentů)... deferente R. P. Joanne Weyer (qui ante Olomucii, nunc vero hic Theologiam praelegebat, eiusque decanum spectabilem agebat.«*

¹⁹ *Ortus et progressus... str. 150: Jam vero musicum S. Adalberti Seminarium, fere Olomucensibus Musis acceptum debemus, ea parte, qua Musicos Tyrnaviae Olomucium dedit. Deerat quippe hoc unum ad augusti templi nostri majestatem, quod oculos quidem magnopere*

zpěvu není daleko ke zpěvníku, a třebaš v universitním chrámu musíme myslit především na zpěv latinský, nelze přece předpokládati, že by za těchto okolností mohl zůstat v Trnavě neznám před dvaceti lety vydaný a diecesální vrchností schválený a doporučený kancionál diecése olomoucké. Kancionál *Hlohovského* obsahuje ostatně, jak jsme uvedli i výše, též některé písně latinské. Za tohoto stavu věcí je možno počítati s jeho použitím v *Cantus Catholici* jako s faktem.

Nesmíme ovšem ukvapeně souditi, že všechny písně, jež jsou oběma kancionálům společny, byly z *Hlohovského* prostě přežaty do *Cantus*. Tuto možnost vylučuje srovnání textu v celé řadě případů, tak na př. při písni *Ježíši sladká pameti* (č. 84), kde v *Hlohovském* chybí hned na počátku (po páté strofě) tři strofy, které jsou v *Cantus Catholici* a jež nacházíme v shodném znění v textu této písně v *Dekakordu*. Podobné odchylky i v čísle 87, 96, 260, 266 a jinde. Ostatně v této studii nejde jen o zjištění přímých předloh písní obsažených v *Cantus Catholici*, nýbrž především o zjištění stáří těchto písní a o rozhodnutí otázky, jsou-li tyto písně v celku původu československého či jiného. Pro ten účel stačí nám na tomto místě zjištění, že přes 100 písní z 228 československých textů prvního vydání (počítáme k nim i makaronskou *In dulci iubilo vřichni zaspívajme*, kterou nacházíme rovněž u *Hlohovského*) jsou staré písně československé, známé a rozšířené u nás nejen před rokem 1651 (datum prvního vydání maďarských *Cantus Catholici*), nýbrž z převážné většiny již koncem XVI. a počátkem XVII. století a vyskytující se r. 1622 pohromadě v kancionále *Hlohovského*. Podrobnosti lze nalézt v seznamu písní níže.

Několik písní z *Cantus Catholici*, jichž nenacházíme u *Hlohovského*, má *Rozenplut* (jsou to z našeho seznamu čísla 36, 45, 70, 125, 147, 180, 284, 288), jiné nalézáme v *Dekakordu* (6, 19, 64, 66, 68, 81, 85, 142, 158, 160, 186, 225, 268, 272, 274, 279, 295). Většinou jde tu pak nikoli o písně, jež by byly vytištěny po prvé v *Dekakordu*, nýbrž o staré písně, vyskytující se v tištěných kancionálech českých již od první poloviny XVI. století; uvádíme je z *Dekakordu* proto, že to byl katolický kancionál časově nejbližší zpěvníku trnavskému. Celkově je možno doložit z těchto i jiných starších českých kancionálů přes 146 z 228 písní *Cantus Catholici*.

III.

Cithara Sanctorum. — Ještě jednou otázka rukopisných předloh.

Celou řadu písní, jichž v českých kancionálech nenacházíme, přináší pak před rokem 1655 nejdůležitější protestantský kancionál slovenský, *Cithara sanctorum Jiřího Třanovského*, vydaná po prvé 1636 v Levoči a znovu do

recrearet, at suavi Musicorum concentu non delectaret: verum praestitere id alumni Seminarii huius abunde arte sua, peritis etiam et peregrinis auribus laudata.

r. 1655 ještě třikrát (1638, 1647, 1653). S ní mají *Cantus Catholici* společných přes 20 písní, bereme-li v úvahu vydání z r. 1653, do něhož byla pojata celá řada písní ze zpěvníku, který k svému vydání Lutherova Katechismu r. 1634 pojal Daniel *Pribiš*. Mezi těmito písněmi nacházejí se pak nejen starší písně duchovní, nýbrž i nové skladby protestantských autorů slovenských ze XVII. století, především Eliáše *Lániho*, totiž písně *Ať jest mé srdce smutné pro mé nepravosti; Ať mne Pán Bůh ráčí trestati* a *Bud' Bože můj sám sudce* (našeho seznamu č. 1, 3 a 12) a *Třanovského: Chváleť již Pána, neb jest jistě dobrý; Jenž si trpel za nás, Spasiteli náš; Ježíš Kristus, Spasitel náš; Pán Bůh jest síla má; Velmi miluji tě, Pane* (našeho seznamu č. 71, 77, 86, 161, 246). Ačkoli se nám dnes tento postup, přejímání protestantských písní do katolického kancionálu, zdá poněkud překvapující, není v tom nic zarážejícího. Podobně postupují vydavatelé katolických kancionálů nejen v Čechách, nýbrž i v Německu již od XVI. století. Tento postup umožňoval jim jejich názor, že mnohé z duchovních písní protestantských jsou původně písně katolické, přejaté a mnohdy přepracované (respektive podle jejich názoru »pokažené«) protestanty; názor tento je v principu jistě správný, neboť nemůže býti sporu o tom, že duchovní zpěv protestantský vyšel z předpokladů a základů, daných vývojem chrámové hudby a zpěvu v dobách předreformačních, a leckterá z oblíbených písní protestantských pochází z dob daleko starších. Tíže je ovšem tento princip prakticky aplikovat při výběru písní pro kancionál; vydavatelé kancionálů v století XVI. a XVII. neměli většinou možnosti podnikati při každé jednotlivé písní podrobné studie o jejím původu, a není tedy divu, že přejímali katolíci do svých edicí písně protestantské jako namnoze zase protestanté i písně katolické. Pokud jde o *Cantus Catholici*, byla tato možnost usnadněna i anonymitou prvních vydání *Cithary*, v nichž jména autorů písní zásadně nejsou uvedena²¹ a ještě dnes je možno se o nich přítí.

Z porovnání se všemi těmito staršími prameny vyplývá, že z 228 československých textů prvního vydání je aspoň 170 písní starších, které jsou doloženy tiskem již před vydáním *Cantus Catholici*. Tento poměr ještě více vynikne, uvážíme-li, že v tomto kancionále je velký počet kyriamin, Gloria a Credo (28 textů), z nichž se toliko menší část nachází v jiných kancionálech, protože žádný jiný vydavatel jim nevěnoval tak systematickou pozornost. Odečteme-li tyto texty, můžeme konstatovati, že na 80 procent písní, obsažených v *Cantus*

²⁰ Viz J. *Mocko*, *Historia posvätnej piesne slovenskej a historia kancionálu*, Lipt. Sv. Mikuláš, 1909, str. 104. Laskavostí d. p. M. *Madery* mohl jsem r. 1934 studovat v knihovně *Tranovského* v Lipt. Sv. Mikuláši vydání *Cithary* z r. 1636 (signatura I./1.), 1674 (sign. I./3.), 1684 (sign. I./29.) a 1696 (sign. I./8.). Při textovém porovnávání s *Cantus Catholici* užíval jsem vydání z r. 1684, exempláře hudebního semináře filosofické fakulty university Komenského v Bratislavě, jež mi laskavě dal k dispozici p. prof. Dr. D. *Orel*.

²¹ Na př. z písní *Tranovského* je toliko jediná *Ježíši, dárcu milosti* označena hned v prvním vydání výslovně jako jeho skladba latinským dvojverším:

Omnes auctoris prima isthaec praeiit odas:
Qua iuvenis Christum saepe colebat suum.

Catholici, jsou písně staré, patřící k běžnému repertoáru duchovních písní československých, především ovšem katolických. Již tímto konstatováním je these maďarských literárních historiků, jakoby slovenské *Cantus Catholici* byly přeloženy z maďarského vydání, vyvrácena naprosto dokonale.

Dříve než skončíme tuto partii své práce, všimneme si ještě několika písní. Jsou to *Moc Boží divná a nevymluvná* (č. 114), *My veríme v jednoho Boha* (č. 116) a *Poděkujmež Pánu Bohu, a vzdávajmež čest a chválu jemu* (č. 177). Prvá z nich se nachází tištěná po prvé u *Hlohovského* — *Jireček* aspoň jí ve svém seznamu neuvádí a není ani u *Rozenpluta* —, druhé dvě pak v prvním vydání *Cithary*. O všech třech těchto písních se zmiňuje totiž *Třanovský* v předmluvě svého kancionálu,²² při úvaze o potížích, s nimiž je vydávání písní spojeno. Očekává, že se někteří lidé budou pozastavovati nad nezvyklým zněním některých všeobecně rozšířených písní. Prosí takové čtenáře, aby mu uvěřili, že pozměňoval text jen v případech nevyhnutelných, a to, byly-li jeho předlohy nejednotné nebo obsahovaly-li píseň údaje věcně nesprávné a odporující Písmu: »Ku příkladu, v oné písní adventní *Moc Boží divná* . . . někteří zpívají: o Kristu Pánu, že se vtělil v Pannu, jiní pak: o tobě, Kriste, že se vtělil jistě, a takt i v imprimovaných exemplářích stojí . . . Nad ono *Credo* p. 222 [= *My věříme v jednoho Boha*], co u nás obecnějšího? Avšak, verš 2. jedni zpívají: *Vstal z mrtvých skrze moc Boha otce*, druzí: *skrze své svaté Božství*; verš 3. někteří repetují *všecky skutky lidské*, jiní bez opakování dokládají *zlé i dobré* . . . Opět verš 4. o Duchu svatém, *kteříž posel*, druzí *kteříž pochází*, držíce se litery (*Johannis XV. v. 26*), a to lépeji . . . Tak v písní o umučení [= *Poděkujmež Kristu Pánu*] verš 6. *tichým hlasem*, etc., ješto evangelista svědčí (*Matouš 27*), že zvolal hlasem *velikým*, což také za neposlední zázrak se počítá.« Z variant rukopisných, jejichž existenci tu *Třanovský* dosvědčuje, nalézáme v *Cantus Catholici* v písní *Moc Boží divná* čtení o *Kristu Pánu, že se vtělil v Pannu*, kdežto *Hlohovský* i *Třanovský* mají o *tobě Kriste* atd. V druhé nacházíme především *kteříž posel*, což *Třanovský* zřejmě zavrhuje, v třetí písní pak *tichým hlasem*, kde *Třanovský* rovněž provedl korekturu, tentokrát ovšem bez podkladu rukopisného. Ze všech těchto dokladů plyne zcela bezpečný závěr, že aspoň při těchto třech písních bylo při sestavování *Cantus Catholici* použito materiálu rukopisného; bylo by zajisté poněkud absurdní domnívati se, že by jejich vydavatel byl otiskl písně jen podle předloh tištěných a provedl v textu podle údajů předmluvy *Tranovského* změny jen proto, aby jej odlišil od znění písní v *Cithare*. Máme-li však tento fakt zjištěn při třech písních, o nichž se náhodou *Třanovský* v předmluvě zmínil, můžeme jej připustiti i pro písně další, pokud se jejich znění neshoduje s dosud známými versemi tištěnými. Tím je zároveň potvrzena správnost závěru, jež jsme vyvodili ze slov předmluvy o chybách, vzniklých častým opisováním v textech písní v rukopisných kancionálech.

²² List 10—11; celou tuto partii cituje J. *Mocko*, *Historia posvätnej piesne slovenskej* . . ., str. 56—57.

Celkově možno tedy o předlohách, z nichž byly *Cantus Catholici* sestaveny, říci asi tolik: Daleko největší část písní byla vzata ze starších sborníků a to jak tištěných, tak i rukopisných, obsahujících písně, rozšířené po celé československé oblasti. Kdežto o rukopisech nevíme nic bližšího, z tištěných kancionálů byl hlavním pramenem zpěvník *Hlohovského*. Od něho se odlišují *Cantus Catholici* především tím, že nemají písní o svatých (kromě o Ignatiovi z Loyoly a 11.000 pannách) a pak poměrně velkým množstvím písní latinských, jež je zcela v souhlasu s dominujícím postavením latiny ve veřejném životě uherském.

IV.

Latinské písně trnavského kancionálu.

Velká část latinských písní kancionálu patří k obecnému majetku národů katolické Evropy a jsou mezi nimi jak staré hymny z prvních století církevních, tak i skladby pozdějšího středověku. Ale značný počet je i textů, které dosud nebyly mimo maďarské území konstatovány a bývají proto považovány za dílo původu uherského. Tu by bylo důležité zjistiti, které z nich se nalézají i v maďarských *Cantus Catholici*, neboť je pravděpodobné, že aspoň pokud jde o písně latinské může být mezi stejnojmenným kancionálem maďarským a slovenským. Jež oba byly vydány v Trnavě, užší vztah. Protože však nám vydání maďarského kancionálu nebylo přístupné, musíme se tu spokojiti konstatováním, že aspoň čtyři z latinských písní našich *Cantus Catholici* vyskytují se v maďarském kancionále z r. 1651, totiž *Ave rubens rosa*, *virgo speciosa*, *Caelo rores pluunt flores*, *Resurgente domino iubilemus* a mimo to latinsko-maďarská *In dulci iubilo*. J. *Dankó*,²³ z něhož tyto údaje čerpáme, se domnívá, že z prvních tří písní není žádná doložena mimo území uherské. Upozorňuje sice, že *Dreves*²⁴ otiskl také píseň začínající *Ave rubens rosa*, ta prý je však docela odlišná. Toto tvrzení není správné, neboť v podstatě se obě písně shodují, jen pořadí strof je u *Drevesa* jiné, a tu ještě *Dreves* sám uvádí, že dva z jeho tří rukopisů mají pořadí jiné, které se shoduje s *Cantus Catholici*. Nad to však třeba konstatovati, že tato píseň je i u *Hlohovského*, jehož text je znění *Cantus Catholici* dosti blízký (na př. pořadí strof je stejné). Také *Caelo rores pluunt flores* je doložena za uherskými hranicemi, ovšem teprve později (1678 v Německu).²⁵ Zbývá tedy z tří domněle původních písní toliko jediná. Řada písní latinských, které jsou v našich *Cantus Catholici*, vyskytuje se v rozšířeném vydání kancionálu maďarského, které pořídil r. 1674 v Košicích F. L. *Szegedi*,²⁶ jsou to

²³ J. *Dankó*, *Vetus hymnarium ecclesiasticum Hungariae*, Budapestini, 1893, str. 323, 329, 346. O *Ave rubens rosa* str. 381 (praví: »interim per omnia a nostro differt«).

²⁴ G. M. *Dreves*, *Cantiones Bohemicae* (Analecta hymnica I.), 1886, str. 51 č. 7.

²⁵ W. *Bäumker*, *Das katholische deutsche Kirchenlied* I, str. 417.

²⁶ *Bogisich* Mihály, *Szegedi Ferencz Lénárt egri püspök énekes könyve* 1674-é v. Budapest 1886, str. 9—12.

našeho seznamu čísla 10, 14, 18, 29 (?), 31, 44, 48, 49, 51, 53, 74, 105, 135, 137 (?), 139, 145, 149, 176, 197, 198, 207, 218, 220, 221, 226, 263, a téměř stejný počet se hoduje s druhým velkým maďarským kancionálem J. *Kájonihó Cantionale Catholicum* z r. 1676 (č. 16, 18, 29, 49, 53, 73, 74, 79, 105, 135, 136, 137, 140, 145, 149, 196, 197, 199, 206, 207, 210, 211, 220, 223).²⁷ Protože však nám není známo, které z nich se vyskytují ve vydání z r. 1651, nemůžeme se zde pouštět do detailního rozboru, jaký je poměr našich *Cantus Catholici* k těmto maďarským zpěvníkům a zda snad některá z jinde nedoložených latinských písní nebyla tištěna po prvé v *Cantus Catholici* r. 1655. Jen bychom chtěli upozorniti, že aspoň tři z nich, totiž *Omnis mundus iucundetur*, *Psallite unigenito Christo Dei filio* a *Redemptor orbis natus est* má i *Hlohovský*, a jejich překlady v slovenských *Cantus Catholici* jsou vzaty právě z něho. Také některé jiné z těchto písní jsou doloženy buď v Čechách nebo v Německu, tak především *Magnum nomen Domini Emmanuel*; *Dum virgo vagientem* v Německu 1678; *Stella caeli extirpavit* rovněž v Německu 1677, její překlad — patří-li *Hvězda jasná*, *Panna krásná* opravdu k ní — v Čechách dokonce aspoň již r. 1642 (v Dekakordu), nemůže tedy tato píseň pocházeti z Maďarska (ostatně *Dankó* jí má z otisku, který pochází teprve z r. 1752); také *Beata immaculata* byla známa v Německu již 1614.²⁸ Nemluvili bychom o této otázce tak obšírně, ale od jejího rozřešení závisí i posuzování československých překladů těchto písní, otištěných v *Cantus Catholici* [jde tu především o píseň *Když Panna pláčícimu* (č. 92) a *Ježíši Kriste, nás milovníče* (č. 82)], a ovšem i přesné určení nového přínosu, jaký pro duchovní poesii zejména na Slovensku znamená tento první slovenský katolický kancionál.

Jako zajímavost třeba konstatovati, že v *Cantus Catholici* nepozorujeme vlivu duchovní poesie německé. Tím se tento zpěvník pozoruhodně liší od protestantských kancionálů slovenských, v nichž od samého počátku zaujímají velmi významné místo překlady duchovních písní německých (s počátku jsou to především ovšem písně Lutherovy, z nichž některé *Trnavovský* již r. 1629 překládá i do latiny). Nemusíme tu snad mysliti na nějaký antagonismus proti němčině, podle všeho byla zásoba domácích písní tak bohatá a rozmanitá, že jí nebylo třeba rozmnožovati překlady z němčiny. Ostatně velká část písní jak německých, tak československých vznikla překladem písní latinských a vyskytovaly se tedy v domácích zpěvnících ve velkém počtu tytéž melodie, jaké bylo možno najít v kancionálech německých.

²⁷ J. *Dankó*, *Vetus hymnarium ecclesiasticum Hungariae*, *passim*, podle rejstříku incipitů.

²⁸ Viz *Bäumker*, *Das katholische deutsche Kirchenlied*, I., str. 299 a 349, III., 214—220.

Nové písně trnavského kancionálu. — Vliv Cantus Catholici na pozdější kancionály. — Nové prameny k dějinám slovenské duchovní písně. — Vzájemné působení duchovní písně protestantské na katolickou a katolické na protestantskou.

Po provedeném srovnání se staršími kancionály československými zbývá pak v *Cantus Catholici* ještě na 40 písní (nemluvě ani o kyriaminech a ostatních textech liturgických), které se tu, pokud lze podle dnešního stavu našeho vědění soudit, objevují tiskem po prvé. K nim pak přistupuje v druhém vydání ještě dalších pět textů (šestý, *Pod tvůj plášť se utíkáme*, není slovenského původu, neboť je v Čechách doložen dříve, na př. v Šteyrově kancionále r. 1683). Těchto pět přidaných písní (jsou to vesměs překlady z latiny) je patrně provenience slovenské. Obtížnější je posuzování této otázky při písních ostatních, obsažených již v prvním vydání. Překvapuje totiž, že se jazykovou formou nijak podstatně neliší od písní, kde je nepochybná provenience česká. Nechceme-li se pouštět do nepodložených dohadů, musíme ponechat přesnější zodpovědění tohoto důležitého problému pozdějšímu studiu, při němž bude mít důležitou úlohu i hudební rozbor těchto písní. Omezíme se proto jen na několik poznámek. Již svým začátkem na slovenský původ ukazuje *Hajual všichni zaspívajme*. Některé z nich se vyskytují i za hranicemi slovenskými, a to v době daleko pozdější, tak na př. *Den se skloňuje k skonání* (č. 35) a *Ej panenka zmileného synka* (č. 46) se nacházejí mezi lidovými písněmi moravskými.²⁹

Velmi zajímavý problém poskytuje píseň *Dejž Pán Bůh večer vždy veselý*, o níž praví *Cantus Catholici*: »*Spívá se při koledce*«. Tuto píseň nepodařilo se nám nalézt v žádném starším ani pozdějším tištěném kancionále,³⁰ uveřejnil ji však r. 1860 Fr. *Sušil* ve své sbírce národních písní moravských³¹ v zápise pocházejícím od Telče. Jeho text je ovšem daleko kratší, má toliko 9 strof proti 19 strofám *Cantus Catholici* (a to strofy odpovídající strofám 1—3, 5, 9—12, 19 staršího textu) a i v nich se vyskytují různé textové difference, ale o identitě písně nelze mít ani nejmenší pochybnosti. Otiskujeme tu obě znění, aby se o tom mohl každý přesvědčit. O vysvětlení souvislosti mezi tiskem z r. 1655 a o dvě století pozdějším zápisem sběratele ve vzdáleném kraji moravském se zde nebudeme pokoušet, máme tu však velmi zajímavý doklad stáří této písně celým svým rázem lidové.³²

²⁹ Viz *Bartoš-Janáček*, Národní písně moravské, 1901, č. 1886, str. 1003 a č. 1900, str. 1016.

³⁰ Nalézá se v drobném tisku (Čížkově?) písní vánočních, jež je však podle všeho pozdější než *Cantus Catholici*, viz výše str. ...

³¹ Moravské národní písně s nápěvy do textu vloženými. Sebral a vydal František *Sušil*. V Brně, K. Winkler. Str. 735, č. 834 mezi »pobožnými koledami«. »Od Telče-Korytko I. 6—15 str.«

³² Č. *Zibrť* v svém »Bibliografickém přehledu českých národních písní«, Praha 1895, str. 153, zaznamenává jen otisk *Sušilův*.

Cantus Catholici str. 65:

1. Dejž Pán Bůh večer vždy veselý
Nejprv pánu hospodáři.
2. A potom též hospodyně,
i čeládce vše vaše milé.
3. O ráčtež dále posluchati,
což my vám budeme spívati.
4. O Jezu Kristu, Synu Božím,
a lásce, která prebývá v něm.
5. O narození slavném jeho,
byl díťátkem a trpel mnoho.
6. Byla jest matka Ježíšova
Jozefovi zaslíbená.
8. Josef pak Pannu Mariji
pred půrodem nepoznal jí.
9. I chtěl jest opustit Mariji Pannu,
a z díťátkem nechati samú.
10. Prišiel anjel k němu ve sně:
Neodcházej jí, pravim tobe.
11. Neb co se koli s ní narodí,
z Duchu Svatého se zplodí.
12. Panna jest Syna porodila,
všého světa Hospodina.
13. Pro chudobu mista nemela,
v jesličky ho položila.
14. Tri králi prišli od východu,
klaněti se tomu rodu.
15. Své dary jemu oferovali,
Zlato, kadidlo, myrru dali.
16. Oferujeme my víru pravú,
da nám po smrti radost večnu.

Dum absceditur a domo, cum stella.

17. Nuž tý hvězda, nás predcházej,
z trima králi ten dar sobe mej.
18. A vám, pane hospodari,
děkujeme za vaše dary.
19. Že jsme tu byli, za zlé nám nemej.
Pane Bože vám dobru noc dej.

Amen.

Sušil:

1. Dej Pán Bůh dobrý den veselý
Nejprv panu hospodáři.
2. Po tom pak paní hospodyně,
naposledy všem vašim lidem.
3. O račte dále poslouchati,
o čem my vám budeme zpívati.
4. O narození slavném Jeho,
byl jest děťátkem, přetrpěl mnoho.
5. Jozef pak s panenkou Maryjí
chcel jí opustit a jít pryč od ní.
6. Ukázal se mu anděl ze sna:
Neodcházej od panny Marije.
7. Co se z ní kolivěk narodí,
z ducha svatého se to zplodí.
8. Narodil se nám z ní spasitel,
všelikého světa vykupitel.
9. Že sme přišli za zlé nemějte,
s Kristem pánem tudy přebývejte.

Mezi písněmi, které jsme našli v *Cantus Catholici* 1655 po prvé, je jich celá skupina, jež až dosud jsou v literatuře známy toliko z pozdějších vydání *Cithary sanctorum*. Jsou to především písně *Ach oče můj, vzhledniž na mne* (č. 4), *Bůh se nám nyní narodil* (č. 24), *Čas radosti, veselosti svetu nastal nyní* (č. 32), *Dítě milé této chvíle narodilo se nám* (č. 39), *Ej panenka zmleného synka* (č. 46), *Ne v prchlivosti tvé, Pane* (č. 126), *O Bože, slyš mé volání* (č. 131), *Pastýr jest Bůh můj jediný* (č. 175), *Povezte pastýrové* (č. 189), *Radostná novina, poslyštež jí* (č. 200), *Vesel se, lidské stvoření* (č. 258), *Vzkříšenému Kristu Pánu* (č. 280),³³ *Zdráv buď, predobry Ježíši* (č. 294). Bude tedy při nich třeba předpokládati obrácený poměr, než učinil Maliak v svém článku o *Cantus Catholici*, kde pokládá i tyto písně za přejaté z *Cithary*.³⁴ Zejména důležité je toto zjištění při písni *Bůh se nám nyní narodil*, která se v nynějších vydáních *Cithary* přičítá Jiřímu Bánovskému, rektorovi v Žilíně, a při *Zdráv buď, predobry Ježíši*, za jejíhož autora je v *Cithare* označen Joachim Kalinka. Jejich autorství není ovšem prostým nálezem těchto písní v katolickém kancionále r. 1655 zcela vyvráceno, ale stává se méně pravděpodobné. Rozhodně je tímto konstatováním vnesen do studia dějin duchovní protestantské písně nový element, zdůrazňující, že se při tom nelze omezit na výlučné studium kancionálů protestantských, podobně jako zase by bez prvých vydání *Cithary* nebylo lze tak uspokojivě vyložit složení *Cantus Catholici*. Pokud jde o Bánovského, třeba uvést ještě, že akrostich (z něhož právě se na jeho autorství usuzuje, zní podle *Cantus Catholici* nikoli Bánovský, nýbrž *Benowsk(y)*.³⁵ Druhá píseň pak je podle *Cantus Catholici* překlad hymnu *Salve mundi salutare*, kdežto v *Cithare* je jako originál citován *Salve, Jesu summe bonus*. Toto označení není navzájem tak protichůdné, jak se zdá na první pohled: obě písně totiž pocházejí ze sedmidílného cyklu, nazvaného »Rhythmica oratio ad unum quodlibet membrorum Christi patientis et a cruce pendentis«, za jehož autora se považuje (jako je uvedeno i v *Cantus Catholici*) sv. Bernard z Clairvaux.³⁶ Píseň *Salve mundi salutare* je pozdravení nohou Kristových, kdežto *Salve, Jesu summe bonus* oslavuje jeho bok. Obsah písně *Zdráv buď predobry Ježíši* neodpovídá přesně ani první ani druhé z těchto písní latinských, nýbrž jeví se spíše jako výbor celého sedmičlenného cyklu. Přes to, že místy jsou

³³ Žádná z těchto písní se nevyskytuje v *Jirečkové* seznamu v *Hymnologia Bohemica*.

³⁴ *Církevní listy*, 1895, str. 132, 147. Maliak ovšem znal jen druhé vydání z r. 1700, nikoli první z r. 1655.

³⁵ Musíme však podotknouti o interjekci *Ej*, již počíná druhá strofa písně, že *Cantus Catholici* mívají i na jiných místech *ej* proti *aj* jiných verzí, a není tedy vyloučeno, že tomu tak může být i v tomto případě. Jde nám jen o přesné konstatování faktu.

³⁶ Srv. W. Baumker, *Das katholische deutsche Kirchenlied*, I., Freiburg i. Br., 1886, str. 496; text vydal Mone, *Lateinische Hymnen des Mittelalters* I., Freiburg, 1853, str. 162—174.

mezi *Cantus catholici* a *Citharou* dosti značné rozdíly,³⁷ jde o jedinou píseň, a bude třeba podrobným rozbořem vyšetřiti její původ i otázku autorství Kalinkova.

Podobně by bylo možno postupovati i při dalších písních, ale nemůžeme zde věnovati jejich srovnávání více místa. Chtěli jsme jen ukázati, jak plodně může působiti pozorné studium trnavského kancionálu při studiu slovenské hymnologie, a kolik speciálních otázek bude třeba rozřešiti, aby mohly být napsány aspoň poněkud přesné dějiny duchovní písně na Slovensku.

Při rozšiřování písní a jejich přejímání z jednoho kancionálu do druhého musíme však počítati nejen s velkými kancionály a hromadným přebíráním, nýbrž i s drobnějšími tisky, obsahujícími buď jen jednotlivé písně anebo souhrn několika písní k určité roční době. Takovéto drobné tisky měly jistě daleko větší odběr a pronikaly rychleji i tam, kam se velký kancionál dostal jen pomalu anebo vůbec nepronikl. Při jejich tisku byly asi rozhodující především zřetele obchodní, a nakladatel se asi příliš neohlížel na původ písně, jen když byla dostatečně oblíbená. Tak mohlo dojít k spojení písní protestantských a katolických v jediném tisku bez jakýchkoli úvah, jen z podnikavosti tiskařovy. Dochovaly se na př. z let šedesátých XVII. století tři takové tisky trenčínského tiskaře Nikodema Čížka. Jeden z nich obsahuje 9 písní adventních³⁸ s obšírným titulem *Písně Adventní, o zdávna žádaném zaslání syna Božího s nebe, a přesvatém vtělení jeho, v životě Blahoslavené Panny Marie, nyní zase znovu vytištěné*. V Trenčíně, v impressi Nykodéma Čížka. Léta 1662; v druhém podobném tisku je sebráno 11 písní velkonočních:³⁹ *Velkonoční Písničky o vzkříšení z mrtvých Pána a Spasitele našeho Ježíše Krista. Vytištěné v Trenčíně v impressi Nykodéma Čížka. Léta 1660*. Mezi nimi je již jedna, kterou jsme našli v *Cantus Catholici* r. 1655 a která se objevuje v *Cithare* teprve roku 1674. Ještě zajímavější je další tisk, bohužel bez titulního listu a i jinak neúplný, ale shodující se ve všem s ostatními dvěma tisky Čížkovými a pocházející tedy podle všeho též od něho;

³⁷ Nejvýznačnější hned v první strofě:

Cantus:

Zdráv buď, predobry Ježíši,
Spasiteli najmilejší;
*hle tělo tvé oslávené,
a na tránu zvelebené
dej nám tvú milost poznati,
v tvé milosti dej skonati.*

Cithara:

Zdráv buď, předrahý Ježíši,
Spasiteli nejmilejší.
*Hle, tělo tvé obnažené
a na kříži roztažené!
Dej nám svou milost poznati,
v té milosti skonati.*

³⁸ Jsou to písně: *Pán Bůh všemohoucí; Hospodine, Otče žádoucí; Věříme v jednoho Boha; Veselé zpívejme, Boha; Poslán jest archanděl; Zdravá jenž jsi pozdravena; Moc Boží divná; Jakož o tom proroci; Vítej Jezu Kriste, z nebeské.*

³⁹ *Pán Bůh všemohoucí vstal; Veselýť nám den nastal, v němž; Radujme se všickni nyní činíc; Vzkříšení Spasitele svého; Vstalť jest této chvíle ctný; Třetího dne vstal Stvořitel; Léto chvíle této veselé vydává; Jižť jest vstal z mrtvých dnes; Vzkříšenému Kristu Pánu; Ježíš Kristus Spasitel náš; Aj ten silný lev udatný.*

tento tisk obsahuje písně vánoční a mezi jeho 17 písněmi (z nichž se však čtyři nedochovaly vůbec a jedna toliko začátkem) nacházíme hned 6 písní, které se vyskytují v *Cantus Catholici* 1655 a do *Cithary* přicházejí teprve 1674: *Bůh se nám nyní narodil; Dítě milé, této chvíle, narodilo; Ej panenka; Anjelové ti poslové; Nastal nám den veselý, z rodu; Dejž Pán Bůh večer vždy veselý nejprv panu Hospodáři; Všem věc divná neslychána, kterak*,⁴⁰ je tedy mezi nimi hned na prvním místě píseň přičítaná *Bánovskému*, o níž jsme mluvili výše. Při pramenném studiu a vzájemném porovnávání různých kancionálů bude třeba budoucně přihlížeti i k těmto dosud nepovšimnutým zdrojům, které ovšem už svou povahou byly daleko více než velké kancionály vystaveny zkáze a proto se jen zřídka dochovaly.

Že vzájemné prolínání duchovních písní katolických a protestantských nebyl jen proces, diktovaný shora, působením tištěných kancionálů obou vyznání, možno potvrditi i jiným způsobem. V psaných starých kancionálech, jichž se počínaje koncem XVII. století zachoval dost velký počet a jež jsou převážnou většinou proveniencí protestantské, nacházíme často vedle běžných písní protestantských i takové, jež nemohly býti vzaty odjinud než z pramenů katolických. Tak hned v jednom z nejstarších sborníků, t. zv. kancionále *Senického*⁴¹ z r. 1692, jehož základ tvoří *Cithara sanctorum*, vyskytuje se hned několik písní, které jsou na Slovensku tiskem zachyceny po prvé v *Cantus Catholici* a do *Cithary* nebyly přijaty, na př. *Poslúchejte kresťané, čo jest stalo; Všem vec divná, neslychána*, a dokonce i píseň *Černět se já pristrojím*, která je známa na př. z kancionálu Šteyerova, ale není doložena ani v *Cantus Catholici*. V jiném kancionále (rukopis Slovenského Národního Múzea v Turč. Sv. Martině, signatura M-78) z r. 1723 nalézáme písně *Když panna plačícimu, Vstúpenému Kristu Pánu, Vítej sladký Těšiteli*. Nebo naopak v zpěvníku celkovým základem katolickém z r. 1728 (v knihovně Tranovského v Lipt. Sv. Mikuláši, sign. III. 20) je celá řada písní protestantských, jako *Ach já matka zarmúčená, Smutný čas nynější, Pán Ježíš lidu vernému, Plesej malé stádečko, Jak pekne svítí dennice* atd. Ještě do sborníku, psaného na samém sklonku XVIII. století (Slovenské Národné Múzeum, M-36), ač o jeho celkově protestantském rázu nelze pochybovati, jsou pojata písně *Dej Pán Bůh večer, Když Panna plačícimu, Kristu Pánu k jeho chvále, Po zlém pádu človeka, Vstúpenému Kristu Pánu a Vítej sladký těšiteli*. Lidoví zpěváci a písaři se tedy zřejmě valně nestarali o původ písně anebo o její dogmatický ráz, a zapisovali bez rozdílu písně protestantské i katolické, když se jim zalíbily. Toto pozorování neplatí jen o kancionálech slovenských, bylo po-

⁴⁰ *Ej panenka* se nedochovala, jen kustod obsahující: *Ej pa*. Ostatní písně tohoto listu jsou: *Nastal nám čas velmi veselý; V městě Bethlémě řečeném; Zvěstujem vám radost; Již slunce z hvězdy vyšlo; Puer natus in Bethlehem* s překladem *Narodil se nám Spasitel; Narodil se nám Kristus Pán, protož již*.

⁴¹ Knihovna Tranovského v Lipt. Sv. Mikuláši, sign. I. 11.

dobně zjištěno i o rukopisných zpěvnících maďarských⁴² a stejnou zkušenost by bylo bez pochyby možno učiniti i jinde. Můžeme se tedy domnívati, že vydavatelé kancionálů tištěných byli při svém rozhodování vedeni i ohledy na oblibu jednotlivých písní a snahou, ponechati lidu z jeho dotavadních písní všechny, jež nebyly dogmaticky závadné. Tento opatrný postup přinášel jistě dobré výsledky při snahách o rekatolisaci a třeba mu přičísti zásluhu o uchování a pokračování jednotné tradice duchovního zpěvu i při konfesijní rozpoltnosti národa. O tom poskytuje velmi názornou představu fakt, že z 230 (zhruba) písňových textů československých, obsažených v druhém vydání *Cantus Catholici* z r. 1700, je na 90, tedy dobré dvě pětiny, v lipském vydání protestantského kancionálu (zde je vedlejší, že namnoze jde o různou versi jednotlivých písní, aspoň jejich původ je týž). Z toho je nejlépe vidět, že i při velkých rozdílech mezi duchovním zpěvem obou konfesí zaznívalo mnoho písní právě tak v chrámech katolických jako protestantských.

VI.

Poměr Cantus Catholici k předlohám.

Samostatnost vydavatele *Cantus Catholici* neprojevuje se toliko přínosem nových písní, nýbrž i úpravou, jakou dával textům starším. Někde jsou tyto změny patrné na první pohled, tak zejména, je-li změněno incipit písně. Na př. píseň »o víře jakožto o základu všeho dobrého« (č. 277) se shoduje úplně s písní, otištěnou u Hlohovského *Těch tři ctností Bohem daných*, její začátek však zní *V trech ctností od Boha daných*. V písní na patero církevních příkázání (č. 28) je úplně nová první strofa,⁴³ patrně proto, aby byla přerušena její těsná souvislost s ostatními písněmi, na něž první strofa v znění Hlohovského (a před ním již *Rozenplutově*) výslovně odkazuje. Podobné proměny v menší či větší míře nacházíme ve většině písní, které jsou do kancionálu přijaty ze starších sborníků. Můžeme tu uvésti několik příkladů, jež by názorně dokumentovaly tento postup. Za první doklad zvolili jsme píseň *Děťátko se narodilo* (č. 37). To je Hlohovského vlastní překlad (nebo aspoň úprava) staré latinské písně vzniklé v Čechách počátkem XIV. století, *Puer natus in Bethlehem*. Hlohovský stejně jako *Cantus Catholici* má i latinský text; ale již tento latinský text se v obou kancionálech dosti značně odchy-

⁴² Viz *Horváth* Cyrill, *A magyar katolikus énekköltészet a XVIII. századig*, Sárospataki Füzetek, 1904, str. 56.

⁴³ *Cantus Catholici* str. 233:

Církev svatá všeobecná
pět příkázání vydává,
z moci nařízené,
a křesťanům předložené.

Hlohovský str. 359:

Nad příkázání šestero,
dvoje, i to desatero,
patero jest v církve jiných,
z moci její nařízených.

luje, a tím byl vydavatel *Cantus* donucen k přiměřené úpravě i písně československé. Uvedeme zde znění obou zpěvníků:

Latinský text:

Cantus str. 25:

1. Puer natus in Bethlehem,
natus in Bethlehem,
unde gaudet Jerusalem,
unde gaudet Jerusalem.
2. Assumpsit formam hominis
Verbum Patris altissimi.
3. Per Gabrielem nuntium
Virgo concepit Filium.
4. Tanquam Sponsus de thalamo
processit Matris utero.
5. Hic jacet in praesepio,
qui regnat sine termino.
6. Cognovit bos et asinus,
quod puer erat Dominus.
7. Reges de Saba veniunt,
aurum, thus, Myrrham offerunt.
8. Intrans domum invicem,
salutant novum principem.
9. In hoc Natali gaudio,
Benedicamus Domino.
10. Laudetur Sancta Trinitas,
Deo dicamus gratias.

Cantus str. 26:

1. Děťátko se narodilo,
jenž všecek svět potěšilo.
2. Spůsob lidský na se vzalo
<Slovo> Otce nejvyššího.
3. Skrz poselství Gabriele
Počala Panna v životě.

Hlohovský str. 81:

- == 1. Puer natus in Bethleem,
in Bethleem,
unde gaudet Jerusalem,
Alleluja, Alleluja.

== 3.

== 2.

== 4.

<== 5.*>

<== 6.*>

== 5.

== 6.

Text *Hlohovského* je tedy proti *Cantus* o 4 strofy kratší; ale na str. 105 doporučuje *Hlohovský*, aby se při zpívání této písně na Tři krále mezi 4. a 5. strofu jeho textu vložily strofy *Reges de Saba*, *Intrans domum*, chybí u něho tedy ve skutečnosti toliko strofa 3. a 4. Tento stav jeví se pochopitelně i v československém znění písně:

Hlohovský str. 82:

== 1.

== 3. Slovo Otce Nejvyššího
spůsob lidský na se vzalo.

4. Jak mladoženích z své lůže
pošel jest Kristus z Marie.
5. Ej leží na seně v jeslech,
a kraluje v večných svetlech. == 2.
6. Hned volek i osel poznal,
že to dítě jest sveta Král. == 4.
7. Přišli králi od východu,
něsli kadidlo i myrrhu. [Králové z Sáby přijeli,
zlatto, kadidlo, mirru dali.
8. Všedše vespolek do domu,
klaněli se tomu rodu. Do domu spolu vejdouce:
uctili knížecí dítě.]
9. V této radostné slavnosti
chválmež Boha na výsosti. == 5.
10. Velebmež Svatú Trojici,
děkujíc jí po vše časy. == 6.

Z tohoto srovnání je jasné vidět, že strofy, které se vyskytují u *Hlohovského* na str. 82, mají v *Cantus Catholici* znění úplně shodné (až na to, že v druhé strofě jsou verše navzájem přemístěny). Ale strofy 7 a 8, které jsou u *Hlohovského* na str. 105, jsou v *Cantus* přeloženy jinak. Tím je potvrzen závěr, k němuž vedou ostatně i strofy 3, 4, které se u *Hlohovského* vůbec nevyskytují, že totiž vydavatel *Cantus* měl k dispozici při této písni *Hlohovského* ještě jiný text, delší, a možno vysloviti domněnku, že strofy, jež nenašel u *Hlohovského*, přeložil samostatně — na to ostatně poukazuje i slovo *mladoženích* v 4. strofě. Odkud vzal svůj delší latinský text, nelze zatím rozhodnouti. Strofy 1—8 v stejném pořadí z českých rukopisů uveřejnil *Dreves*, 8 strof (v pořadí odpovídajícím v srovnání s *Cantus*, str. 1, 2, 6, 7, 8, 5, 9, 10)⁴⁴ znění poněkud odchylného (český text je vůbec jiný) má *Rozenplut*, str. 103.

Podobné rozdíly mezi *Cantus Catholici* a *Hlohovským*, způsobené tím, že vydavatel *Cantus* měl poněkud odchylnou latinskou předlohu a přizpůsobil podle ní i znění písně přeložené, pozorujeme i při jiných písních, na př. *Jméno Boží veliké* (č. 86), *Nastal nám den veselý, z rodu* (č. 124), *Pán Ježíš Kristus vstal z mrtvých* (č. 172). Nejmarkantnější jsou tyto diference při písni *Spasitel sveta zplozen jest* (č. 217), kde jak latinská píseň, tak československý překlad je i hudebně jinak upraven. Podobné hudební změny, které si vyžádaly i zvláštní úpravy textu, jsou provedeny i v některých písních československých, kde latinská předloha není v žádném kancionále uvedena. Tak na př. píseň *Ačkolivěk lidská chvála* (č. 4) má u *Hlohovského* dvoudílnou strofu, jejíž prvou část tvoří čtyřverší párem rýmované, repetici pak pětiverší (schema celé strofy 8a 8a 8b 8b 8c 8c 8d 8d 8e); v *Cantus Catholici* je upravena na litanii tím, že

⁴⁴ *Cantiones Bohemicae* (Analecta hymnica I.), str. 163, č. 178.

po každém dvojverší je vloženo jako refrén (který zpívá druhý zpěvák) *Kyrie eleison, Kyrie eleison zaspívajme, Pána Boha všichni chválme, Zdráva buď Panno Maria*.⁴⁵ Tím je ovšem původní strofická forma naprosto rozrušena; lichý verš devátý musil být vynechán (ojediněle z dvou takových veršů utvořeno nové dvojverší. Zcela podobně byla přetvořena v litanii i píseň *Zdráva buď hvězdo žádoucí* (č. 285), jež má u Hlohovského zcela běžnou formu čtyřveršové strofy («zpívá se obecní notou»; verš osmislabičný); v *Cantus Catholici* opět po každém dvojverší vloženo *O Maria, Panno čistá, prosíš za nás tvého Syna, Spasitele Jezu Krista*. Jinde nebývá úprava tak nápadná, ale přece je dosti pronikavá, tak v písni *Ctím tebe pobožně* (č. 30) je v *Cantus* přidáno opakování posledního verše, v *Proč svet rytíruje* (č. 194) opakování posledního půlverší, v písni č. 123 se opakuje druhý a třetí verš, kdežto u Hlohovského jen třetí. Někdy jsou difference ještě menší, jako když v písni č. 155 *Cantus* dosti důsledně prodlužují textově oba verše o jednu slabiku, nebo naopak v č. 107 poslední verš důsledně o jednu slabiku zkracují. Tu je možno připomenouti jako zajímavost, že dost často nacházíme textové změny v *Cantus Catholici*, provedené jen proto, že jejich vydavatelé byla cizí neslabičná platnost liquid a nasál v některých souhláskových spojeních, tak na př. (v č. 76) *mysl k Bohu pozdvihovati* změněno v *mysl k Bohu pozdvíhati*; tamtéž *a pečlivě v bdění trvati* > *pečlivě v bdění trvati*; podobně (č. 273) *taje též mráz smrtedlnosti* > *minul mráz smrtedlnosti*,⁴⁶ 245 místo *nesmrtedlným* položeno *milosrdným*; 192 *patrně* > *zjevně*, *až krvavý* > *krvavý*, 193 *a krve* > *krve*; 148 *jestiit sedm* > *jest sedm*. Ve všech těchto případech vidíme v znění *Cantus Catholici* bdělou péči jejich vydavatele, a i kdyby v nich nebylo vůbec nových, dříve nedoložených písní, musili bychom mu přiznati poměrně značnou samostatnost.

VII.

Jazyk trnavského kancionálu.

Při porovnávání *Cantus Catholici* s českými kancionály vyniká jasněji i jazyk kancionálu, v němž se velmi výrazně zračí jeho slovenský původ. Ten možno pozorovati již na ortografii, ačkoli celkově, pokud jde o hláskovou platnost jednotlivých písmen, je založena na soudobém pravopisném systému českém. Určité zvláštnosti jí dodávají svérázného charakteru. Nemusíme ani podotýkat, že je úplně odstraněno ř (zůstalo jen v kánonickém *ržka* a na ně-

⁴⁵ Možno tu snad podotknouti, že tento refrén se vyskytuje i v písni *Pán Báh všemohúci* (č. 163).

⁴⁶ Zde a v dalších partiích slova, jež jsou před znamením >, jsou vzata z »předlohy« (t. j. Hlohovského, Rozenpluta, Dekakordu, Cithary a pod.; o který kancionál v daném případě jde, lze zjistiti ze seznamu písní, na nějž je odkázáno číslem); co následuje za značkou, je znění *Cantus Catholici*.

kolika málo místech zřejmě jako tisková chyba); nepřekvapuje také, že dvojí *l* je rozlišováno jen sporadicky. Daleko pozoruhodnější je, že tato grafika téměř nezná *j* jako značku pro dlouhé *i* a vyjadřuje tuto hlásku symbolem *ý*, nejčastěji však indiferentně *y* : *i*, při čemž kvantita zhusta bývá neoznačena — podobně nepravidelné je označování kvantity vůbec. Měkkost souhlásek se označuje háčkem (vlastně značkou ~) nad souhláskou, a to nejen před tvrdými samohláskami, nýbrž i před *e*, *i* (a ovšem i před *y*, které má stejnou hodnotu jako *i*). ě se nevyskytuje, změkčení předcházející souhlásky je buď označeno háčkem nebo (při retnicích) odpadá vůbec. Jak v označování měkkosti souhlásek tak i v kvantitě prozrazuje se dosti často hláskový stav slovenský.⁴⁷

Dvojhláska *ou* (respektive *au*) je úplně odstraněna a nahrazena dlouhým *ú*, a to i v instrumentále (kvantita *ú* nebývá však mnohdy označena). Velmi často je odstraněna přehláska *-ej*, zejména v imperativěch a v superlativní předponě, která zní pravidelně *naj- s* jako předpona i předložka je velmi často psáno *z*. I jinak proniká dosti často tvar slovenský, na př. *prinutený* (č. 159), *patriarchi* (152, místo *patriarši*), *prospevuvat* (152), *smišany* (171), *slobodní* (273), *pomstva* (67), *pomstvi* (183), *pobrebení* (152), *pohreben* (250), *trpezlivost* 183, 184, 246 (ale *trpelivost* 272), genitiv plur. *osób* (133). Zajímavý je protiklad *Ržehori* (60): *Gregori* (152).

Ze zvláštností tvaroslovných: sporadicky se objevuje v 1. osobě singuláru *-em*, na př. *pájdem* (1), častěji bývá odstraňován tvar 1. osoby plurálu *-em* a nahrazován *-eme* (*prokazujem*, *přemýšľujem* 89, *nemúžem* 183, *pájdem* 255, *vystřížem* 45). Podobně v minulém přičestí jsou většinou odstraněny tvary bez *l* (*probod* 192, *nemoh* 240, *vyved* 241, *neklad* 41; *mohol* 78, *premochol* 86). Jako akusativ plurálu u *o*-kmenů fungují velmi často tvary genitivní.

Také jako nominativ a akusativ plurálu feminiu zájmena *ten* vyskytuje se *té* místo *ty*, podobně při neutrech v nominativu — akusativu plurálu bývá často *-é*, místo *á*. Zhusta je akusativ sing. zájmena *jej* nahrazen tvarem *ho* (95, 188, 41), někdy i mylně, na př. *za ně* místo *za něj* (209), *je* místo *jej* (249). Tu a tam je také místo *jenž* kladeno *který* (260, 183); místo *jejím* tvar *jěj*, psáno *jé* (186).

Syntakticky je zajímavé zejména nahrazování instrumentálu pádem předložkovým: *Bohem zřízená*, převedeno *od Boha zřízená* (47), *Bohem daný* stejně *od Boha daný* (67), *smrti* změněno v *skrz smrt* (188).

Pochopitelné je odstranění archaismu *ny*: místo *za ny* položeno *s námi* 274 (ale 202 necháno). Důsledně jsou také odstraňovány zbytky imperfekta: tak (č. 8) »Anjel k Panně Marii z nebe poslán *býše*, Pána svého vtělení ji *vypravováše*« přepsáno: *byvše*, *vypravovovavše*. Stejně *stávše*, *zapřevše*, kde předloha má *stáše*: *zapřevše* (240); podobně *zatrásla* místo *tresíše*; *byl ten* místo

⁴⁷ ř zůstalo na př. v písni č. 1 (str. 223) *ryssi*, č. 291 (str. 166) *kře*; několik ortografických ukázek z *prvého* vydání (číslo tu znamená stránku): 15 *swete*, 45 *dyte*, *osobe*, *dobe*, 46 *zwestúgte*; 41, 52 *narozeňy* [= narozený], 161 *rozptýl*, 37 *k podiweňy*, 15 *stworený* [= stvoření], 41 *lidý*.

býše (240); jednou *sedíce* místo *sedíše* (269), toliko jedenkrát zůstal původní tvar nezměněn (*stáše* 269).

Daleko zajímavější než tyto znaky je však srovnání textu *Cantus Catholici* se staršími kancionály po stránce lexikální. Nemysleme tím ani tak na fakt, že jsou pečlivě vymýceny archaismy jako *medle* (76), *vetce* (8, 237), *stred* (257), *komonstvo* (= *panstvo* 295) nebo speciální termíny, jako *ouřad konšelský* (152, položeno *urad panský*). Pozoruhodnější jest již snaha, nahraditi slovo *choť* a úsloví v *tyto doby* jinými výrazy: prvé slovo je sice ponecháno v písni č. 187, ale 84 místo *choť* nejžádostivejší dáno *všecek najžádostivejší*; 186 jakž panna povolí tomu *choť* svému Pánu Bohu > jak jest Panna povolila, a Bohu se ponížila; 222 (Maria) ... viděla ty muky *choť* svého > ty muky *syna* svého; 284 *choť* lidských duší > *vůdce* lidských duší. Pro druhé slovo: 55 jakžto v *tyto doby* hledáme zde vši ozdoby > jako v *tomto chráme*, všelikú ozdobu hledáme. Uvádíme tyto dva doklady zvláště, protože jde o slova, o nichž mluví *Třanovský* v citované již předmluvě své *Cithary*:⁴⁸ »Vyhledává se ovšem také, jakož v jiných věcech tak v písních: má-li smysl býti srozumitelný, aby i slova nebyla zatemněla. Avšak vždy nacházejí se slova některá, kteráž se již téměř zachovávají musejí ... Item, slova místy neobvyklá, jakož jest, *choť* t. ženich aneb nevěsta. V *té době*, t. v *té chvíli*. *Bůh di*, to praví. *Kvas*, což někdy znamená věc porušující ... , někdy pak hodování a radost ... V těch a takových slovích a řečech, potřebí svatě snašlivosti. Víme zajisté, jak v jedné krajině, jedna řeč velice se dělí. Podlé místa, uti homines cultiores, ita et stylus purior. A tak křesťanský čtenáři, jestliže tobě *čutí* aneb *čuje* odporné jest, věz, že druhému tvé *bdění* aneb *bdí* odpornější. Nic méně však, když jen smysl dobrý, a my v něm svorní jsme, slov nesluší na váhu klásti, a zle vykládati, ale raději prostějším vysvětlovati.« Vidíme tedy, že *Třanovský* byl postaven před podobné jazykové problémy jako vydavatel *Cantus Catholici* a řešil je konservativněji: zachovával i nezvyklá slova a žádal, aby byla prostému lidu vysvětlena. Docela jiné stanovisko zaujaly *Cantus*, které se snaží odstraniti pokud možno všechna taková slova, která by na Slovensku byla nesrozumitelná, a nahraditi je výrazem domácím nebo aspoň bližším. Zásada tato není ovšem provedena úplně důsledně, místy jsou i tato slova ponechána, ale o její existenci naprosto nelze pochybovati. Uvedeme tu ještě řadu dokladů, jež ovšem nechtějí tuto látku úplně vyčerpati, nýbrž spíše jen ilustrovati a prokázati tuto tendenci. Zajímavý je způsob, jak se *Cantus* vyhnuly slovesu *diťi*, o němž také mluví *Třanovský*: *když diť hříšným lidem* je změněno v *když jest hříšným rekne* 112. Jiná ze slov, kterým se vyhýbají,⁴⁹ jsou: *brotá* (kopí 151, 192), *sváry* (*popravy* 67), *kouzla* (*vražby* 67), *pavéza* (21 on *pavéza* ochrana > on *presilná* ochrana; 47 *pavéza* mocná podrobeného > *pomoc* silná

⁴⁸ List 10, viz i J. Moko, *Historia posvätej piesne slovenskej*, str. 56.

⁴⁹ V dalším slovo před závorekou pochází z předlohy, slovo v závorce je výraz, jímž *Cantus* to slovo nahrazují, číslo znamená číslo písně v našem seznamu.

zarmúceného), *siroba* (47 útočištěs *siroby* každého > útočište *človeka* hříšného; 171 v *sirobě* > v úskosti), ovšem i *sirý* (*siré* vdovy > *smutné* vdovy 183), *šibalství* (falešstvo 183), *strasti* (muky 222), *nesnáz* (škoda 194), *hoře* (2 pomoz v *hoři* > pomoz k *ráji*; 222 tím hořem > bolestí), *vrah* ve významu »d'ábel« (156 jenž nás brání od *vraha* > od *d'ábla*; 192 vytrh nás *vrahu* > vytrhl nás *d'ábla*), *pršky* (deště 142), *stezka* (cesta 65). Poněkud překvapuje odstranění slova *dědina* (237 a dá nám v *ráji* *dědinu* > popreje v nebi *príbýtku*; 19 *louky* i *dědiny* > *zábrady* i *luky*). Z adjektiv jsou to *lýtý* (zlostný 78), *scestný* (márny 76), *oulisný* (bezbožný 148), *bmotný* (zemský 55), *hebký* (oheň hebký > prutký 273), *uslužný* (ponižený 192), *sličný* (krásný 297), *stkvoucí* (jasná 2), *stkvostný* (všecek 194), *nápomocný* (jsouc nám nápomocni 152), *starožitný* (starodávný 91). Dále participia *zváľčen* (zmožen 192), *utrýzněný* (ztrápený 240, 241), *pošťvaný* (klamající 293), *probřebený* (probodený 293), *vyřčený* (hlášený 182), *přičtený* (slíbený 245). Z adverbíí *očitě* (zretedlně 55), *kvapně* (náhle 183), *brzo* (náhle 194, snadno 225; srv. i oheň *brzký* > prutký 212). Ze sloves *odolati* (zvítěziti 228), *vyľičiti* (vychváliti 2), *předběhla* (predešla 241), *se snažoval* (usiloval 273), *vypravuji* (oznamuji 81), *vzkázal* (odkázal 186), *popřiti* (dopríti 55; poprej > dej 267; srv. i povolením > dovolením 122), *nutká* (táhne 83), *se ocitnul* (se poděl 194), *chvátala* (chodila 192), *vyklešť* (vyhlad' 183), *dštiti* (kropiti 183; zhůry dštil mannu > pustil 285); *zliti* se na nás (*pomstviťi* 183), *stolil* (jedl 192; stolice > sedíce 70), *spytovati* (také věci předivné v sobě *spytovala* > rozmýšlela 8), *připovidati* : *odpovidati* (na křtu jemu [Kristu] *připovídá*, *d'ábla* ve všem *odpovídá* > slibuje ... odporuje 41), *bráti se* (se brala > se zdvihla 161, ač chceš-li se bráti > pospíchatí 148; srv. i: na se nebeskou zbroj *běje*, níž *d'ábla*, svět, tělo *speře* > do zbroji nebeské *se dáva*, z kteréu svet, *d'ábla* *premáhá* 41), *šlechtiti* (neb jak ozdoby chrám *šlechtí*, hanebnosti pak jej *lechčí* > neb jak ozdobí chrám peknost, poškvřňuje pak ohavnost 55), *pobíhati* ve významu »vyhýbati se« (hled' křesťane *pobíhati* kouzla atd. > *odvrátiti* 67; všecku rozpustilost *pobíhaj* > *pohýbaj* 76), *sespívejme* (zaplesejme 73), *nežže* (nežre 78, 191, 295), *bditi* (ať což činíme, *bdíme* nebo *spíme* > ... *čujeme* nebo *spíme* 118), *hlásati* a *dloubati* (dej, ať Trojici hlásáme a nedloubáme > ... poznáme a vyhlásíme 130), *hloubati* (všetečně nesluší hloubati > bluditi 130). I kdyby se ukázalo o některém z těchto dokladů, že byl změněn již v předloze, kterou *Cantus Catholici* měly, můžeme přece aspoň tendenci považovati za dostatečně prokázanou. Zároveň je patrné, že při studiu postupného pronikání slovenských elementů do spisovného jazyka nestačí se omeziti jen na konstatování těch znaků, které jsou patrné na první pohled, nýbrž bude třeba si všimati i, možno-li tak říci, znaků negativních, totiž prvků (jmenovitě ovšem lexikálních) v starším spisovném jazyce úplně běžných, jimž se však slovenské texty vyhýbají. Ovšem nelze všechny výrazové odchylky *Cantus Catholici* od starších textů vysvětlovati jen odlišným jazykovým cítěním, působily tu mnohdy jistě

i důvody jiné, tak na př. když je epitheton P. Marie *ušlechtilé Boží zvíře* (= ne-
pochybně *Dei creatura*) nahrazeno jiným : *ušlechtilý Boží dome* (č. 2).

VIII.

Seznam písní v obou vydáních kancionálu.

V seznamu, který tuto otiskujeme, jsou uvedeny v abecedním pořadí všechny písně obsažené v prvním i druhém vydání *Cantus Catholici*. Typograficky jsou od sebe odlišeny údaje, čerpané z kancionálu, od poznámek, připojených autorem této studie. Číslo za incipitem písně udává stranu, na níž se píseň nalézá v druhém vydání *Cantus Catholici*. Byla-li píseň jen v prvním vydání a z druhého je vynechána, je to naznačeno římskou I. před číslem strany; písně v druhém vydání přidané označeny římskou II. rovněž před číslem strany. Připojené údaje ukazují, které z písní jsou obsaženy v starších kancionálech, s nimiž jsme *Cantus Catholici* srovnávali: *Hlohovský* znamená kancionál J. *Hlohovského*, vydaný v Olomouci 1622; *Rozenplut* kancionál Rozenplutův, *Dekakord* pak tisk Jiřího Šípaře, a to jen prvý díl (viz o všech výše). Citováno je ve směr podle stran. *Cithara* = *Cithara sanctorum*, strana udána podle prvního vydání z r. 1636; vyskytuje-li se píseň teprve ve vydání *Cithary* z r. 1653, je to označeno *Cithara 1653* (bez udání stránky).⁵⁰ Je-li znám autor písně, je jeho jméno připojeno na konec (při *Hlohovském*, aby se jeho jméno dvakrát za sebou neopakovalo, je v závorce přidáno slovo *původní*). K incipitům písní jsou připojeny v závorce i nadpisy, jimiž je ta která píseň v *Cantus Catholici* označena, protože tento údaj často pomáhá při zjišťování písně. Následuje-li za incipitem datum, znamená to, že toho roku je píseň po prvé dosvědčena; tato data jsou vzata z J. *Jirečkova* díla »*H y m n o l o g i a B o h e m i c a*«, Praha 1878 (o totožnosti většiny písní jsem se přesvědčil srovnáním údajů *Jirečkových* s *Bratrským kancionálem* z r. 1615). Odkazy na *Hlohovského* (respektive jiný kancionál) neznamenaají ovšem, že by každá píseň, při které takový odkaz je připojen, byla přímo z uvedeného kancionálu přejata do *Cantus Catholici*. Je-li při některé písní citováno více kancionálů, znamená to, že se její text v *Cantus Catholici* místy více shoduje s jedním, místy zase s druhým kancionálem. Píseň, při které není žádný údaj, vyskytuje se v *Cantus Catholici* po prvé, pokud mi bylo možno zjistit, to jest není uvedena v *Jirečkově* seznamu v *Hymnologii Bohemica* a nevyskytuje se ani u *Rozenpluta*, *Hlohovského*, v *Dekakordu* ani v *Cithare sanctorum* (až do 1653). *Srv.* před odkazem znamená, že se píseň sice v citovaném kancionále vyskytuje, ale ve formě tak odchýlné, že pravděpodobně n e b y l a do *Cantus* přejata odtud.

⁵⁰ Údaje o těchto písních přejímám z díla J. *Mockova*, *Historia posvätnej piesne slovenskej a historia kancionálu*, protože mi toto vydání *Cithary* nebylo přístupno.

1. Ač jest mé srdce smutné 223. *Cithara 550, Eliáš Láni.*
2. Ačkolivěk lidská chvála i anjelská jest nemalá 269 (putnická, o Bl. P. Marie). *Hlohovský 291 (O slavení důstojné P. Marie).*
3. Ač mne Pán Bůh ráčí trestati 225. *Cithara 553, Eliáš Láni.*
4. Ach otče muj vzhledniž na mne, žádám tě 77.
5. Amo Deum, sed libere, amo, sed hoc amore II. 321. [*Náray, Lyra caelestis, 1695.*]
6. A na zemi budiž lidem pokoj, dobrá vůle všichnem 185 (Gloria obecné 1). 1559. *Dekakord 263.* Na str. 186: Druhá nota téhož textu.
7. A na zemi pokoj lidem, když svítězil silný 105 (Gloria Paschale 2).
8. Anjel k Panny Marie z nebe poslán byvše 13 (o pannenství Bl. P. Marie). *Hlohovský 11.*
9. Anjelové anjelové jsú spívali, a pastýrom I. 40. *Hlohovský 40.*
10. Ascendit Christus hodie, Alleluia. 132.
11. Ave hierarchia, coelestis et pia, 10. *Sr. Hlohovský 5.*
12. Ave Maria, gratia plena. Tak pozdravil anjel 18 (o pozdravení anjelském).
13. Ave maris stella, Dei mater alma 166.
14. Ave mater Jesu Christi, quae de coelo concepisti 19.
15. Ave mundi spes Maria, ave mitis 177.
16. Ave rubens rosa, virgo speciosa 165. *Hlohovský 281.*
17. Ave stella matutina, peccatorum medicina 176.
18. Beata immaculata virgo puerpera I. 62.
19. Bože Abrahamův, králi pane králův, my prosíme 311 (za dešť). *Táborský. Dekakord 363.*
20. Bože otče, sešliž nám nyní Ducha svatého 193. *Hlohovský 389.*
21. Buď Bože můj sám sudce 222. *Cithara 1653, Eliáš Láni.*
22. Buď pozdravena královno nebeská, zdrávas buď II. 315 (Ave Regina coelorum slavonice).
23. Bůh ohně svatě svetlosti osvecuje (Psal. 26) 205. *Cithara 571.*
24. Bůh pro naše zlosti jsa vzbuzen v prchlivosti 221. *Cithara 1653.*
25. Bůh se nám nyní narodil a místo vyvolil 26.
26. Caelo rores pluunt flores . . . Caelum plaudit 56.
27. Caelo rores pluunt flores . . . Rident sata 56.
28. Cirkve svatá všeobecná pět prikázání vydává 233 (na patero prikázání cirkve svatej). *Hlohovský 359 »Nad prikázání šestero«.*
29. Cor tibi, Jesu, offero, o cordis sponsule 50.
30. Ctím tebe, pobožně, Božství zakryté 158 (Thomae Aquin., Adoro te devote). *Hlohovský 271.*
31. Cur mundus militat sub vana gloria 312 (hymnus B. Jacoponi de vanitate mundi).
32. Čas radosti, veselosti svetu nastal nyní 44.
33. Čtvrtá svátost jest pokání 245 (o svátosti pokání a částkách jeho). *Hlohovský 132.*
34. Dejž pán Bůh večer vždy veselý 65. (Spíva se při kolede, na svaté tri králi.)
35. Den se skloňuje k skonání, vzdejmež chválu s děkováním 307 (večerní).
36. Den vzkríšení Jezu Krista, Alleluia 111. *Rozenplut 226.*
37. Děťátko se narodilo, jenž všecek svet potěšilo 26. *Hlohovský 82 (původní). Překlad č. 198.*
38. Dies est laetitiae in ortu regali I. 49.
39. Dítě milé této chvíle narodilo se nám v těle 41.

40. Dormi, fili, dormi, mater cantat unigenito 52.
 41. Druhá svátost birmování 241 (o sv. birmování a duchovním bojování). *Hlohovský 128.*
 42. Duch Páně svú svatú milostí naplnil srdce z prutkosti 139. *Sr. Hlohovský 247. Překlad č. 218.*
 42a. Dulcis Jesu, dulce nomen, dulcis Dei genitrix I. 64.
 43. Dum saevit Africus, tunc rosa rutilat 180 (de martyrio ss. Virginum).
 44. Dum virgo vagientem somnumque postulante 47.
 45. Duše svatý stvoriteli, přijď náš verný Těšiteli 144 (hymnus Veni creator Spiritus). *Rozenplut 253.*
 46. Ej pannenka zmleného synka nám porodila 31.
 47. Ej pochválmež rodičku Páně 174. *Hlohovský 279.*
 48. En virgo parit filium, iubilemus 45. *Hlohovský 479.*
 49. Exultet et laetetur, totusque iucundetur mundus 51.
 50. Fit porta Christi pervia, fulget dies 54. *Sr. Hlohovský 480.*
 51. Gloria, laus et honor tibi sit 97 (hymnus, pro processione Dominicae in Palmis).
 52. Grates nunc omnes reddamus Domino Deo 27 (S. Gregorii papae).
 53. Gratulare, virgo, singulari privilegio, iucundare 59.
 54. Hajnal všichni zaspívajme, čest chválu Bohu vzdávajme 18.
 55. Hod pamatný dnes svetíme, a posvezení chrámu. Výklad utěšený Chrámu Páně, a toho, co k nemu náleží). *Hlohovský 272.*
 56. Hospodine Bože všemohúci, nepremožené moci, svú pomoci 146 (Kyrie svatodušní).
 57. Hospodine, Otče žádúci, Bože náš všemohúci 1 (Kyrie 1. in adventu Domini). *Cithara 5.*
 58. Hospodine, Otče žádúci, Bože všemohúci 67 (Kyrie Quadragesimale). 1561.
 59. Hospodine, studnice dobroty, otče nerozený 21 (Kyrie Natale). 1501.
 60. Hospodine, uslyš nás, spomeň na nás 277 (letania o vzývání Všech svatých). *Hlohovský 207.*
 61. Hospodine, večný otče, nebe, zeme, všech nás stvorce 131 (Kyrie de Ascensione D.).
 62. Hospodine, večný pane, v smilování tvém se radujeme 104 (Kyrie 2. Paschale).
 63. Hospodine, všech vecí Pane, my prosíme pokorně tebe 2 (Kyrie 2. in adventu Domini). 1561.
 64. Hospodine všemohúci, pane milý prežádúci 182 (Kyrie obecné 1). 1501. *Dekakord 262.*
 65. Hospodin ráciž sám pastýr můj byti, nebuduť 202 (Psal. 22). 1615. *Cithara 685.*
 66. Hvězda jasná, Panno krásná, která Krista krmila 172. *Dekakord 367. Překlad 223.*
 67. Chceš-li krestane plniti vůli Boží 230 (na desatero Boží prikázání). *Hlohovský 354. J. Rozenplut.*
 68. Chváliž Pána již nyní, duše má, ze vši své síly 211 (Psal. 102). *Dekakord 359.*
 69. Chvál Sione, Spasitele, pochvál vřdce i pastýre 155 (Hymnus D. Thomae Aquin. Lauda Sion Salvatore). *Hlohovský 266. J. Rozenplut.*
 70. Chval slavného jazyk lidský těla Páně tajemství 155. *Rozenplut 287. Překlad č. 170.*
 71. Chváltež již Pána, neb jest jistě dobrý 214 (ex Psal. 146). *Cithara 520. J. Týranovský.*
 72. Chvaltež Pána, neb sluší čest chválu tomu 205 (Psal. 146).
 73. In dulci iubilo všichni zaplesajme I. 59. *Hlohovský 70.*

74. Infinitae bonitatis, et immensae charitatis 49. (De nativitate Domini.)
 75. In natali Domini gaudent omnes angeli I. 53. *Hlohovský 480.*
 76. Jak obyčej oznamuje, stará zvyklost ukazuje 69 (Hymnus Ex more docti mystico). *Hlohovský 111. J. Rozenplut.*
 77. Jenž jsi trpel za nás, Spasiteli náš 83. *Cithara 121. J. Týranovský.*
 78. Jestit psáno dávným rokem Jeremiášem prorokem 75. *Hlohovský 145.*
 79. Jesu Salvator, mundi amator, tu es florum flos 169 (De B. Virgine Maria).
 80. Jezu Kriste, jenžs zajisté stal se člověk 242 (O svátosti oltární co se má veriti. Těž o Svaté Mši). *Hlohovský 130.*
 81. Jezu Kriste vykupiteli, jenž vstal z mrtvých 122. 1501. *Dekakord 162.*
 82. Ježíši Kriste, nás milovníče, ty jsi květův kvet 170. *Překlad č. 79.*
 83. Ježíši, mé vykúpení, milost, srdečné dychtění 136 (Hymnus Salutis humanae sator). *Hlohovský 242 (Jesu, nostra redemptio).*
 84. Ježíši, sladká pameti, jenž plodíš v srdci žádosti 254 (Plesání sv. Bernarda, Jesu dulcis memoria). *Hlohovský 93. Dekakord 76.*
 85. Ježíši, večný Bože, všecka má naděje 220. 1559. *Dekakord 385.*
 86. Ježíš Kristus, Spasitel náš, smrt premohol za nás 128. *Cithara 176. J. Týranovský.*
 87. Již slunce z hvezdy vyšlo 28. *Hlohovský 60.*
 88. Jméno Boží veliké Emmanuel I. 52. *Hlohovský 49. Překlad č. 109.*
 89. Každý člověk na svátosti 239 (O sedmi svátostech Nového Zákona vůbec). *Hlohovský 125.*
 90. Každý s ochotností děkúj Pánu Bohu z milosti 198 (po kázání). *Hlohovský 396 (přvodní).*
 91. Kdo chce pravý krestan slúti 234 (O víre, nadeji a lásce, vubec). *Hlohovský 116.*
 92. Když Panna plačícimu, a sna žádajícimu 48. *Překlad č. 44.*
 93. Kriste, jenžs svatých poctivost anjelův 309 (vzývání, a poručení sobe anjelům Božím). *Hlohovský 370.*
 94. Kristu Pánu k jeho chvále, prokriknem všichni vesele Alleluja 127.
 95. Kristus příklad pokory, Bůh náš milostivý 70. *Hlohovský 113.*
 96. Kristus, Syn Boží, narodil jse nyní 27. *Hlohovský 46.*
 97. Kyrie Bože náš z nebe, my nyní žádáme tebe, přijmi hlas pred sebe 183 (Kyrie obecné 2).
 98. Kyrie eleison, Christe eleison, Kyrie el., Kriste poslyš nás 260 (Letania Lauretánská). *Hlohovský 295.*
 99. Kyrie eleison, Christe eleison, Kyrie el., Kriste poslyš nás 267 (Letania o Bl. P. Mariji z Svatého Písma).
 100. Kyrie eleison, Christe eleison, Kyrie el., Ježíši poslyš nás 249 (Letania o P. Ježíši Kristu). *Hlohovský 411.*
 101. Kyrie eleison, Kriste eleison, Kyrie el., Kriste uslyš nás 292 (O vzývání Všech svatých). *Hlohovský 214.*
 102. Kyrie fons bonitatis, Pater ingenite I. 22.
 103. Kyrie Virginitatis amator inclyte 164 (Kyrie de B. V. Maria).
 104. Laetare puerpera lacto puerperio. I. 63.
 105. Laetare virgo Israel, qua natus est Emmanuel 54.
 106. Laus tibi Christe qui pateris 101 (Pro die Veneris sancto).
 107. Leto chvíle této vesele vydává 123. *Hlohovský 186. Dekakord 155.*

108. Lidé verní k vyslyšení evanjelium spasení 195 (pred kázáním, spívá se obzvláště v nedeli druhú po Devítniku). *Hlohovský 391*.
109. Magnum nomen domini Emmanuel I. 51.
110. Maria, rodičko Boží svatá, prosí za nás Jezu Krista 262 (Tretí nota letanie Lauretánské).
111. Milůj Pána Boha svého, hned' z celého srdce svého 233 (Na dvoje prikázání dokonale lásky). *Hlohovský 358*.
112. Milý Pane, dej hodně slyšeti slovo tvé velebné 194 (pred kázáním, spívá se obzvláště v adventě). *Cithara 224*.
113. Mittit ad virginem non quemvis angelum 4 (prosa de annuntiatione angelica).
114. Moc Boží divná a nevýmluvná co jest učinila 14. *Srv. Hlohovský 33*.
115. Modlíme se otci svému v pokore a v tichosti 224. 1559.
116. My veríme v jednoho Boha, Stvoritele nebe i zeme, který 190 (Credo obecné 4). *Cithara 222*.
117. Na Boží narození radůjí se anjeli I. 53. *Hlohovský 45. Překlad č. 75*.
118. Na lůže jdúce tobe se modlíme 308 (večerní, prozba na ochranu anjelů). *Hlohovský 369*.
119. Narodil se Kristus Pán, veselme se 46. *Hlohovský 44. Překlad č. 48*.
120. Narodil jse nám všeho sveta Pán, kterýž byl od dávných časův 63.
121. Nastal nám čas velmi veselý, a nesmírně utěšený 34. *Hlohovský 56*.
122. Nastal nám den veselý beze všeho smutku 38. *Hlohovský 105*.
123. Nastal nám deň veselý, jenžto z Panny čisté 47. *Hlohovský 47. Překlad č. 127*.
124. Nastal nám deň veselý, z rodu královského I. 50. *Hlohovský 36*.
125. Nebeský Pán, atby dokázal k nám dobrotu svú velikú 98 (canitur post Passionem). *Rozenplut 166*.
126. Ne v prchlivosti tvoje Pane, ráč trestati služebníka 207 (Psal. 6).
127. Nobis est natus hodie de pura virgine 46. *Sr. Hlohovský 483*.
128. Nuž Velikonoční chválu krestané dajme Pánu 107. 1501. *Překlad č. 262*.
129. O blahoslavený člověk, kterýž v dobrém 210 (Psal. 1). *Hlohovský 382*.
130. O Bože otče, sveta stvoriteli 148 (o tajemství Trojice svatěj). *Hlohovský 255*.
131. O Bože slyš mé volání, v tobe ja mám vše své ufání 208 (Psal. 60).
132. Obrance unavených, Bože litostivý, uslyš modlitbu moji 226.
133. Ode všech vždy požehnaná bud' Trojice nerozdílná 147. *Hlohovský 253*.
134. O gloriosa virginum, sublimis inter sidera 168.
135. O gratiose Jesule, duro cubans in stramine 53.
136. O Jesule dulcedo cordium, cupido mentium 57.
137. O Jesule mi floscule, o mei pectoris animule 55.
138. O Maria, virgo pia, magna mortalium patrona 175.
139. Omni die dic Mariae mea laudes anima II. 320.
140. Omnis mundus iucundetur nato Salvatore I. 60. *Hlohovský 75*.
141. O nebeský Bože, otče večný, v milosti své nesmírný 138 (Kyrie 2. de Spiritu s.).
142. O Pane Kriste smilůj se, k nám jasnú tváří obrať se 311 (za vyjasnění). *Dekakord 366*.
143. O Pane smilůj se nad námi, své lásky štědré uděl nám 206 (Psal. 66). 1615.
144. O preslavná Panno sveta, povýšená nad nebesa 168. *Překlad č. 134*.
145. O puer dilectissime, tu moves pectora 58.
146. O salutaris hostia, quae caeli pandis ostium 158.

147. O slavná svatá Trojice Alleluja 149. *Rozenplut 276*.
148. O spravedlnosti kresfanské 237 (O první částce spravedlnosti, kteří a mnozí hříchové proti ní čelí). *Hlohovský 121*.
149. O stellula Maria fulgida, o Jesu genitrix 177.
150. Otce najmilostivejšiho, Stvoritele nebe i zeme, i v Jezu Krista 108 (Credo velikonoční).
151. Otce večného múdrost, pravda 88. *Hlohovský 153. Překlad č. 176*.
152. Otče Bože smilůj se, o Bože smilůj se 293 (jiná starodávní letania). *Hlohovský 215*.
153. Otče Bože všemohúci, slavný a divný v své moci 305 (ranní). *Cithara 499*.
154. Otče náš, Bože náš, Stvoriteli mocný náš 184 (Kyrie obecné 3). 1559.
155. Otče náš, jenž jsi v nebi, uslyš nás na zemi 271 (na modlitbu Páně). *Hlohovský 225*.
156. Otče náš, jenžs na nebi, tě každý tvor velebí 228 (na modlitbu Páně). *Hlohovský 348 (převodní)*.
157. Otče náš, milý Pane, dejž nám Ducha svatého 145 (Ante concionem). *Hlohovský 388*.
158. Otče náš všemohúci, jenž vše živíš svú mocí 310 (pred jídlem). 1561. *Dekakord 407*.
159. O veliká milost Syna Božího 71 (jiná starodávná). *Hlohovský 142*.
160. O všemohúci Bože náš, děkujem tobe každý čas 306 (ranní). *Dekakord 393*.
161. Pán Bůh jest síla má, všecka obrana má 213 (Psal. 26). *Cithara 559. J. Týanovský*.
162. Pán Bůh náš veliký, jest nade vše svatý 217 (o radosti nebeské).
163. Pán Bůh všemohúci vstal z mrtvých žádúci 113 (canitur in processionibus). *Hlohovský (převodní) 171, srv. i 223. Rozenplut 212*.
164. Pán Bůh všemohúci z veliké své moci poslal 5 (o poselství anjelském). 1501. *Překlad č. 113*.
165. Pane Bože budiž chvála od nás krestanův vzdávaná 200 (po kázání). *Cithara 482*.
166. Pane mocný, Bože večný, Stvoriteli otče požádúci 103 (Kyrie Paschale). 1561.
167. Pane smilůj se, Kriste smilůj se, Pane smilůj se, Ježíši 251 (Letania, život a umučení Pána Jezu Krista v sobe obsahující).
168. Pane smilůj se, Kriste smilůj se, Pane smilůj se, Kriste 257 (Letania o velebné svátosti oltární). *Srv. Dekakord 207*.
169. Pane v prchlivosti tvé nerač mne trestati 209 (Psal. 6). *Cithara 400*.
170. Pange lingua gloriosi corporis mysterium 154 (Hymnus S. Thomae Aquinatis).
171. Pán Ježíš Kristus Syn Boží jediný 85 (de septem verbis Cristi). *Hlohovský 154 (převodní)*.
172. Pán Ježíš Kristus vstal z mrtvých, Alleluia 110. *Hlohovský 191. Překlad č. 226*.
173. Pán Kristus do nebe vstúpil, když smrt i d'ábla oblúpil 135.
174. Passionem domini recolamus pariter fletu incessabili 91.
175. Pastýr jest Bůh můj jediný, krom něho jiného není 201 (Psal. 22).
176. Patris sapientia, veritas divina 87 (Hymnus de passione domini).
177. Poděkujmež Pánu Bohu, a vzdávajmež čest i chválu jemu 84. *Cithara 122 »Poděkujmež Kristu Pánu«*.
178. Poděkujmež všichni spolu Pánu Bohu mocnému 27. *Cithara 1653. Překlad č. 52*.
179. Pod tvůj plášť se utíkáme, Pannenko Maria II. 318 (Sub tuum praesidium). *Šteyr*.
180. Pod večer tvá čeládka, co k slepici kurátka 307 (večerní). *Rozenplut 646, Dekakord 399*.

181. Po křesťanském povolání 235 (O naději). *Hlohovský 118.*
182. Po krstu v svatém obcování 238 (O druhé částce spravedlnosti, totižto které ctnosti v sobe obsahuje). *Hlohovský 123.*
183. Popřej nám milost k spívání, Jezu Kriste 297 (jiná letania starodávná). *Hlohovský 227.*
184. Poprosmež Ducha svatého, utěšitele verného 140. *Cithara 205.*
185. Poslán jest archanjel ku Mariji Panně 10. *Hlohovský 10.*
186. Poslán jest od Boha anjel, jemužto jméno Gabriel 12. 1561. *Dekakord 25.*
187. Poslední křesťanská svatost 247 (o svátosti stavu manželského). *Hlohovský 136.*
188. Posluchajtě křesťané, čo se jest stálo 32. *Hlohovský 84.*
189. Povezte pastyrové, což jste viděli nove, Zvestujte 42.
190. Po zlém pádu člověka hříšného 16. *Hlohovský 19.*
191. Požehnaj nás Bože otče, mocí své svaté Trojice 199. *Hlohovský 376.*
192. Prijmi Panno ruženec, krásný zlatý venec 272 (Rosarium, neb Ruženec P. Marie s připomínáním života Páne). *Hlohovský 305.*
193. Přišel čas utěšený, prevelmi veselý 36. *Hlohovský 86.*
194. Proč svet rytíruje pod bídnu márností 313. *Hlohovský 459. Překlad č. 31.*
195. První svátost jest svatý krst 241 (o svátosti krstu). *Hlohovský 127.*
196. Psallite unigenito Christo Dei filio I. 60. *Hlohovský 73.*
197. Puellus nobis natus est, ex virgine Maria I. 70.
198. Puer natus in Bethlehem, unde gaudet Jerusalem 25. *Sr. Hlohovský 81 a 106.*
199. Quo me Deus amore ultro prosequeris 157.
200. Radostná novina, poslyštež jí, starí také mladí 37.
201. Radujme se křesťané, neb krev z tělem Páně pri oltári jsme viděli 159 (O přijímání velebné svátosti pod jedním způsobem).
202. Radujme se všickni nyní činíc veselá spívání 119. 1501. *Srv. Hlohovský 193.*
203. Raduj se královno nebeská, Alla. Alla. Kterážto II. 316 (Regina caeli lactare).
204. Raduj se královno nebeská, těš se, panno čistá 265 (jiná letania, na způsob lauretánské). *Hlohovský 298 (přivodní).*
205. Radujte se, ó křesťané, radujte se všickni spolu 43.
206. Redemptor orbis natus est, Maria virgo mater est I. 57. *Hlohovský 485.*
207. Resurgente domino jubilemus, exultemus, qui pependit 129.
208. Rozmýšlejmež dnes my verní křesťané, kterak Pán Kristus 73. *Srv. Hlohovský 163.*
209. Rozsevači z nebe nám poslaný Jezu Kriste 196 (po kázání). *Hlohovský 394 (přivodní).*
210. Sancta Messiae genitrix Maria, millies salve 178.
211. Sanctissima, sanctissima Mater Dei, ave fulgens 176.
212. Seslání Ducha svatého slavíce hod dnešný 142. *Hlohovský 248.*
213. Sláva buď Bohu na nebi, a pokoj lidem na zemi 22 (Gloria vánoční). *Hlohovský 38.*
214. Sláva, chvála i čest buď tobe, Pane náš, Kriste Spasiteli 98. *Překlad č. 51.*
215. Sláva na výsostech Bohu, a na zemi pokoj lidu, Alleluia 106 (Gloria Paschale 3).
216. Sláva na výsostech Bohu, a na zemi pokoj lidu, kteří mají 186 (Gloria obecné 3).
217. Spasitel sveta zplozen jest, jemuž Panenka I 58. *Hlohovský 487. Překlad č. 206.*
218. Spiritus sancti gratia apostolorum pectora replevit 139.
219. Spravedliví plesajte, v Pánu Bohu nádeji mejtě, neb 200. (po kázání).

220. Stabat iuxta crucem Christi virgo mater corde tristi 95 (Planctus secundus de B. V. Maria).
221. Stabat mater dolorosa, iuxta crucem lachrymosa 92 (Planctus B. V. Mariae).
222. Stála matka litující, u dřeva kříže plačící 94. *Hlohovský 160.*
223. Stella caeli extirpavit, quae lactavit dominum 171 (de B. V. Maria tempore pestis).
224. Stvoriteli Bože Duše svatý, božské rovné podstaty 137 (Kyrie de Spiritu s.). 1561.
225. Stvoriteli Duše svatý, z otcem synem tejš podstaty 143 (O sedmi darich Ducha sv.). 1522. *Dekakord 242.*
226. Surrexit Christus hodie, Alleluia 109.
227. Svatá Maria proz za nás Alleluja, byt byl syn tvůj 262 (druhá nota letanie Lauretánské).
228. Svátost Zákona Nového, pomazání posledního 245 (o svátosti posledného pomazání). *Hlohovský 134.*
229. Svatý Svatý Pán Bůh náš na výsosti, Plná jsú nebesá 191 (Sanctus obecné 1).
230. Svatý Svatý Svatý Otec, Svatý Syn i též Duch Svatý, vše jediný 192 (Sanctus obecné 2).
231. Syn Boží jse nám narodil a nás hříšné 41. *Cithara 40.*
232. Šestá svátost jest svatý rád 246 (o svátosti rádu kněžského). *Hlohovský 135.*
233. Takt jest tento den slavný 112. *Hlohovský 198.*
234. Tě Boha chválíme, Tě Hospodina vyznáváme 150 (Píseň ss. Ambroža a Augustina, Te Deum laudamus). *Hlohovský 475.*
235. Tento jest čas radostný, v němž se narodil král ctný 39.
236. Tretí ctnost božská jest láska 236 (o lásce). *Hlohovský 119.*
237. Tretího dne vstal Stvoritel z mrtvých 120. *Hlohovský 182.*
238. Tri králi znamenali hvezdu, kterůž jsú viděli 64 (Na svaté tri králi). *Hlohovský 103.*
239. Ty si moja radost, o Ježíši, tys mé potěšení, o Ježíši II. 319 (Meum tu gaudium).
240. Umučení našeho Pána Jezu Krista, jakož zepsal 78. *Hlohovský 150.*
241. Umučení našeho Pána milostného, váž sobe 81. *Hlohovský 147.*
242. Uslyš prozby moje, Bože litostivý, a nechaj tě můj hlas 203. (Psal. 101). *Hlohovský 405.*
243. Utěšený nám den nastal, v němž Pán Jezu Krist 114. *Hlohovský 175.*
244. V Boha otce nebeského, nad něhož není mocnějšího 189 (Credo obecné 3).
245. Velebí Hospodina duše má z radostí 172 (canticum B. V. Mariae, Magnificat anima etc.). *Hlohovský 27.*
246. Velmi miluji tě, Pane, neráč zapomenut se na mne 216. *Cithara 532. J. Třanovský.*
247. Veríme v Boha jedného, a otce všemohúcího, nebe, zemi stvorícího 187 (Credo obecné 1).
248. Veríme v Boha jedného, otce všemohúcího, kterýš stvoril nebe i zemi 8 (Credo adventní 2).
249. Vermež v Boha jedného, otce nebeského, v božství nerozdílného 23 (Credo vánoční).
250. Vermež v Boha jedného, otce všemocného 229 (Na Symbolum, aneb na snešení apoštolské). *Hlohovský 352 (přivodní).*
251. Vermež v Boha jedného, otce všemohúcího, v syna jeho milého 68 (Credo Quadragesimale).

252. Vermež v Boha jedného, Pána najvyššieho, otce všemohúcieho 7 (Credo adventní 1).
 253. Vermež v Boha otce, všeho stvoritele, toho dobrého otce 188 (Credo obecné 2. Canitur in festis apostolorum). 1522.
 254. Vesele spívajme, Boha otce chvalme 8 (o čtvrtém příští Páně). *Hlohovský 1*.
 255. Vesel se a plesaj, duše má milá 161. *Hlohovský 269*.
 256. Vesel se dnes lid křesťanský, neb Spasitel I. 60. *Hlohovský 75. Překlad č. 140*.
 257. Vesel se královno nebeská, raděj se matko božská 263 (jiná letania z lauretánských způsobená). *Hlohovský 302*.
 258. Vesel se, lidské stvorení, přišlo nám naše spasení, radějme se 62.
 259. Vesel se této chvíle lidské pokolení, slávic památku mile 124. 1522.
 260. Veselým hlasem spívajme, narození pamatujme I. 30. *Dekakord 43. Hlohovský 62*.
 261. Veselýť nám den nastal, v němž Spasitel z vítězil 111. *Hlohovský 202*.
 262. Victimae Paschali laudes immolent Christiani 107 (prosa Paschalis).
 263. Virum admirabilem, novum jubar solis 179 (de s. Ignatio, Soc. Jesu fundatore).
 264. Víťaj králi najvyšší, ó náš predrahý hosti, Pane Jezu Kriste I. 40.
 265. Víťaj, královno nebeská, naděje a sladkost lidská II. 317 (Salve Regina).
 266. Víťaj milý Jezu Kriste, víťaj synu Panny čisté 161. *Hlohovský 263. Dekakord 269*.
 267. Víťaj, sladký Těšiteli, temnosti osvetiteli 141. *Hlohovský 244*.
 268. V městě Bethléme řečeném, narodil se Pán Kristus v něm All. 30. 1561. *Dekakord 62*.
 269. Vstalť jest této chvíle ctný Vykupitel 116. *Hlohovský 178*.
 270. Vstúpenému Kristu Pánu, z vítěziteli mocnému slavně v nebe 135.
 271. Vstúpil jest Kristus na nebe, Alleluia 133. *Srv. Hlohovský 240. Překlad č. 10*.
 272. Vstúpil jest Kristus na nebe, dokonal zde práci 133. 1531. *Dekakord 234*.
 273. Všeho sveta obnovení nové plodí radování 126. *Hlohovský 196. J. Rozenplut*.
 274. Všemohúci Stvoriteli, nebe zeme mocný králi, nad tě 76. 1522. *Srv. Dekakord 108*.
 275. Všemohúci večný Bože, v samého tě dúfám 215. *Cithara 561*.
 276. Všem vec divná, neslychaná, která Panna ušlechtilá 37. *Hlohovský 83*.
 277. V trech ctností od Boha daných 234 (O víře jakožto o základu všeho dobrého). *Hlohovský 117 »Těch tří ctností Bohem daných«*.
 278. Vykupitele milého obživující matko, ty si otvorená brána II. 315 (Alma Redemptoris mater).
 279. Vzdejmež čest Bohu svému z jeho dobrodění 310 (po jídle). 1559. *Dekakord 408*.
 280. Vzkříšenému Kristu Pánu, z vítěziteli mocnému 126.
 281. Vzkříšení Spasitele svého 118. *Hlohovský 184*.
 282. Zachovej nás při svém slovu, a dej k němu víru živú 198 (po kázání). 1582.
 283. Září prejasnú navštívil Gábriel 17 (Kterého roku od stvoření sveta počat a narozen Kristus Pán). *Hlohovský 21*.
 284. Zavítaj k nám ó z výsosti, svátost plná všech milostí 162. *Rozenplut 304*.
 285. Zdráva buď hvězda žádúci 275 (o P. Mariji). *Hlohovský 287*.
 286. Zdráva budiž morská hvězda, preslavná Boží rodička 167. *Překlad č. 13*.
 287. Zdráva buď Maria Panna, milosti jsi Boží plná 271 (pozdravení anjelské). *Hlohovský 226*.
 288. Zdráva buď Maria Panna . . . Pán Bůh s tebou 229 (na pozdravení anjelské). *Rozenplut 621*.
 289. Zdráva, jenž jsi pozdravená anjelem poslem 11. *Hlohovský 15*.

290. Zdravas Maria Panno, božské milosti schráno 228 (na pozdravení anjelské). *Hlohovský 349 (původní)*.
 291. Zdravas růže stkvúci, Panno velmi krásná 165. *Hlohovský 282 (původní). Překlad č. 16*.
 292. Zdráv buď Kriste lásky plný, k smilování vždy náchylný 99 (pozdravení k predrahým ranám Pána Krista).
 293. Zdráv buď Kriste umučený, v pravé ruce probodený 86 (o peti ranách Krista Pána). *Hlohovský 158*.
 294. Zdráv buď predobry Ježíši, Spasiteli najmilejší! Hle tělo tvé oslávené 89 (ex hymno S. Bernardi Salve mundi salutare).
 295. Spívajmež všichni vesele chválíc svého Spasitele Jezu Krista narození 35. 1522. *Dekakord 39*.
 296. Spívajmež všichni vesele Kristu, synu Marie I. 60. *Hlohovský 73 (původní). Překlad č. 196*.
 297. Zvěstujem vám radost prevelmi velikú 29. *Hlohovský 42*.

IX.

Závěr.

Abychom aspoň stručně shrnuli výsledky svého zkoumání v odpověď na otázku, od níž jsme vyšli, můžeme říci: Z bohatého písňového obsahu *Cantus Catholici* patří aspoň čtyři pětiny písní naprosto bezpečně k domácí, československé tvorbě písňové, ve zbývajících pětině pak jsme nemohli konstatovat nic, co by mohlo opodstatnit předpoklad maďarského vlivu. Mluvit o československých *Cantus Catholici* jako o překladu stejnojmenného kancionálu maďarského tedy nelze; stejný název obou kancionálů dá se docela uspokojivě vyložit jejich původem a prostředím — byly určeny především asi pro obyvatelstvo diecéze ostříhomské obou hlavních zemských národů. Byl-li jaký vliv staršího maďarského kancionálu na pozdější československý, mohl se projevit jedině v písních latinských; tuto otázku bude však teprve třeba řešit. Ostatně již z číselného porovnání obou kancionálů — v maďarském je maďarských písní jen 109, v našem československých 228 — je jasně vidět, že sestavovatel kancionálu slovenského měl k dispozici daleko větší množství duchovních písní než vydavatel zpěvníku maďarského, a nepotřeboval proto sahati k překladům z maďarštiny. Konstatujeme tu tedy též zjev, jaký při propagační a polemické literatuře československé, vydávané v Trnavě, zjistil Jaroslav Vlček,⁵¹ že totiž maďarská literatura protireformační působila na trnavskou československou sotva znatelně, anebo vůbec ne. Ba naopak, bude snad možno uvažovati spíše o vlivu písňové tvorby československé na maďarskou. V rukopisném maďarském kancionále,⁵² označeném *Cantionale et passionale hungaricum Societatis*

⁵¹ Jaroslav Vlček, K dějinám literatury slovenskej III. Stará katolícka literatúra trnavská. Slovenské Pohľady XVIII, 1898, str. 290.

⁵² O tomto kancionále, chovaném v universitní knihovně v Budapešti, podává zprávu Bogisich

Jesu, Residentia Turócensis a psaném po roce 1672, vyskytuje se totiž celá řada nových písní maďarských, které se nenacházejí v žádném tištěném vydání maďarských *Cantus Catholici*, ale zato se vyskytují — podle *Bogisiche*⁵³ — v československých *Cantus Catholici* z r. 1700. Je-li toto tvrzení správné, pak je možno jediné vysvětlení tohoto faktu, že totiž tyto maďarské písně jsou přeloženy z československých *Cantus Catholici* z r. 1655. *Bogisich* ovšem myslí na opačný poměr, protože nezná prvního vydání našeho kancionálu z r. 1655, ale jeho názor nemůže být správný, protože v druhém vydání *Cantus Catholici* kromě antifon na posledních 8 stranách není ani jediné písně, která by nebyla již ve vydání prvním. Ostatně i fakt, že autor těchto maďarských písní, jak sám přiznává, neuměl dobře maďarsky,⁵⁴ ukazuje, že naše vysvětlení je bližší pravdě. Ale i zde musíme ponechat definitivní slovo dalšímu zkoumání, při němž bude třeba i spolupráce hudební vědy. O vydavateli kancionálu možno říci aspoň tolik, že znal soudobá *Officia propria* buď diecése oloumoucké nebo pražské, a že při sestavování svého díla vydatně použil posledního velkého kancionálu diecése olomoucké, totiž *Hlohovského*. Dalšímu pátrání po anonymním vydavateli snad i tyto skromné stopy mohou poněkud přispěti. Vedle kancionálů tištěných užíval i sbírek rukopisných, jejichž stopy se nám podařilo určitě zachytit aspoň v několika písních. Je pro něho charakteristická i umírněnost vůči protestantům, kterou se vyznačuje jeho jediná zmínka o nich v předmluvě kancionálu; abychom tuto umírněnost dovedli správně ocenit, stačí porovnat s ním předmluvy kancionálů německých anebo třeba jen *Rozenplutovu*. Písně, jež čerpal ze starších sbírek, upravoval hudebně i jazykově, při čemž se snažil odstranit z nich slova na Slovensku neobvyklá. Jak velký je jeho podíl na grafické úpravě kancionálu, nelze bezpečně rozhodnout; jisto je však, že první vydání *Cantus Catholici* je aspoň o něco bližší soudobým pravopisným zvyklostem československým než druhé, i když hlavní rysy ortografie obou vydání zůstávají stejné.

Mihály, *Cantionale et passionale Hungaricum Societatis Jesu, Residentia Turócensis*. XVII-ik századbeli kath. énekgyűjtemény. Budapest 1882.

⁵³ *Bogisich*, o. c. str. 47.

⁵⁴ Práví totiž o sobě v předmluvě: »Cum vero huius operis auctor non sit perfectus Ungarus, siquid in eo deprehendatur, quod poliri debeat, licebit censoribus addere, demere et debilem auctorem, ad gloriam Dei promovendam adiuvare.« *Bogisich* o. c. str. 10 poznámka 1.

PRAMENY.

HODEGUS — PHOSPHORUS.

Z početných spisov Petra *Pázmánya* najvýznamnejší je *Igazsággra vezérleő Kalauz* (Sprievodca k pravde vedúci), skrátene známy pod menom *Hodegus*¹ (Sprievodca). Dielo je namierené proti protestantizmu, ktorý vtedy v Uhorsku bol zapustil veľmi hlboko svoje korene.

Hodegus svojou prísnuou ortodoxnou náukou katolíckou vyvolal odpor uhorských protestantov: luteránov i kalvínov. Títo cítili povinnosť brániť sa. Lenže medzi domácimi teológmi protestantskými sa nenašiel zodpovedný protivník, ktorý by si bol trúfal na protivážnu kritiku *Pázmányovho* diela.² Keď protestanti sami zbadali svoju slabosť a nedostatočnosť, obrátili sa o pomoc za hranice. Dobrého mecenáša pre svoje snahy našli v uhorskom palatínovi, grófovi Jurajovi *Thurzovi*, horlivom stúpenkovi protestantizmu, ktorý sa ponúkol, že bude hradit náklad na polemiku.³ Vieme však, že Juraj *Thurzo*

zomrel už v decembri roku 1616.⁴ Jeho podnik tým však nestroskotal. Všetku zodpovednosť prevzala na seba vdova Alžbeta *Czoborová*.⁵

Pázmány písal väčšinu svojich spisov maďarsky. Tak bol napísaný aj *Kalauz*. Aby mu teda rozumela aj cudzina, bolo treba preložiť ho do latiny. Urobili tak protestanti sami. Potom až ho v rukopise poslali na chýrnu univerzitu do *Wittenbergu*. Doniesol ho sem r. 1617 mladý gróf *Imrich Thurzo*, jediný syn *Jurajov*.⁶

Sbor teologickej fakulty wittenberskej vedel, že sa podujíma na ťažkú úlohu. Vybral zo svojho strediu najlepšieho člena, seniora fakulty, *Fridricha Balduina*, ktorý mal podať kritiku na *Hodega*. *Balduin* skutočne sa pustil do práce a po desiatich rokoch vyšlo jeho dielo pod názvom: *Phosphorus veri Catholicismi, devia Papatus et viam regiam ad Ecclesiam vere Catholicam et Apostolicam fideliter*

1909, str. 200 a n. *Frankl Vilmos*: *Pázmány Péter és kora*. II. sv. Pest 1869, str. 413. *Kiss János*, súborné diela *Pázmányove*, V. sv., str. 173.

³ *Pintér*, I. c., str. 201.

⁴ *Kubinyi Miklós* ml.: *Árva vára*. Pest 1872, str. 108.

⁵ Srovnaj nižšie dedikačný list *Balduinov*.

⁶ *Imrich Thurzo* bol vo *Wittenbergu* známy. Ako 18ročný mladík bol tu r. 1615 rektorom univerzity. Univerzitná matrika ku dňu 27. júla 1615 má o ňom tento záznam: »Perillustris generosus atque magnificus dominus comes Emericus Thurzo de Bethlenfalva, liber ac haereditarius comes de Arva, ejusdemque comitatus Arvensis supremus ac perpetuus comes etc. illustrissimi comitis Georgii Hungariae proregis filius, cui rectoratus sequentis hyberni semestris comissus fuit.« Tamtiež v poznámke: »MDCXV. XV. Karl. Nov. Rector Academiae Wittenbergensis electus et pronunciatu est comes Emericus Thurzo . . .« — Cfr. *Asztalos Miklós*: *Wittenbergi egyetem magyarországi halgatónak névsora 1601—1812*. (Magyar prot. egyháztörténeti adattár, Budapest, XV. ročník, str. 117.) — Mladý rektor ani rok sa netešil pobytu vo *Wittenbergu*. Otec ho po 10 mesiacoch odvolal. Zomrel predčasne ako 23ročný vo V. Bytči 19. X. 1621. — Cfr. *Kubinyi Miklós*: *Bethlenfalvi gróf Thurzo Imre*. (Magyar történelmi életrajzok, IV., str. 11.)

monstrans, facemque praelucens legentibus Hodegum Petri Pazmanni olim Jesuitae, nunc Cardinalis Ecclesiae Romano-Papisticae. Authore Friderico Balduino . . . Wittebergae, sumptibus Casparis Heyden. Anno MDCXXVI (1626). 40. Strán 40 + 1264.⁷

Akú účasť mala Alžbeta Czoborová na vydaní tohoto diela, vidieť z dedikačného listu Balduinovo. Len niekoľko riadkov citujem: »Proinde recte et laudabiliter fecit Illustrissima Vestra Magnificentia, quod Hodego isti ex Ungarico idiomate in latinum translato larvam veritatis detrahi et in quae avia, in quas errorum lacunas et falsitatum praecipitia incautum lectorem abripiat, per iustam refutationem demonstrari curavit. Quo nomine Hodegum istum latinitate donatum per filium carissimum, Illustrum olim et Magnificum Dominum Comitem Emericum Thurzo beatae recordationis, superioribus annis ad Collegium nostrum Theologicum, et ut de solida refutatione cogitarem, rogavit . . . et nuper ad modum versionem ac refutationem Hodegi Pazmanniani, ut et eiusdem refutationis in idiomate latino publicationem magnis impensis procuravit.«⁸

Také isté svedectvo o zásluhách Alžbety Czoborovej pri vydávaní Phosphora podáva aj sbor kolegia v prefácii: ». . . Occasionem praebuit liber a quodam Petro Pazmanno Jesuita in Hungarica lingua scriptus et editus, latine vero sumptibus generosae et illustris Matronae, Dominae Elisabethae de Czobor, Comitissae Thurzinianae etc. pio zelo . . . versus et ad nos, ut nostrum de eo publico scripto daremus iudicium, missus.«⁹ Nižšie potom uvidíme, prečo túto okolnosť tak prízvukujem.

Rok po vyjdení Phosphora bol Pázmány hotový s replikou: A setét hajnalcsillag után bujdosó luteristák vezetője, mely útbán igazittya a vitebergai akademiának Fridericus Balduinus által kibocsátott feleletit a Kalauzra. Pazmany Peter, esztergomi érsek írta. Bechben . . . MDCXXVII (1627). 40. Strán 488.¹⁰

Považoval som za nutné uviesť do súvislosti najmä Balduinov Phosphorus, lebo o tento

nám ide. Jeden pekne zachovaný exemplár sa uchováva v provinciaľnej knižnici františkánskej v Bratislave. Signatúra 7318.

Keď si pozorne prečítame titulný list Phosphora, iste neujde našej pozornosti, že Balduin menuje Pázmányu už kardinálom: »nunc Cardinalis« a že rok vydania knihy je 1626. My však vieme, že Pázmány bol menovaný kardinálom až roku 1629 pápežom Urbanom VIII.¹¹ Je teda na titulnom liste patrný omyl alebo nevedomosť, keď Pázmány sa už roku 1626 volá kardinálom. Tak isto ho Balduin nazýva aj v úvode svojho spisu.¹² A práve pre túto okolnosť je náš exemplár zaujímavý. Lebo totiž túto chybu zbadal už hneď akiste jeden z prvých čitateľov Phosphora, keď na rube prednej predsádzky v našom exemplári naznačil toto: »Nota lector: Gradus iste, in quo nunc est Pazmanus constitutus, est proximus ad dignitatem Cardinalitiae: ac proinde bonus Pater et meus Praeceptor nihil aberravit Cardinalem et Cardinem Pontificis religionis Pazmanum nominando et intitulado, quia est in proxima potentia ad eam istum (?), et quod calamo Dominus Balduinus expressit, illud antea Pazmanus suo cordi impressit et quod fiat intendit. Deus et ipsius novit scientiam et conscientiam. Adspirat. . . « Ako vidno, neni to dokončené.

Pisateľ tejto poznámky menuje Balduina »bonus Pater et praceptor meus«, čím sa priznáva, že bol žiakom Balduinovým.¹³ Pozoruhodné však z celej poznámky je to, ako sa vysvetľuje ako by »túžba« Petra Pázmányu stať sa kardinálom: »suo cordi impressit et quod fiat intendit«. Ono »nunc« ale v poznámke svedčí, že Pázmány ešte nebol kardinálom, keď sa poznámka písala. Bol ešte len »proximus« na tú hodnosť. Mohlo sa však o Pázmányovom kardinálate už povrávať, lebo mal k tomu iste všetky potrebné vlastnosti. Kráľ sám pri akejsi príležitosti odporúčal pápe-

čiatku úvodu.) ». . . non desunt, qui eum hoc ipso modo Cardinalitio galero inhiasse credunt.« (Uprostred úvodu.) »A Pazmanno autem peto, ut, quia Cardinalitia dignitate impeditur responsurus haud dubie non est. . . « (Ku koncu úvodu.)

¹³ Uhorskí evanjelici najčastejšie študovali vo Wittenbergu. — Cfr. Frankl Vilmos: A hazai és külföldi iskolázás a XVI. században. Budapest 1873, str. 288. Asztalos Miklós, I. c.

žovi piatich prelátov svojej krajiny do pozornosti. Možno, že aj Pázmány bol medzi nimi, takže jeho menovanie za kardinála sa mohlo očakávať.¹⁴ Ovšem Balduin z toho urobil predčasne už hotový vec.

Pázmány sám vo svojej replike Balduinovi veľmi vtipne odpovedá na svoj »kardinálát«: »Na titulnom liste a potom v predmluve trikrát¹⁵ a inde tiež nie raz píše (Balduin), že som už povýšený na kardinála. Ale jak Boh tak i celý svet vie, že kardinálom nie som. Nech teda súdi podľa toho, kto má trochu rozumu, či možno od neho vo veciach tajomných čakať pravdu, keď toľkokrát v tak verejných veciach s toľkou opovázlivosťou klame. Aj to falošne prorokuje, že akiste preto mu neodpovedám, ako keby som bol hodnosťou kardinálskou hatený. Predovšetkým ale ja kardinálom nie som, a potom, i keby som ním bol, tým viac by som bol povinný postaviť sa na obranu pravdy. (Písal som túto knihu r. 1627. Kardinálom som sa stal roku 1629.)«¹⁶

Dalšia vec, ktorá robí náš exemplár Phosphora zaujímavým, sú poznatky o jeho bývalých majiteľoch. Z nasledujúceho výkladu vysvitne, že patrili grófke Barbore Thurzovej, vdove po grófovi Krištofovi Erdődy, ba hádam samej Alžbete Czoborovej, pod ktorej patronátom sa vlastne Phosphorus vydával. Svedčí o tom rukopisná poznámka na prednej doske poznačená: »Phosphorum istum D. Balduini donavit mihi Szomoliae Splis ac Magca Dna Dna Erdődiana mense sept. anno 1627. S. L. P. C. m p.«

¹⁴ Frankl Vilmos: Pázmány Péter és kora. II., str. 326.

¹⁵ Srovnaj poznámku 12.

¹⁶ »Könyvének első Titulussában, az-után Elöljáró Levelében háromszor, és egybüt nem egyszer írja, hogy én immár Cardinálisgra emeltettem. Mind Isten, 's mind világ tudgya, hogy én Cardinál nem vagyok. Itélle meg azért, a kinek esze vagon, ha ettül kell-e titkosb dolgok-ról igazat várnai, a ki ennyisz, ily nyilván való dologban, illyen bátorsággal hazud. Azt-is hamissan profetállya, hogy én a Cardináliság méltóságátül tartóztatván, kétség nélkül, választ nem írok az ő feleletire. Mert, egy az, hogy én Cardinál nem vagyok: más az, hogy, ha volnék, annál inkább kötelztetném az Igazság oltalmára. (Irtam ezt a könyvet 1627. esztendőben. Cardinállá lettem 1629-ben.)« — Súbórné diela sv. V., str. 485. »A setét hajnalcsillag vezető« vyšiel síce r. 1627, ale Pázmány chystal potom (po r. 1629!)

Vysvetlíme si najprv súvislosť miesta »Szomoliae« a pani Erdődyovej.

»Szomolia« sú dnešné Smolenice pri Trnave.¹⁷ Ešte i dnes tam stojí pekný hrad, majetok rodiny Pálffy. V minulých dobách sa tu vystriedalo viacero rodín. Tak ku koncu XVI. stor. pánom hradu je gróf Tomáš Erdődy, po ňom syn Krištof Erdődy. Tento mal za ženu Barboru Thurzovú, dcéru uhorského palatína, grófa Juraja Thurzu a Alžbety Czoborovej.¹⁸ Krištof Erdődy zomrel 26. aug. 1621.¹⁹ V tom istom roku 19. októbra zomrel aj 23ročný jediný mužský potomok chýrneho palatína, spomínaný už Imrich Thurzo.²⁰ Keď po týchto udalostiach Alžbeta Czoborová mala akési nedorozumenia vo veciach majetkových so svojou ovdovelou nevestou Kristinou Nyáryovou, presťahovala sa niekedy roku 1622 k svojej tiež už ovdovelej dcére Barbore na hrad Smolenice.²¹ A tu potom 30. marca 1626 aj dokonala.²²

Ako sme už vyššie videli, Phosphorus vyšiel tiež roku 1626, ale muselo sa tak stať, hádam, hneď začiatkom roku, lebo dedikačný list Balduinov Alžbete Czoborovej je datovaný 1. januárom 1626. Keďže Balduin si tak vysoko váži zásluhy svojej mecenášky, ako sme videli v citovanej časti z dedikačného listu, je pravdepodobné, že sem do Smoleníc jej poslal aj čestný exemplár Phosphora. Z tohoto predpokladu potom vychádzajú domnievam sa, že náš exemplár bude asi ten, ktorý Balduin poslal do Smoleníc Alžbete Czoborovej. No a potom si už snadno vysvetlíme, že »Domina Erdődiana« v septembri 1627 daruje v Smoleniciach pri nejakej príležitosti Phosphorus komusi, čo sa podpísal

opravené vydanie. Veta, uvedená v zátvorkách, je z tohoto nového vydania, ktoré vydal vlastne až J. Kiss, pri redakcii súborných diel v V. sv.

¹⁷ Starý tvar Smoleníc má tieto variácie: Somolya, Somola, Zomolya, Zomolan a pod. — Cf. Jedlicska Pál: Kiskarpatí emlékek. I., str. 183.

¹⁸ Kubinyi Miklós ml.: Árva vára, v prílohe A. rodokmeň.

¹⁹ Jedlicska, I. c., II., str. 238.

²⁰ Srovnaj poznámku 6.

²¹ Kubinyi Miklós: Bethlenfalvi gróf Thurzo Imre, str. 152.

²² »In arce Zomolan die 30 Martii anno 1626, actatis 48.« — Kubinyi, I. c., str. 152. — Kubinyi ml. v Árva vára na str. 115 kladie Smolenice do Trenčianskej stolice. V skutočnosti to bola stol. Bratislavská.

len začiatocnými literami svojho mena: S. L. P. C.

Tuná je ovšem pozoruhodné, že *Erdődyovci* boli ortodoxní katolíci, veď Krištof založil aj františkánsky kláštor sv. Kataríny pri Naháči,²³ keďže na druhej strane je zase známa horlivosť *Thurzovcov* za vieru protestantskú. Eminentným príkladom toho je práve Phosphorus. *Thurzovci* síce zásluhou Pázmányovou konvertovali na katolicizmus, ale stalo sa tak niekedy až po roku 1628, kedy už Alžbeta *Czoborová* nežila. Táto zomrela ešte ako protestantka, čo tiež vysvitá z Phosphora. Naopak ale Barbara *Thurzová* už tým, že sa dostala do rodiny s katolíckymi *Erdődyovci*, iste zanechala vieru svojho otca už prv, akokoľvek podľa testamentu palatína *Thurzu* tie deti, ktoré by odpadli od augustánskeho vierovyznania (ab orthodoxa Augustana confessione), mali byť z dedičstva vylúčené.²⁴ A preca po smrti matkinej všetky deti Juraja *Thurzu* sa účastnia v júli 1626 na Lietave pri úprave dedičských pomerov, i Barbora.²⁵ Pri nejasnosti prameňov o tejto veci pridáme sa faktu, že bezprostrednou dárkyňou nášho Phosphora bola Barbra *Erdődyová* rodená *Thurzová*. Keď sme si vysvetlili súvislosť miesta a darkyne, radno by bolo zistiť, kto vlastne bol tým obdarovaným. Dovolím si vyjsť z predpokladu, že posledné dve litery skráteného podpisu: P. C. sa majú čítať takto: »Praedicator Csepregiensis«. Ihneď uvidíme, že tento predpoklad je odôvodnený. Medzi iným k miestu

²³ *Jedlicska*, I. c., I., str. 194; II., str. 194 a n.

²⁴ *Kubinyi* ml., I. c., str. 111.

²⁵ *Kubinyi* ml., I. c., príloha B., str. 173.

²⁶ Budapest 1887. — Toto mestečko hralo dost dôležitú úlohu v dejinách reformácie v Uhorsku. Tak na pr. r. 1591 sa tu konalo t. zv. »olloquium csepregiense«, kde sa mali dohodnúť luteráni a kalvíni na svojich vieroučných článkoch. Výsledok ale bol opačný: miesto dohody nastalo ešte väčšie rozštiepenie. Tu účinkoval i Pázmányov protivník Zvonarič. — Cfr. *Farkas*, I. c., 63 a n.

²⁷ *Farkas*, I. c., str. 407—420.

²⁸ Štefan *Lejthényei* študoval vo Wittenbergu. V univerzitnej matrike je takto naznačený ku dňu 22. nov. 1609: »Stephanus Lejthenicus Hung.« Keď r. 1643 konvertoval patron fary csepregskej gróf Fr. Nádasdy, odišiel *Lejthényei* do Hegykő (Heiligenstein) v Šopronskej stolici, kde aj niekedy po r. 1650 zomrel. Pri rôznych smluvách a pod. sa podpísal viacerými formami: »Lejthényei István a feőlseő Templomhoz tartozó Praedikator« alebo »Stephanus Lejthényeinus Praedicator su-

perioris ecclesiae Csepregiensis« a pod. — Cfr. *Farkas*, I. c., str. 411 a n. *Asztalos*, I. c., str. 115. *Révai* lexikon. XII., str. 683. — Tuná chcem poukázať ešte na túto vec. Proti Alvincziommu spisu: *Lelki orvosság* zjavila sa replika: A Calvinista predikátorok tüköre. Autor sa podpísal ako Štefan *Lethényei*. Literárna historia maďarská považuje toto meno za pseudonym Petra Pázmánya. Takto chcel, vraj, P. maskovať, že v polemike nie je sám, že má i pomocníkov. (Súborné vyd. V., str. 4.) Nápadné tu môže byť to, že P. si volil za pseudonym také meno, ktoré skutočne jestvovalo a dost ľahko, že P. *Lejthényei* aj poznal, lebo Csepreg mu nebol neznámy.

²⁹ *Farkas*, I. c., str. 405. *Frankl* Vilmos: A hazai és külföldi iskolázás XVI. században, str. 85.

³⁰ Z nich na 3. mieste spomínaný *Tobiáš Brunzwick* je rodák z Hlohovca; po r. 1622 bol superintendentom v Šintave. — Cfr. *Farkas*, I. c., str. 421. *Bronislav Varsík*: Husiti a reformačia na Slov. Bratislava 1932, str. 197 a n.

o Pázmányovom kardinaláte, je rukou *Šuňavského* napísaná elegia, kde sa veľmi vychvaľuje Phosphorus, keďže *Hodegus* Pázmányov sa zavrhuje ako zhubný vodca, vedúci do

zatratenia. Na konci elegie je autor celým menom jasne podpísaný a pripojuje i presné datum, kedy básničku písal. Pre zaujímavosť uvediem celú elegiu:

ELEGIA

IN PHOSPHORUM BALDVINI ET HODEGUM SEU POTIUS GRASSATOREM VIARUMQUE OBSESSOREM PAZMANNI.

Pazmanni partu jam nuper Hodoeperus exiit,
Et se jactabat pandere ad astra viam.

Credita res primum, visa est fraus nulla subesse
Et tenuit multos perfidus iste Sinon.

Vidit ut hunc Balduinus, Hodegus, inquit, hic est,
Qui solet insidias nectere pone vias.

Nullum iter hic novit superas quod ducat ad arces,
Per quod scandantur limina celsa Poli.

Verum tartareos Manes, Herebumque profundum
Reserat, et Stygios monstrat inire lacus.

Quin tibi ab hoc caveas (moneo) praedone viator,
Quicumque a Christi nomine nomen habes:

Ad Styga praecipites Pazmanni trudit Hodegus,
Noster at ad coelum Phosphorus aptat iter.

Noctem habet et tenebras rugoso vertice sus-man,
Sed vehit e coeli Phosphorus axe diem.

Quam longe distat nocti lux alma diei,
Discrimen tantum haec Fax et Hodegus habent.

Ergo i rasa cohors, quo ducit Hodegus, in Orcum,
Nos imus, quo fert Phosphorus iste facem.

Scribebat Matthias Sunyawski M. P.
Scholae Csepr. Rector. Ao 1627
in ipso S. Andreae Festo.
mpria.

To, že *Šuňavský* do nášho Phosphora napísal túto elegiu, neznamená, že musel byť skutočne aj majiteľom knihy. Ale dá sa to predpokladať. Či azda elegiu si dal napísať *Lejthényei*, ktorý akiste nebol básnikom?

Balduinov Phosphorus má priamy vzťah k Petrovi *Pázmányovi*, tým viac teda tento

náš exemplár, lebo sú v ňom zaujímavé poznámky o kardinaláte a tiež poznatky o veľkých protivníkoch *Pázmányových*. Na tieto individuálne znaky nášho Phosphora som chcel poukázať. Ako sa dostal do františkánskej knižnice v Bratislave, nemohol som zistiť.³¹
Vševlad J. Gajdoš, OFM.

³¹ V tomto exemplári polemizuje s Balduinom aj neznámy pisateľ niekoľkých rukopisných

poznámok na margu a bol ním asi ten, čo si na zadnej doske dolu poznamenal: »Die 23 7bris 1694 lectionem inchoavi.«

VERŠE O PŘESÍDLENÍ UNIVERSITY Z TRNAVY DO BUDÍNA.

Přeložení university trnavské do Budína, nazvané Marií Terezií r. 1777, bylo pro Trnavu pohromou. Ohlas této události zachycují mimo jiné i verše, které tu otiskujeme. Jsou zapsány jednak v rukopise Magyar Nemzeti Muzeum v Budapešti, signatura 700. *Quart. Lat.* (369 stran, z konce XVIII. a počátku XIX. století; jsou tu na str. 2—4), jednak v rukopise knihovny Tranovského v Liptovském Sv. Mikuláši, signatura XI. 21 (na str. 85—86; rukopis pochází z osmdesátých let století XVIII.) a nepochybně by se našly i jinde. Zdá se, jakoby to byly jen části z většího celku, jakéhosi dramatického zpracování přesídlení university. Aspoň v úvodních verších se prosí o shovívavé posuzování hry, jejíž první scéna předvede prý hádku tří lidí, jež ukáže, komu je rozhodnutí o přenesení university milé. Potom se bude o věci znovu jednati a Trnava vyšle delegáty, kteří budou žádati, aby rozhodnutí bylo změněno. Tyto scény, o nichž mluví prolog, nejsou dochovány, nýbrž teprve epilog, v němž se odcházející klerus loučí s Trnavou. Vyslovuje při tom domněnku, že sláva, kterou Trnavě získaly její školy a početné kněžstvo, nyní rázem poklesne; Trnava prý bude moci býti ráda, podaří-li se jí udržeti věhlas a autoritu aspoň po Šelpice. Její místo v zemi zaujme nyní Budín. Hrajeme zde snad naposled, praví klerus obecnstvu, a těšíme se tomu, že vy jste byli na-

šimi diváky. Trnava na to odpovídá: stěžuje si na nevděk, jehož se dožila za to, že v nejhorsích dobách, kdy celé zemi hrozila zkáza od Turků, poskytla útulek Musám, postavila jim krásné budovy a pečlivě se o ně starala. Všichni, kdo nyní řídí správu země, jsou její odchovanci — a takto se jí odměnili. Za tímto nářkem následuje ještě intermezzo, dochované jedině v mikulášském rukopise: v něm vystupuje nejprve sluha Karel, uvažující v krčmě, zda jít s celou universitou do Pešti či zůstat v Trnavě a živiti se buď službou v právnické kanceláři nebo obchodem. Protože se však ani k prvnímu ani druhému zaměstnání nehodí, a nevydělal by si na kávu a své ženě na čokoládu, půjde za universitou třeba až do Bělehradu nebo i na konec světa. Další scéna odehrává se rovněž v krčmě: Ozogar tam najde smutného vozku, a aby od něho dostal napít, předstírá mu, že podle nejnovějších zpráv universita zůstane v Trnavě zachována. Vozka, potěšený, že nepřijde o své výděvky, dá mu skutečně nalít. Je zajímavé, že tento poslední výjev není psán již jen latinsky, jako byly ostatní verše, nýbrž z větší části československy. Z toho bychom mohli snad soudit i na československou provenienci předcházejících veršů latinských, jež sice nemají literární ceny, ale zasluhují povšimnutí proto, že ukazují, jak velký význam měla pro Trnavu universita i v ohledu hospodářském.

Elegia translationis Academiae Tyrnaviensis Budam. 1778.

(I.) Prologus.

1. Salvere vos iubeo, grati auditores,
aequí, hoc vos moneo, este spectatores.
Nam scaenam, quam dabimus, nunquam lusit Plautus.
sed e plenis cyathis propinavit Bacchus.
2. Hanc si forte rescitis, ocius rescire
hoc, quaeso, non pigeat, breviter audire.
Auxit Fama, qua abhinc abire iubemur,
haec sit summa, propter quam hodie letemur.
3. Exhibebit prima tres scaena altercantes,
quibus fama grata sit, genuine dantes.
Propiores patria Budam gaudent ire,
Trencsanus ad animam hoc non vult audire.
4. In senatu postea rem rumor vulgabit,
iudex et Tyrnavia duos ablegabit,
qui dum palam fecerint, quis horum sit finis,
vestris erit actio Gratiis acclivis.

(II.) *Clerus valedicens Tyrnaviae et auditoribus.*

Epilogus.

1. Ergo vale, parva Roma, magnae Romae acmula,
derelinquo cuncta bona, tecta tua superba.
Rex iam iubet ire Budam,
terra mari urbem notam,
Eris posthac, nisi fallor, oppidorum famula.
2. Per discessum cleri tuus omnis splendor corrui,
tot quaesita omnis fama velut umbra perijt.
Quos ridebas, iam te rident,
sortem tuam quando vident,
una voce omnes dicunt: Mors iam tibi ingruit.
3. Per famosa regna tuam dilatasti gloriam,
multas urbes reputasti tanquam fabri scorium.
Sed en moesta concidisti,
clerum, scholas amisisti,
ob quod scelus, o infausta, luis poenam seriam.
4. Erit posthac Buda, spero, in hoc regno domina,
nam tuarum cuncta laudum iam iam rapit nomina.
Quae sepulta dudum haesit,
reviviscens Phoenix redit.
Sunt acerbae sortis Tuae haec infausta omina.
5. Dii te ergo consolentur, hoc precamur unice,
ut extendas tuum decus ultra Selpicz modice.
Vive, vale, imus Budam,
relinquemus te hic nudam,
aliquorum si fors naevis es offensa, ignosce.
6. Vos iam oro, auditores, actis male parcite,
quae non satis digna vobis videbantur, tegite.
Si optatis meliora,
Buda dabit suaviora.
Hancce gazam deserentes, iter Budam capite.
7. Si postremam forte vobis nunc fabellam ludimus,
vos fuisse auditores, in hoc uno plaudimus.
Si quae tamen placuerant,
si quae mentem recrearant,
gratulando vobis omnes, actum nostrum claudimus.

(III.) *Respondet civitas Tyrnaviensis.*

1. Haecine est gratitudo pro longo hospitio?
Dum regno iam immineret proxima perditio,
domos exstruximus Musis,
fovimus has libris cuspis.
Hocne nobis, oh pro dolor, veritur in vitium(!).
2. Sperabamus infelices nos laturus praemia.
Sed non audit rex iam preces, vana sunt haec omnia.
Decus nostrae civitatis,
plenum olim maiestatis,
abit Budam clerus totus, universa studia.

3. Quorum nunc, Ungara tellus, niteris consilio,
Tyrnava hos educavit digno suo solio.
Velut hortulanus plantas
fovīt haec virtutes tantas:
merritorum tamen horum nulla est reflexio.
4. Recordare, quae tunc erat facies Ungariae,
dum vastaret eam quondam luna ferox Turciae.
Strepitus inter armorum
cessabat fervor doctorum,
demolita iacuerunt Lycaea scientiae.
5. Ut efulgeret in dies chariforma(?) patria,
Tyrnava mox reseravit sua Musis atria,
erudivīt rudes mentes,
educando sapientes,
qui tractare regni possent dextere negotia.
6. Sed en frustra lamentamur, clerus iam nos deserit,
intra muros sese nostros Mars, Bellona ingerit;
Pallas hisce tremefacta
petit Budensia tecta
et sic totum decus nostrum instar fumi abiit.

(IV.) *Carolus in popina argumentans, num Budam transire debeat.*

Pro intermedio.

1. Ibit Budam schola, clerus,
ibo ego. Sed sum servus.
Winster Blundr! Quid agendum?
Forte tantum moriendum.
Deus mihi parcat ista.
Liber ero patvarista.
Sed famella domi vivit —
ubi illa tunc abibit?
2. Nec hoc volo, sed mercabor,
huc et illuc divagabor.
Sicut iste kratochwilla,
bona erit vita illa.
Sed mercator debet scire
false loqui valde mire,
ego autem ad animam
nunquam scivi illam viam.
3. Forte tantum hic manebo,
sed hic nihil laborabo,
sicque nunquam caffè bibam
nec femella csokoladam.
Etiamsi Bellegradum,
imo autem extra mundum
ibit clerus atque schola:
ad animam, sequar illa.

Ozogar cantando venit ad popinam.

Bachus duxit nunc uxorem,
diem dedit laetiozem.
Ergo bene hauriamus,
usque mane compotemus!

Tunc observat aurigam sedentem in popina tristem. Quaerit rationem tristitiae, et quia pecuniam non habet, vinum ab eo petit.

Auriga interrogat:

Powec ti mi, gako sa to mohlo stati,
že ti knaže do Bucina musa iti.
Na čo su mi sstiri kone?
Na mu dussu, uš mi waček welmy stone.

Ozogar. Newer ty to, iam sunt cuncta
a legatis bene facta.
Knaže, žaci hic manebunt,
a w Trnawe habitabunt.

Ozogar. Kebi sy ty, pan Ozogar, prawdu mluwil,
ad animam, bich ty s vinem hnedky služil.
Sed mentiris, newerim ty.
Chčeš ty trossku moge dutky opaliti.

Auriga. Isten nesek, prawda ge to,
len ti mecum compotato.
Mihi richtar intimavit,
že Budenses superavit.

Auriga iam convictus in eandem cum Ozogaronē laetitiam erumpit:

Uš ty werim, ergo naleg
pane kellner, krk mu zaleg.
A ga musim mogu ženu
obweselit s tu nowinu.

Poznámky: I. a IV. část jsou dochovány jediné v rkpe mikulášském (ježž v dalším označuji T), III. část jen v budapeštském (v dalším M), toliko II. je v obou. Uvádím zde nejdůležitější varianty k této části (římské číslo označuje strofu; arabské verš): I 2 derelinquo desolata tecta tua comptula T, III 2 deputasti M, III 3 condidisti M; IV. strofa jen v T; V 1

Dii te maestam solentur M, V 2 ultra sapis M, V 4 te hic solam M, VI Vos iam rogo M, VI 2 videbantur unice M, VI 5 gazam destruentes M, VII 1 postremum M, forte modo hic T, VII 2 in hoc solo T, VII 3 placuerunt M, VII 4 recrearunt M. Nadpis zní v rukopise budapeštském: *Cum universitas Tyrnavia translata est Budam.*

ZPRÁVY A POZNÁMKY.

POZNÁMKY

O PRAMENECH K DĚJINÁM JESUITSKÉ KOLEJE TRNAVSKÉ A K ZALOŽENÍ UNIVERSITY V TRNAVĚ.

V článku »Založení trnavské university« mohli jsme nastínit jen hlavní linie dějin trnavské koleje až do založení university a sledovat v hrubých rysech jednání, jak došlo k založení university. K podrobnému a všestrannému osvětlení této otázky, jež zůstává čestným úkolem naší vědy historické, bude nutno začítí nejdříve s důkladnou prací heuristickou, neboť se dosud nedostává listáče, ani jiné edice pramenů, na níž bylo by možno založit úplně vyhovující historii předmětu.

S podstatou této dějepisné látky souvisí, že bude třeba zkoumat především ony velké komplexy materiálu k dějinám jesuitského řádu, pokud nebyl dosud vydán. Mám na mysli zvláště deposita *archivu generalátu řádu v Římě*, kamž ovšem přístup není svobodný. V poslední době čerpali z něho hojně oficiální historikové řádu jesuité Bernhard *Duhr* a Alois *Kroess*. Z údajů Kroessových jakož i z jeho citátů vidíme, že z fondů tohoto archivu bude mít značnou důležitost pro naši otázku zvláště sbírka *Germaniae epistolae*, listy z provincií »německých« (tedy i rakouské), hlavně provinciálů, rektorů, konsultorů atd., posílané generálům řádu jesuitského od r. 1559; pak *Epistolae Austriae* (listy prvních dvou provinciálů rakouských) a *Registrum Austriae I.* z let 1601—1620; *II.* z let 1620—1628 (opisy register dopisů generálů *Aquavivy* a *Vitelleschiho*, zvl. *Becanovi*, *Lamormainimu*, rektorům kolejí provincie rakouské a pod.).

Cenný materiál k vnitřním dějinám kolejí i celých provincií obsahují *Litterae annuae*, roční zprávy jesuitů, posílané představeným řádu. Nás zde zajímají v první řadě *Litterae annuae S. I. provinciae Austriae*, z nichž ve větší úplnosti se zachovala celá řada zvl. pro léta 1617—1619; 1619—1623; 1625—1627 ve *vídeňské Národní knihovně* (č. 13.562, 13.563, popis v *Tabulae codic. manuscr.*) a v bývalé fideikomisi *knihovně knížat z Lobkovic* (nyní v *univ. knih. v Praze*) pro l. 1608—1616; 1621—1623.

Důležité prameny k dějinám trnavské koleje a university se chovají v *archivu university budapeštské* a v rukopisném oddělení *knihovny téže university*. Jsou to jednak listy i listiny, materiál povahy aktové, jež za svůj vznik vděčí koleji event. universitě, jako školskému

ústavu povahy veřejnoprávní. Do této kategorie patří aspoň proveniencí různá alba a matriky zapsaných studentů, nebo ordinovaných docentů, materiál vzniklý také z funkce universitní, jehož význam pro osvětlení národnostních a kulturně historických poměrů na universitě je nesporný. Nutno upozornit především na velikou mnohasvazkovou *sbírku jesuitik* (materiálu originálního i opisů, povahy aktové i narrační), uloženou v rukopisném oddělení knihovny a nazývanou podle jejího původce, jesuitského historika *Gabriela Hevenesího* »*Collectio Hevenessiana*«. V I. svazku na pag. 1—96 jest od prvního rektora trnavské university *Jiřího Dobronokího* (1588—1649) *Historia Societatis Jesu in Austria, Hungaria, Transylvania, Croatia, Bohemia, Moravia, Silesia, Styria, Corinthia, Carniola, Istria, Comitatu Goriciensi et Tergestino* ab anno 1551 et sequentibus aliis ejusdem Societatis continentis ortum et progressum; na str. 13—33 je vylíčena *historie trnavské koleje*. XXVI. svazek sbírky obsahuje *dopisy* a jiné *záznamy Dobronokího*, vždy se vztahem k trnavské universitě. Celá tato kolekce (na 103 svazků) je důležitým pramenem a nejen pro dějiny jesuitů v Uhrách; třebaž z ní rozličně čerpali *Frankl*, *Krones*, *Velics*, *Meszlényi* a j., není ani zdaleka ještě zpracována a náležitě využita.

Rovněž nebude možno vynechat *státní archiv maďarský*, *vídeňský státní archiv*, *archiv arcibiskupství ostřihomského* i *archiv kapituly ostřihomské*, kde je listinný materiál zvláště pro novější dějiny trnavské university a z něhož také čerpaly některé edice pramenů (listář *Pázmányův*), o kterých se na svém místě ještě zmíníme.

Z edic *pramenů obecně jesuitských* zasluhuje pozornosti některé svazky velké publikace jesuitské *Monumenta Historica Societatis Jesu* (Madrid od r. 1894), především ony, které se týkají přímo nebo nepřímě dějin koleje a university trnavské, jako *Litterae quadrimestres ex universis praeter Indiam et Brasiliam locis, in quibus aliqui de Societate Jesu versabantur, Romae missae I—IV.* (Matriti 1894—1897) a *Epistolae P. Hierony-*

mi *Nadal S. I. ab anno 1546 ad 1577 nunc primum editae*. I—IV. (Matriti 1898—1905). Z jiných vydání pramenů mimo tuto řadu sluší si všimnouti také edice *Otty Braunsbergera S. J.: Beati Petri Canisii Societatis Jesu epistolae et acta*. I—IV. (Friburgi Brisgoviae 1896—1905).

Přirozeně i v *domácích* listářích a jiných sbírkách pramených, z nichž některé jsme příležitostně citovali v hořejším článku, lze najíti materiál, jež má určitý vztah k dějinám koleje a university v Trnavě.

Kromě spisu *Dobronokího*, jež zůstal v rukopise, jest několik *starších zpracování dějin trnavské university*, vydaných tiskem. Časově i hodnotou třeba jmenovati v první řadě trnavský tisk *Ortus et progressus almae archiepiscopalis Societatis Jesu universitatis Tyrnaviensis a primis illius initiis ad annum usque M. DC. LX.* (Tyrnaviae Typis Academicis per Fridericum Gall, anno Incarn. Verbi M. DCC. XXV, 16°. [II]-182 ss.), věnovaný od »rhetoriky trnavské« absolventům filosofie, kteří toho roku dosáhli hodnosti mistrovské »ve svobodných uměních a filosofii« na trnavské universitě.

Není to ovšem kolektivní práce, jak by se snad zdálo z výrazu »rhetorika trnavská«. *Ortus et progressus* napsal Emerich *Tolway*, narozený v Holčicích r. 1694, člen řádu, jež učil v nižších třídách i na filosofii trnavské a byl také nějakou dobu správcem zdejší tiskárny.

Práce *Tolwayova* je zdařilá a bohatá původními daty. Čerpal z matrik i listin archivu kolejí a zřejmě užil, hlavně pro starší dobu, *historie Dobronokího*. Po stručném přehledu uherškolství ve středověku (do str. 7.) líčí vznik a rozvoj koleje jesuitské v Trnavě až do založení university (do str. 104.), jejíž dějiny sleduje do r. 1660. Historii trnavské university do r. 1700 vypravuje pak v samostatné práci další, nazvané: *Progressus almae archiepiscopalis . . . universitatis*. . . ab anno 1661 usque 1700 (Tyrnaviae 1728, 16°, ss. 68).

Annalistický způsob podání porušuje poho-pitelně souvislosti, ale materiál shromážděný *Tolwayem* v obou knížkách je velmi cenný, zvláště od r. 1615, kdy byli jesuité uvedeni po druhé do Trnavy. Vypočítává často jmény učitele v koleji, má smysl pro statistická data, všimá si i vnitřního života koleje (stavby koleje a university, slávnosti, jesuitských her a j.) a zazname-

»Srv. Georgius *Fejér*, *Historia Academiae scientiarum Pazmaniae archiepiscopalis* . . . (Budae 1835), p. 78.

nává různé epizody povahy kulturně historické. Po té stránce je práce *Tolwayova* stále cenná a zůstane i nadále, pokud nebude řádně vydán veškerý původní materiál (listář a matriky) k dějinám trnavské university.

U příležitosti stého výročí založení university napsal trnavský jesuita a pozdější pokračovatel v *Historii Istvanfyové František Kazy* dějiny trnavské university: *Historia Universitatis Tyrnaviensis Societatis Jesu auctore Francisco Kazy S. J. sacerdote* . . . (Tyrnaviae [ve 3 vydáních], 1735, 1737, 1738), jež se často cituje a pokládá za dílo užitečné. Avšak, srovnáme-li *historii Kazyho* s oběma knížkami *Tolwayovými*, vidíme, že *Kazy* je zcela závislý na nich, že zvláště starší dějiny koleje a university, jak je podává *Kazy*, jsou jen přepracováním (to jest podstatným zkrácením) příslušných partií *Tolwayových* a že *Kazy* věcně nic nového nepřinesl, co by neměl *Tolway*. Cenné však jsou v *II. knize III. části* spisu *Kazyho* »*receptorum elogia*«, to jest oslavné životopisy rektorů a významných profesorů university trnavské jako byl *Jiří Porro*, *Jiří Dobronokí*, *Petr Belleczius*, *Jiří Turkovič*, *Martin Palkovič*, *Štěpán Kezesztes*, *Zachariáš Trinkel*, *Kašpar Szarka*, *Jan Bánki*, *Michal Gribočzi*, *Ladislav Sennyei*, *Martin Szentiváni*, *Jan Zanger*, *Jan Despotovič*, *Jan Kecskemeti*, *Gabriel Hevenesi* atd.

Dvousté výročí založení university bylo oslaveno již citovanou prací *Jiřího Fejéra* (*Historia Academiae scientiarum Pazmaniae archiepiscopalis ac Theresiana regiae literaria . . . scripsit Georgius Fejér* . . . Budae 1835). Jak již z nápisu je patrné, klade *Fejér* důraz spíše na učitelskou a vědeckou stránku university a skutečně přináší užitečná data o spisovatelské činnosti významnějších profesorů university až do r. 1834 a seznamuje stručně s jejich »*curriculum vitae*«, což v kterém roce přednášeli a podobně. Bohužel pro počátky university odkazuje stále na *Kazyho* a takřka jen z něho cituje. Od polovice XVII. století mají *Fejérový záznamy* cenný dokumentární, neboť jsou čerpány přímo z akt universitních. Spis uzavírají četné doklady (zakládací a konfirmační listina university, zakládací listina studia [fakulty] právnického z r. 1667, studia lékařského z r. 1769, akta o translaci university a p.), v nichž se zračí stěžejní momenty trnavské university. Při téže příležitosti vydal tiskem Jan *Nepomuk Deržik* (*Dertsik*), profesor orientálních jazyků na universitě budapeštské, svou oslavnou řeč (*Sermo* . . . Budae 1836), kde se také stručně dotýká počátků university.

Z novější literatury třeba vzpomenouti práci

Pauler Tivadar, A Budapesti magyar kir. tudomány-egyetem története I. (Budapest 1880). Jenž si však všimá především pozdějšího vývoje university; pro její počátky spokojuje se také namnoze jen citáty z díla *Kazyho*.

Také práce z dějin jesuitů v Uhrách poučují rozličně o trnavské koleji a universitě, jako jest *Velics László* S. J., *Vázlatok a magyar jezsuiták multjából* I.—III. (Budapest 1912) a zvláště *Meszlényi Antal*, *A magyar jezsuiták a XVI. században* (Budapest 1913), kde jsou pěkně nastíněny dějiny první koleje trnavské (1561—1567).

Pro pochopení některých speciálních problémů z dějin jezuitského školství a jezuitské kulturně historické expanse (jsou zde čtené analogie!) sluší přihlídnouti i k historii ostatních provincií jezuitských:

Alois Kroess S. J., *Geschichte der böhmischen Provinz der Gesellschaft Jesu*. I.: *Geschichte der ersten Kollegien in Böhmen, Mähren und Glatz* (Wien 1910), II., 1.: *Beginn der Provinz, des Universitätsstreites und der katholischen Generalreformation bis zum Frieden von Prag 1635* (Wien 1927);

Bernhard Dubr S. J., *Geschichte der Jesuiten in den Ländern deutscher Zunge im XVI. Jahrhundert* (Freiburg im Br. 1907);

Týž, *Geschichte der Jesuiten in den Ländern deutscher Zunge in der ersten Hälfte des XVII. Jahrhunderts* II, 1, 2 (Freiburg im Br. 1913);

Henri Fouqueray S. J., *Histoire de la Compagnie de Jésus en France des origines à la suppression* (1528—1762) (dosud) I.—III. (Paris 1910—1922);

Pietro Tacchi Venturi S. J., *Storia della Compagnia di Gesù in Italia*; I.—II. (Roma 1910, 1922).

Je pochopitelné, že také listáře Petra Pázmánye obsahují nejen cenný údaj k dějinám koleje a university trnavské. Edic listů Pázmányových je několik, ale dosud nelze říci, že výzkum v tomto směru je ukončen.

Nejstarší vydání pořídil lac. Ferd. *Miller de Brassó*: *Epistolae, quae haberi poterant, s. r. e. cardinalis, archiepiscopi Strigoniensis et Hungariae primatis, Petri Pázmány, ad pontifices, imperatores, reges, principes, cardinales, aliosque illustres aevi sui viros, datae et vicissim ab illis acceptae, quas*

collegit et edidit... tomulus I. (Budae 1822), tomulus II. (Budae 1822). Millerova edice obsahuje celkem 206 kusů, z nichž asi polovina pochází od Pázmánye, a má stále ještě cenu pro některé listy Ferdinanda II., kardinála Dietrichštejna a j., které dosud jinde publikovány nebyly. Jest však bez jakýchkoliv poznámek a neudává ani provenienci, uchování a umístění vydávaného materiálu.

Akta římské legace Pázmányovy dal tisknouti podle původní redakce kardinálový Aloysius lib. baro *Mednyánszky*: *Petri Pázmány, sacrae Rom. ecclesiae cardinalis... Legatio Romana* (Pestini 1830). Způsob ediční je podobný jako u *Millera*.

Nového vydání listů Pázmányových se ujal později *Frankl*, jenž si při spisování života kardinálova shromáždil veliký materiál. První díl vyšel pod titulem *Frankl Vilmos, Pázmány Péter levelezése*. I. (1605—1625). *Monumenta Hungariae Historica Diplomataria* XIX. (Budapest 1873), avšak práce uvázla při prvním díle. Než ani Franklova ediční technika nevyhovuje, třeba vykazuje určitý pokrok proti *Millerovi*.

Teprve třetí pokus o vydání listů Pázmányových se do jisté míry podařil. Pořídil je, v rámci universitní edice spisů Pázmányových, *Franciscus Hanuy*, *Petri cardinalis Pázmány ecclesiae Strigoniensis archiepiscopi et regni Hungariae primatis epistolae collectae editae a senatu academico regia scientiarum universitatis Budapestinensis*... tomus I. 1601—1628 (Budapest 1910), tomus II. 1629—1637 (Budapest 1911). Ve dvou imposantních svazcích nashromáždil z domácích i cizích archivů na 1108 + 29 listů, listin, memoriálů a pod., které vyšly zpod ruky kardinálový nebo z jeho kanceláře. Není to tedy listář v obyčejném slova smyslu, nýbrž jen soubor listů jedné osoby. *Hanuy* uvádí všude provenienční data, signatury atd. a rovněž odkazuje na literaturu. Nedostatkem jest, že nepřičiňuje poznámek a vysvětlení o osobách, jimž se list posílá, a o nichž se event. v listu jedná. Přepis je naprosto věrný (ani zkratky nerozvádí) a ponechává i původní interpunkci. Obojí věc se pro latinské texty z XVII. století zcela bezpečně nehodí — snad jen pro texty maďarské má to nějaký význam. Škoda také, že *Hanuy* neobstaral úplnou korespondenci Pázmányovu, tedy také kde byl Pázmány příjemcem a nikoliv jen vydavatelem. Jen z takové edice bychom si učinili teprve náležitý obraz o mnohostranné činnosti velikého kardinála.

Z obsáhlé literatury o Pázmányovi třeba uvést aspoň některá díla speciální. Jinak se jím

pochopitelně obírájí více nebo méně všechny práce o uherských dějinách XVII. století (hlavně církevně dějepisné).

Vedle staré, na svou dobu užitečné práce *Josefa Podbraczkého* (*Pázmány Péter esztergomi érseknek, Magyarország primásának és a római községes anyaszentegyház cardinalisának élete*, Budapest 1836, kde 22 příloh), jest to především základní trojsvazkový spis kanovníka *Frankla*, jenž se psal později *Frankói*, zasloužilého maďarského historika. Práce Franklova — *Pázmány Péter és kora*, I.—III. (Pest 1868—72) — je založena na množství původního materiálu z domácích i zahraničních archivů i knihoven, hlavně římských, a třeba jen parafrasuje prameny, zůstane východiskem každému dějepisci, jenž se bude obírat Pázmányem a jeho dobou.

Jakousi syntesou této práce je druhý spis *Frankói* o Pázmányovi — *Frankói Vilmos*,

K TRNAVSKÉ LITERATUŘE POLEMICKÉ.

Mezi československými publikacemi trnavské akademické knižtiskárny zaujímají přední místo různé spisky polemické, namířené hlavně ovšem proti luteránům. Až dosud nebyly systematicky prozkoumány, což bylo nepochybně způsobeno i okolností, že jde většinou o tisky těžko přístupné. Uvedeme tu několik dat, sebraných spíše náhodně a z nichž je jasně vidět, jak pozorně byla v Trnavě sledována současná literární produkce protestantská a pečováno o to, aby nezůstala bez odpovědi.

1. Prvů z těchto spisků je dosud znám jen podle názvu; zaznamenává jej na př. i *Al. Zelliger*¹ a uvádí jeho titul: »Katol. verše o spravedlivém uspokojení svědomí a odpovědi. Z nemeckého Šim. Mayera na slov. jazyk přeložené. Trnav. 1715« podle maďarské bibliografie *Petrikovy*. Poněkud podrobnější je informace, kterou o něm podává *Matěj Holko* starší v svém *Katalogu knih československých*.² Uvádí tu spis *Jana Blasia* staršího (dosud rovněž neznámý) *Duchovní pokoj svědomí evanjelického křesťana, aneb odpověď na otázku, zdaliž a jak může kdo v evanjelické víře pokojně a bezpečně umřítí* a připojuje tuto poznámku: »Jsou verše, proti nimž a s nimi spolu na světlo vyšly *Katolické na-*

Pázmány Péter 1570—1637 (ve sbírce »*Magyar történeti életrajzok*«, Budapest 1886) — v němž zpracoval výsledky největšího badání od r. 1872 o této době.

Všechny ostatní spisy a pojednání o Pázmányovi až do dnešního dne jsou více méně závislé na výzkumech Franklových. Jsou to mezi jinými:

Josef Schwicker, *Peter Pázmány und seine Zeit*, Köln 1888 (*Vereinschrift der Görresgesellschaft*),

Franz Balogh, *Pázmány Peter* (*Realencyklopädie für protestantische Theologie und Kirche*, XV., 3. Aufl., Leipzig 1904, str. 96—101,

Áldásy A., *Pázmány Péter élete* (Budapest 1923) a j.

Pozoruhodnou charakteristiku Pázmányovou podává *Julius Szejkü* (*Hóman B.-Szejkü Gy. Magyar történet*, V. (Budapest s. a.), str. 282 a n. *Rudolf Holinka*.

proti verše, o spravedlivém uspokojení svědomí, a odpovědi na jeden každý luteránský smysl a falešné domnění. Spolu s výkladem ve Vídni leta Páně 1713 v jazyku německém skrze P. Šimona Majer z Tov. Ježíšova vydané, nyní znovu v jazyku slovenském vytištěné, in 8° instar partiturae musicae, pag. 107; succedit brevis articulorum seu capitum index) v Trnavě v impressii akademicej R. P. 1715.« Nespokojuje se však ani tímto obšírným záznamem bibliografickým a připojuje ještě další poznámku: »*Qui Lutherano respondit, prolixior est, nec protus versifex sive rythmopoegus ineptus, at nullus theologus, mendax vero magnus strenuusque calumniator.*« Přiznává tedy autorovi trnavského spisu veršovnickou obratnost, vytýká však nedostatek theologické erudice a zaujatost.

2. I bibliograficky neznámá zůstala — pokud vidím — další polemická publikace trnavská, jejíž exemplář se dochoval v universitní knihovně bratislavské. Její titul zní: *Páni Lutheráni Ewangelicy. K vysvětení Prawdy, A spolu K Duchovnímu prospěchu wssem prawdu milujícíým předloženi. W Trnawe, Wytisštěno w Ympressy Kollegi Academ. Roku Páně 1764.* Má 100 stran in 8°.

Nepodepsaný její autor vykládá v krátké

¹ *Aloysius Zelliger*, *Pantheon Tyrnaviense*, Tyrnaviae 1931, str. 66.

² Tento Katalog se dochoval v opise *Ribayově* v knihovně *Magyar Nemzeti Muzeum*,

rukopis *5. Fol. Bob. Slav.* (viz *J. Vilikovsky*, *Dějiny literárních společností malohontských*, Bratislava 1935, str. 15 až 17). Citované místo je zapsáno na foliu 28^v.

předmluvě (str. 3—6) důvody, jež ho přiměly k šepsání práce. Pozoruje veliké rozdíly ve víře mezi jednotlivými křesťanskými konfesemi. Když rozmlouvá s luterány, pozoruje, že se vydávají za jedině pravé stoupence evangelia; srovnávají-li však jejich učení skutečně s evangeliem, dochází k závěru, že »nejšů evangelci, ale Pseudo-ano Anti-Evanjelci«. A to chce prokázat svou knížkou. Nevystupuje však — aspoň v předmluvě — proti protestantům nijak zaujatě, závěr předmluvy vyznívá docela mírně: »Mám ve všej povážnosti, i nazatím chcem míti pánuv Lutheránův. Nebo jsú lidé uctíví, a cti-hodní. Milujem jich, jak mých krajanův, ano mnohých i jako krev mú, neb jsú. Všecko dobré od Boha jim žádám, a nadevšecko spasení věčné, tak, jako sám sobě. I proto, čo se Náboženství dotýče, pravdu jim vypovím... Tuto mú horlivú lásku, a svatú žádost vidí Bůh, a ty čtenáru milý, budú jsi ty Katolíci, budú jsi Lutherán, zjevně poznáš, když řeč mú, čo jedině od tebe žádám, merkovně přečítáš.« Ve vlastní práci, rozdělené na 24 kapitol, probírá hlavní rozdíly mezi učeními katolickým a luteránským a dokazuje, že se protestanti ve všech těchto případech vesměs vzdělili od evangelia, a nemohou se tedy vydávati za pravé evangeličky. Nebudeme se zabývati rozbořem jeho důvodů, uvedeme jen dvě místa i jinak pozoruhodná: Aby dokázal, že církev evangelická není starší než vystoupení Lutherovo, otiskuje (str. 19—22) v plném znění list superintendenta Eliáše Lániho,³ jímž vyzýval k oslavám prvního století jubilea církve evangelické r. 1617, a uvádí mimo to i dva exempláře zlatých jubilejních mincí, vydaných téhož roku, které se nacházejí v Trnavě in collectione nummaria Societatis Jesu. Dále na str. 48—49 při důkazu, že »po vše časy v Církví Kristovéj občeta se Pánu činila«, obrací se ke svým odpůrcům: »Á vy milí Páni Lutheráni v Uherskéj Krajíně ništ o tomto nechcete rozuměti! Odpovíte vy: i u nás časem Mša se odbavuje. Nevěřím. Ukážte Missál. Predložte knihu Ceremonialsku, In Synodo Rosembergensi Anno 1707. narízenú, a zepsanu. Toto není Missál, ale Rituál. Tranoscus jest modlitebná kniha, a spolu Kancionál, šest sto i osmdesát píseň rozličných obsahující. Tu síce nacházám rozličné písně, které pod Kyrie, Gloria, Credo, i Antifony, které místo Introitu, jak author dokládá, přes celý rok se spívají. Ale v tomto samém, ano i v celěj této knize nezáleží Mša. Nemůžem uvěřit, aby Tranoscus byl Missál, i z téj pří-

³ O předloze svého otisku praví na str. 18: »Jeho (Lániho) list k pánu David Janošívi ná ten čas téžže (totiž trenčianské) slavněj stolíc vice-išpanovi napsaný tak, jako in Originali apud eandem incltým familiám se nacházda, tu pred-

činy, že tam památka se činí mnohých predikantův, a predikantek, o kterých kalendár nic neví. Tam, in edit. anni 1728, nalezneš, jestli první lity latinské v písních, od kterých verše se začínají, zložíš: Joannes Kromholcius, fol. 414; Adam Plintovic, 483; Georgius Tranoscus, 696 etc.; Sophia Mirova 720; Euphrosina Frölichin 421; Rosina Bisztriczka 195; etc.; Doctor Martin Luther, 989. Co víc, i Ježíš Kristus fol. 733 tak, jak predikanti a predikantky, uctěn jest. Této jsú knihy cirkevne pánuv Lutheránův. První v Liptově zepsaná: druhá s predikantkami nadžpaná (sic!): o Missáli ani chýru.« Tato kritika kancionálu, zakládající se ovšem na neporozumění, jest jistě zajímavá, a důležitá snad i potud, že Riznerova Bibliografia vydání Cithary Sanctorum z r. 1728 nezná.

3. Třetí kniha, o níž se tu chceme zmíniti, je *Křesťanské naučení o Svatém Písmu, a jeho pravém smyslu*.⁴ V Trnavě roku 1764. Vyšla také anonymně a obrací se polemicky především proti J. Tonsoriovu dílu »Otevření Písma Svateho«, vydanému 1746 ve Wittenberku. O cíli své práce praví autor (předmluva, str. 3—4): »O našich časoch to jistě jest, že když z Lutheránův obecní lidé katolické učení slyšá, všecko za pravdu uznávají; že pak túto katolickou pravdu prijat nechcú, tá jest příčina, že predikanti tak ohavně katolíkův a jejich učení spisují, že keď by to pravda bylo, jiného by katolíci nezaslúžili, než aby z celého sveta vykořeněni byli. Obzvlášť velkú krivdu katolíkom činá, na nich luhajíc, že Svaté Písmo docela zapovrhujú a potupujú, jedině nálezkův lidských se pridržaju. K tomu konci toto naučení slúžit bude, aby všetcí viděli, v jakěj vážnosti u katolíkův jest Svaté Písmo. To pak predně svedčím, že pravdu katolickú uprimně chcem vyložit; neb ve vecách náboženství najmeneš luhárství za syatokrádežnú zlost byt uznávám. Spolu skrze túto knižečku odpoveděno bude pánu Johanni Tonsoris, který na světlo vydal Otevření Písma Svateho ve Wittenberku; aby pravdu milující slyšice obidve strany, uznali, že jinde pravda se nenacházda, okrem v opravdivěj katolickéj církvi.« Vykládá pak v prvním díle »o litére sv. Písma« (str. 5—51), v druhém »o smyslu sv. Písma« (str. 51—107), v třetím »o nepochybném prostrédku k vyrozumění Písma« (str. 108 až 180), v čtvrtém a posledním »o člankoch víry katolickéj« (181—238). Z výtek, které protestantům činí, vyznívá někdy dosti silně uherský patriotismus. Tak na př. (str. 107): »Roku

nésti slušně jest.«

⁴ Zelliger, Pantheon Tyrnaviense, str. 131, uvádí při ní jako jméno autora Andreánszky Melchior, což se snad vztahuje na autora maďarského překladu, vydaného 1769.

1610 v Žilíně synodaliter ustanoveno jest, aby Lutheránskéj církvi predikanti slíbili, a písmem ruky své se zavázali, že túto knihu (totiž Librum Concordiae) chcú ohlašovat, a podle něj Svaté Písmo vykládat. Nech toto dobře rozvážá páni Lutheráni, že jejich predikanti Písmo Svaté né podle smyslu, který Duch Svatý umínil, ale, který jim predstavujú šest nemeckí predikantove, povinný jsú predkládat. Kde je tá sloboda evangelická, kterou celým hrdlem Lutheránskéj predikanti vykrikuju, že každý může súdit o smyslu Písma, kdežto pastýři ústá maju s přísahu zapečadeně, aby jináč nemluvili, než jak jim šest lidé pochybný predpísali.« Dále str. 17: »Lutheráni v Uherskéj krajíně té knihy za Písmo sv. uznávají, které jim jinde tlačá, a sem pod tytulem Biblí posílaju. Pred tým z Písma s. byli ztrelí Epištolu s. Jakuba, Zjevení s. Jána, a jiné některé, ale juž i p. Johannes (Tonsoris) tyto za pravé Slovo Božé prijímá.« Str. 40—41: »V Slovenskéj Biblí Lutheránskéj starodávnej jináč bylo, než je včel; poznali to i sprostějši lidé, divili se, ale jako pred tým nakaženú Biblí za spravdivlé Slovo Božé prijat moseli, tak včel nejsú jistý, zdálíž dobre a né na horšě jest premeněná.«

TRNAVSKÁ ŠKOLNÍ DRAMATA V SENIORÁTNÍ KNIHOVNĚ MALOHONTSKÉ.

Mezi knihami, jež r. 1813 věnoval seniorátní knihovně malohontské (nebo, podle dosud obvyklejší terminologie, knihovně Učené společnosti malohontské) ředitel Národního Musea v Budapešti Jakub Ferdinand Miller, byla i celá řada programů školských dramát trnavských, a několik programů dramát jiných jezuitských gymnasií slovenských. Protože tyto tisky jsou velmi vzácné a jsou dosud známy většinou jen z knihoven budapeštských (musejní a univerzitní), uvedeme zde seznam těchto tisků, z nichž se snad aspoň některé v řečené knihovně dochovaly až podnes. Seznam je vzat z Protokolu seniorátní knihovny malohontské (viz o něm J. Vilikovsky, Dějiny literárních společností malohontských, Bratislava 1935, str. 48—50), str. 165—167: *Thebae vindicatae*. Acta Tyrnaviae, in quarto, 1761. (dvakrát) *Thiamus et Penthesen*. Tyrnaviae 1762, in quarto. Tobias iunior ad patrem redux. Trenchinii 1762. Leaigus. Acta Szokolczae 1761. Tres pueri Babylonic. Acta Schemnicii anno 1760.

Zajímavý je také výklad o zavedení a rozšíření reformace v Uhrách (str. 163—164): »Do naší krajiny věšlo Lutheránství s vojskem nemeckým, když Ferdinand bojoval proti Zápolovi, Lazarus Schvendius, císařského vojska vůdce, kade išel, všade katolických kněžív vyhnal, kostely odňal, Lutheránských predikantův vložil. Na ten čas biskupství Jágerské, Nitránské, Váradské, Petikostelské, Čanadské v rukách svetských pánuv byly, kteří se né na ovce Kristové, ale na statky a důchodky starali; málo bylo katolických kněžív, a tí, jak ten čas byl, nevelmi učený; panovala tehdy velká nevedomost a nemelost, a čo z něj nasleduje, rozpustilost byla v mravoch; či zázrak jest, že Lutheránství, a Kalvínství do krajiny se vtisklo? Klam jejich tá vec dopomáhala, že v ústach jejich ništ nebylo, okrem že čistě Slovo Božé ohlašují, potupovali pak kněžív katolických, že len lidské nálezky, jakožto: pósty, spoved, putování, odpustky prednášaju, a týmto způsobem i včel pridržaju nevinných v blůdě, jakoby katolíci o víre, o Kristu ništ neveděli, nemluvili. Že sprostý lid toto uveril lahko, i tak nakloněný k slobodě těla: či je to zázrak?«

Alexis. Acta in cardinalitio Societatis Jesu gymnasio Posonii anno 1756. Quintus Fabius. Acta Szokolczae 1759. Ibramus. Acta Tyrnaviae 1756. Cyrus Minor. Acta Tyrnaviae 1756. Octavianus Caesar. Acta Tyrnaviae 1759. Titus. Acta in archiepiscopali Soc. Jesu gymnasio Trenchinii 1756. Artaxerxes. Acta Trenchinii 1758. Romulus et Remus. Acta Trenchinii anno 1759. Regulus. Anno 1758. Babilas. Acta Neosolii 1761. Aurelius. Acta Szokolczae anno 1758. Sanchus. Acta Szokolczae 1758. Aspar. Acta Tyrnaviae 1758. Procopius. Acta Trenchinii 1756. Jehanguirus. Acta anno 1756. Filius prodigus a patre discedens. Neosolii 1756. Judas Machabaeus. Schemnitzii anno 1757. Saltus ptaemium caput Joannis in disco anno 1756. Theophilus in einem Spiele vorgestellt. Im Jahr 1759. David. In quarto. Theophilus. Acta Schemnitzii anno 1759.

Theoxena. Acta Tyrnaviae anno 1759.
Cyrus. Tragoedia. Anno 1758.
Cyrus. Ein Trauerspiel. Tyrnau 1758.
 Placuvius Calavius in quarto.
 Iterum: Pacuvius Calavius. Schemnitzii anno 1759.

Také medzi knihami, jež věnoval téhož roku M. G. *Kovachich*, je trnavský tisk (Protokol str. 165): *Moyses*, nuper acta ab Academicis, nunc oblata Rhetorica etc., Tyrnaviae 1749.

K tomuto seznamu srovnej A. Nagy, Hazai tanodai drámák a Nemzeti Múzeum könyvtárában, Magyar Könyvszemle 1883, str. 319, 326—329; týž, Hazai tanodai drámák, Adalék a Magyar Nemzeti Múzeum könyvtárában található tanodai drámák bibliografiájához. Magyar Könyvszemle 1884, str. 32 nn.

Jan Vilikovský.

MUZEUM OSVALDOVO V TRNAVE A JEHO EXPOZÍCIA O TRNAVSKÉJ UNIVERZITE.

František Richard *Osvald* (* 1845 v Hodruši, † 1926 v Trnave), najúspešnejší organizátor slovenskej katolíckej literatúry koncom XIX. a začiatkom XX. storočia, po prevrate stal sa predstaviteľskou osobnosťou katolíckych Slovákov a čestným predsedom Spolku Sv. Vojtecha v Trnave. Na uctenie jeho zásluh založená bola pri Spolku Sv. Vojtecha v Trnave dňa 15. aug. 1934 »Muzeálna Spoločnosť Fr. R. Osvalda«, ktorá na svojom druhom valnom zhromaždení dňa 15. septembra 1935 otvorila a verejnosti sprístupnila vlastné múzeum, nazvané »Múzeum Osvaldovú«. Jeho zbierky, rozložené v prízemných miestnostiach Spolku Sv. Vojtecha, vznikali postupne z jednotlivých darov, venovaných Spolku, z odkazu kanonika Pavla *Jedličku* († 1917) i z depozitov, a zahrňujú v sebe rozmanité pamätnosti archeologickej, kultúrnohistorickej, literárnohistorickej, umeleckohistorickej i etnografickej hodnoty.

Materiál Muzea Osvaldovho vystavený je v týchto priestorových oddieloch:

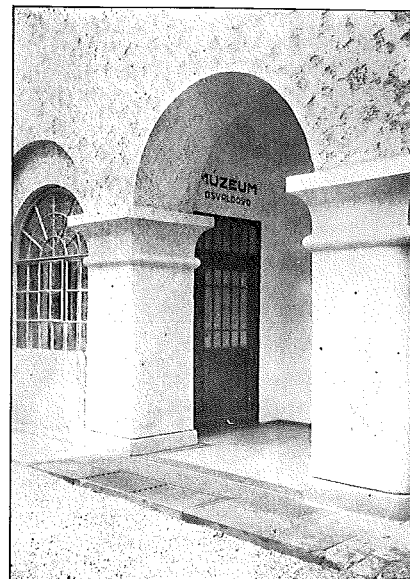
¹ Také sú np.: Slovenské predpisy obuvníckeho cechu v Trnave z r. 1556; slovenský výučný list pre Jána Wangora, písaný v Trnave r. 1682; slovenský výučný list pre Ondreja Hladkého, písaný v Trnave r. 1684; slovenský výučný list pre Ondreja Thorena, písaný v Trnave r. 1684; slovenské predpisy súkeníckeho cechu v Trnave z r. 1695; slovenské predpisy zámočníckeho cechu v Trnave z r. 1626 (fotokópia); slovenské predpisy kachliarskeho cechu v Trnave z r. 1635 (fotokópia); latinské a maďarské listiny Petra *Pázmánya* z r. 1619—33 (publikoval všetky F. Hanuy: *Pázmány Péter... levelei*. I. 1910, II. 1911. Budapest); *Juramentalis liber regiae liberaeque civitatis Tyrnaviensis* z r. 1722 (s textami maďarskými, nemeckými a slovenskými); latinské predpisy kožníckeho cechu v Trnave z r. 1730; latinská

I. na nádvorí: model sochy Jána *Hollého* v Borskem Sv. Mikuláši, kamenné i drevené pamiatky z trnavskej minulosti; II. na chodbe: pohľady na starú Trnavu, portréty a drobné kultúrnohistorické predmety; III. v prvej a druhej sieni: keramika, kroje, maľby na skle a drevorezby; IV. v tretej sieni: galeria slovenských katolíckych dejateľov od čias Antona Bernoláka, vystrojená množstvom podobizní, rukopisnými ukázkami, knižnými vydaniaми, osobnými upomienkami a biografickými pomôckami; V. vo štvrtjej sieni: expozícia o trnavskej univerzite; VI. v piatej sieni: portréty Fr. R. *Osvalda* i P. *Jedličku* s príslušnými osobnými upomienkami; VII. v šiestej sieni: pamätnosti trnavského okolia, archeologické, numizmatické i umeleckopriemyslové zbierky, portréty, a letáky z r. 1848—9, 1918—9; VIII. v siedmej sieni: pamiatky mesta Trnavy, ako rukopisy, týkajúce sa najmä cechového, cirkevného i tlačiarkeho života,¹ knihy, periodiká a tlačivá, vydané v XVI., XVIII. a XIX. storočí,² vyobrazenia so vzta-

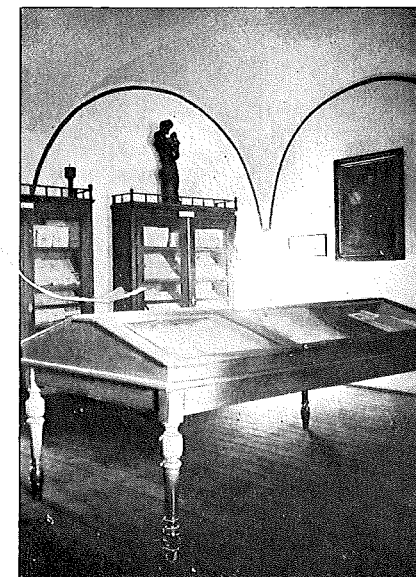
výsadná listina pre trnavského kníhtlačiara Mich. *Spanrafta* z r. 1841.

² Medzi nimi np. J. *Sambucus*: *Antonii Bonfinii Rerum Ungaricarum decades*. Francofurti 1581. Fol. ss. 943 + 114 (Trnavským rodákom Jánom *Sambucusom-Bozom* obstarané vydanie Bonfiniusovho dejepisného diela o Uhorsku, pamätné tým, že *Sambucus* pripojil k nemu výber uhorských kráľ. dekrétov (s. 1—114), ktoré predstavujú prvý tlačený zákonník v Uhorsku). — Z. *Mossóczy*: *Decreta, Constitutiones et Articuli Regum Incltyti Regni Hungariae*. 1584. Tyrnaviae. Fól. ss. 752. (Prvé vydanie uhorského zákonníka, o význame ktorého vid' B. *Iványi*: *Mossóczy Zakariás és a magyar Corpus Juris keletkezése*. 1926. Budapest, veľ. 8°, ss. 135.)

A. A. *Banik*: MUZEUM OSVALDOVO V TRNAVE.

1. Vchod do muzea.

3. Sieň univerzity trnavskej.

2. Chodba v muzeu.

4. Sieň univerzity trnavskej.

hom k Trnave, rozličné muzeálne predmety (cechové starožitnosti, odznaky mestskej moci, zbrane) a napokon ukázky z literatúry o dejinách mesta.

Sieň trnavskej univerzity obsahuje pôvodiny a fotokopie rukopisov, knižné vydania, obrazy, pamätné predmety a stručný výber literatúry; celkový prehľad expozície v hlavných troch skupinách je takýto:

A. Rukopisy, priamo alebo nepriamo súvisiace s dejinami trnavskej univerzity:

1. Listina rektora trnavského jezuitského kolégia v Trnave Mart. *Palkoviča* z 20. marca 1656 o hospodárskych poriadkoch kúpenej záhrady («hortum extra inferiorem portam dictae civitatis Tyrnaviensis, ad Wrge hegi habitum»).

2. Maďarský list otrihomského arcibiskupa Jur. *Széchényiho*, písaný z Bratislavy 20. augusta 1691 trnavskému rektorovi Mart. Szentiványimu o výstupnosti univerzitných poslucháčov. (V súčasnom odpise.)

3. Listina uhorského palatína z konca XVII. storočia, určujúca v ôsmich ustanoveniach právny pomer medzi trnavskou univerzitou a trnavským mestským úradom. («Puncta ab Excellentissimo Domino Palatino Senatui, Civibusque Liberae ac Regiae Civitatis Tyrnaviensis proposita, et in Consilio tam Ungarico, quam Intimo, ac Secreto approbata, et per Caesaream Regiamque Majestatem confirmata, circa Controversiam Academiae cum dicta Civitate Tyrnaviensi.») (V súčasnom odpise.)

4. Listina rektora trnavskej univerzity Mart. *Szentiványiho*, vyšetrojúca koncom XVII. storočia smrť typografa Ondreja Haucka. («Examinandi in causa mortis Andreae Hauck Factoris Typographiae Collegii Societatis Jesu, Tyrnaviae.»)

5. Rozsiahle foliové dielo Štef. *Kregára*, profesora práv na trnavskej univerzite. («Tractatus Theoreticus in Decretum Tripartitum Juris Consuetudinarij Incltyi Regni Hungariae opera Perillustris, ac Generosi Domini Stephani Lad. Kregár, In Alma Archi-Episcopali Universitate Tyrnaviensi ejusdem Juris Professoris Ordinarij Concinnatus et Auditoribusque ab Anno 1735 usque 1751 publice traditus.»)

6. Matrikula žiakov na trenciánskom gymnázii v r. 1655—1775. («Liber Scholarum Archiepiscopalis Societatis J. Gymnasij Trenciniensis Studiosorum Nomina Complectens Ab Anno Christi M.DC.LV.»)

7. Súpis členov Spoločnosti Ježišovej v rakúskej provincii r. 1770 podľa jednotlivých kláštorov. («Catalogus Provinciae Austriae Societatis Jesu Anno M.DCC.LXXX.»)

8. Zápisnica trnavskej kráľovskej akadémie od 9. nov. 1777 do 21. okt. 1780. («Protocollum Academiae Regiae Tyrnaviensis ab A.º MDCCLXXVII ad Annum 1780. Pro Princip. Schola.»)

9. Súpis majetkov bratislavského generálneho seminára r. 1785, s výkazmi o trnavských seminároch. («De statu Activo et Passivo Seminarii Generalis Cleri Posoniensis, secundum Puncta ab Excelso Consilio Regio Lucumtenentiali praescripta.»)

10. Súpis majetkov trnavskej univerzity z konca XVIII. storočia. («Extractus Fundorum prius per Societatem, dein per Universitatem possessorum.»)

11. Fotokopia výsadnej listiny pre tlačiarň Mik. *Telegdiho* z r. 1584.

12. Fotokopické ukázky z listín, týkajúcich sa sporu o tlačiarň medzi trnavským a bratislavským jezuitským kolégiom r. 1646 a 1662.

13. Fotokopické ukázky z rukopisného biografického diela Alex. *Szövényiho* o uhorských spisovateľoch. («Pannonia Doctae z r. 1717.»)

14. Fotokopie z rukopisného diela Joz. *Cseryho*: *Historia C. R. Scientiarum Universitatis Pestiensis*. 1856. (Roky 1556—1634, 1635—80.)

B. Knihy, vydané trnavskou univerzitnou tlačiarňou:

I. Expozícia obsahuje úplné fotokopické exempláre dvoch trnavských bibliografických novínok z r. 1701 a 1710:

1. Catharina/Gurzianorum Regina, Proprio sanguine purpurata / Theatro data. / Katerína / Kralovna Gurzianska, vlastni krve ozdo/bena na diwadlo predstavena. / Honori / . . . / Francisci Antonij / Gössinger, / . . . / A Devinctissimo Societatis Jesu Gymnasio Szakolczae dicata. / Anno M.D.CCI. Mense Junio. / Tyrnaviae Typis Academicis, per Joannem Andream Hörmann. — Veľk. 8º, ss. 12.

2. Catalogus / Librorum. / Qui in Academia / Societatis Jesu / Typographia / venales habentur. / Tyrnaviae / Typis Academicis, Anno 1710. — Mal. 8º, ss. 24. Obsah: Libri Latini (s. 2—13), Libri Hungarici (s. 13—18), Libri Germanici (s. 19—20), Libri Slavonici (s. 20—22), Libri qui aliunde adferentur (s. 23—24).

II. Z ostatních knižních zajímavostí spomenut možno np.: *Cantus Catholici* 1655 (s fotokopickými doplnkami prvních stránek) a 1700; *G. Coelius: Collectanea in sacram Apocalypsin* 1682; *Hora Zlatta Seraffinska* 1696; *Corpus Juris Hungarici* 1696; *G. Hidi: Celebriorum Hungariae urbium celebriora* 1701; *Missale Romanum* 1702; *Fax chronologica* 1702; *J. Liczei: Iter oeconomicum* 1707; *A. Maczaj: Panes primitiarum* 1718; *M. Krombolcz: Panna z Ust Draka witržena* 1724; *L. Thuróczy: Ungaria suis cum regibus* 1729; *Gradus ad Parnassum* 1729; *P. Rewa: De sacrae coronae ortu* 1732; *J. Koller: Cerographia Hungariae* 1734; *F. Kazy: Historia regni Hungariae* 1737; *F. Kazy: Historia universitatis Tyrnaviensis* 1737 (1738) a i.

III. Knižní výstavu doplňuje vitrina s ukázkami trnavské knižní včzby, typografické úpravy a ilustrační techniky.

TYRNAVIENSIA

NA JUBILEJNÍ VÝSTAVĚ KRÁL. MAĎARSKÉ UNIVERSITY
PETRA PÁZMÁNYA V BUDAPEŠTI.

V slavnostním rámci oslav 300. výročí založení university Petra Pázmány byla otevřena 26. září 1935 jubilejní universitní výstava, uspořádaná zvláštní komisí za předsednictví univ. profesora Emericha Szentpéteryho. Stručný úvod francouzského katalogu¹ vysvětluje uspořádání výstavy, která chce ukázat památky vztahující se jak k vynikajícím profesorům, tak k universitě samé.

Výstava je rozdělena na 11 skupin, z nichž první přináší 13 památek týkajících se osobně zakladatele university.

V druhé skupině jsou listiny vztahující se k založení university, k jejímu vzrůstu a k obnovení jejích privilegií. Z nich jsou vlastně slovenika: čís. 14: zakládací listina university trnavské arcibiskupa Petra Pázmány z 12. května 1635 (zachovaná ve dvou exemplářích, v univ. archivě a v nár. museu maď.); — čís. 15: konfirmace Pázmányovy fundace císařem Ferdinandem II. z 18. října 1635 (arch.

¹ Catalogue de l'exposition jubilaire de l'université royale hongroise Pierre Pázmány de Budapest (1635—1935). Budapest 1935, str. 67 v malé osmerce s 5 obr. přílohami.

C. O b r a z y, rozvesené v sieni univerzitnej expozície:

I. Velký portrét Jur. Szelepcsényiho (†1685), ostřihomského arcibiskupa; olejomalba z XVII. století od neznámého majstra. (O Jur. Szelepcsényim pozr. Gy. Pauler: *Wes-selényi Ferencz nádor. I.* 1876, s. 83.)

II. Portrét Gabr. Molitorisa (†1637), farára v Suhej a v Smoleniciach; olejomalba z XVII. století od neznámého majstra. (Vid I. Némethy: *Series parochiarum et parochorum.* 1894, s. 799.)

III. Portrét Imr. Rewu (†1772), farára v Suhej a v Smoleniciach; olejomalba z XVIII. století od neznámého majstra. (Vid I. Némethy: *Series,* s. 890—1.)

IV. Fotografické reprodukcí podobizní (P. Pázmány, J. Lippay, L. Kollonich, J. Sambucus, J. Klimo, F. Pomey, A. Calmet, V. Trnka).

V. Drobné vyobrazení Trnavy a jej budov, súvisiace s činnosťou trnavskej univerzity.

Muzeum otvorené je v nedeľu a vo sviatok od 8.—12. a každý štvrtok od 1/215.—1/217. hodiny.
A. A. Baník.

univ.); — čís. 16: listina biskupa vácovského F. L. Szegedyho a ostřihomského kanovníka Jiřího Pongrácze z 2. ledna 1667, jakožto vykonatelů poslední vůle ostřihomského arcibiskupa Jiřího Lippaye o fundacích arcibiskupů Jiřího Lippaye a Emericha Lósyho na zřízení právnické fakulty v Trnavě (arch. univ.); — čís. 17: poslední vůle ostřihomského arcibiskupa Jiřího Lippaye (1642—1666), již odkazuje 15.000 zl. r. na zřízení právnické fakulty (archív kapit. ostřihomské); — čís. 18: poslední vůle Emericha Lósyho, arcibiskupa ostřihomského (1637 až 1642) s odkazem na zřízení právnické fakulty (archív ostřihomské kapit.); — čís. 19: listina císaře Karla VI. z r. 1721 o censurním právu university trnavské (univ. knih.); — čís. 20: diplom císařky Marie Terezie ze 17. července 1769, jímž dává universitě trnavské statky opatství Dunaföldvár (arch. univ.) a čís. 21 s nedostatečným registrem jako listina Marie Terezie z r. 1775 daná „en faveur“ trnavské university (univ. arch.).

Třetí skupina obsahuje universitní matriky, protokoly a denníky. Z nich pod čís. 24 je »*Album seu matricula Almae Universitatis Tyrnaviensis*« od r. 1635 (rektorát). — Čís. 25

zahrnuje matriky gymnasiálních tříd jezuitské koleje trnavské od r. 1616 a od r. 1635/36 též žáků theologie a filosofie až do r. 1693 (primaciální knih. ostřihomská). — Čís. 26: »*Album sive matricula inclitae Facultatis Theologicae in Tyrnaviensi Societatis Jesu Universitate ab anno 1638*« do roku 1820/21 (rektorát). — Čís. 27: »*Album seu matricula Almae Universitatis Tyrnaviensis Soc. Jesu continens nomina eorum qui academico ritu in doctores aut baccalaureos Theologiae et Philosophiae sunt promoti ab anno 1636*« do roku 1770 (rektorát). — Čís. 28: »*Protocollum seu matricula inclitae Facultatis iuridicae regiae Universitatis Tyrnaviensis incorporatae*« od r. 1761—62 (univ. archiv). — Čís. 29: »*Matricula Facultatis medicinae Tyrnaviensis dominorum medicinae studiosorum et doctorum ad facultatem nostram repetentium ab anno 1770 die 6ta Novembris*« (lék. fak.). — Čís. 30: »*Nomina eorum, qui praestitis praestandis ab inclitae Facultate Medica Tyrnaviensis in legitime examinatum et approbatorum artis pharmaceuticae magistrorum relati sunt, incipiendo ab anni 1770 die 6. Novembris*« (lék. fak.). — Čís. 31: »*Matricula membrorum et professorum philosophicae Facultatis in Tyrnaviensi Soc. Jesu Universitate*«; první matrika fakulty filosofické od r. 1635—1801 (fak. filosof.). — Čís. 32: »*Matricula Facultatis philosophicae in Universitate Tyrnaviensi ab anno scholastico MDCCXXI. restauratae et auctae universitatis primo*«, od r. 1771 resp. 1794 (fak. filosof.). — Čís. 34: »*Protocollum inclitae Facultatis iuridicae regiae Universitatis Tyrnaviensis incorporatae. Inchoatum cura et collectione D. Joannis Zelenay iuris patrii prof. ordinarii et eorum inclitae Facultatis iuridicae decani. Tyrnaviae 1776*« (univ. archiv). — Čís. 35: »*Protocollum Facultatis Medicae*« od r. 1770 (fak. lék.). — Čís. 36: rukopisné protokoly o schůzích profesorského sboru lékařské fakulty od r. 1770 (fak. lék.). — Čís. 37: »*Promotionum ad gradus philosophicos tomus quintus ab anno MDCCXXX*« do r. 1766 (nár. mus. maď.). — Čís. 39: »*Actuum academicorum collegii Societatis Jesu Tyrnaviae tomus XVII*«, začatý r. 1636 rektorem Jiřím Dobronokim (univ. knih.). — Čís. 40: »*Diarium rectoratus Tyrnaviensis S. J. P. Ladislai Sennyei*« z let 1686 až 1702 (univ. knih.). — Čís. 41: »*Annuae collegii Tyrnaviensis Soc. Jesu. Anno 1711—1765*« (univ. knih.). — Čís. 42: »*Diarium rerum notabiliorum Facultatis philosophicae ab anno 1773*« do r. 1836/37 (fak. filosof.).

Čtvrtá skupina obsahuje rozličné jiné rukopisy, mezi nimi čís. 44: vlastnoruční list

Pázmány z 20. října 1635 prvnímu rektoru university trnavské Jiřimu Dobronokimu o redakci a publikaci potvrzení daného Ferdinandem III. (nár. museum maď.). — Čís. 66: rukopis Martina Szentiványiho (1633—1705), prof. theologie na univ. trnavské: »*Tractatus de Deo trino et uno*«. — *Tractatus de iure et instituta*. (univ. knih.). — Čís. 70: rukopis přednášek Pavla Khlószze, prof. práva na univ. trnavské z r. 1756: »*Tractatus de antiqua fori protohonorarialis et nova tabularum districtualium in causis procedendi methodo*« (univ. knih.). — Čís. 71: v rukopisu zůstalo dílo Gabriela Nitraye, profesora v Trnavě (1759—1792), datované r. 1774: »*Principia iuris Hungarici privati*« (univ. knih.). — Čís. 72: rukopis slavného díla profesora trnavské university Jiřího Zikmunda Lakitse (1770—80) »*Institutionum iuris ecclesiastici tomus secundus volumen primum*« (univ. knih.). — Čís. 79: rukopisné dílo Václava Trnky z Křovic, profesora anatomie (1770—1785) a pathologie (1785—1791): »*Notationes medicae. Pathologiae compendium. Aetologia. Semiotica etc.*« (univ. knih.). — Čís. 82: poznamky posluchače Jiřího Körtössyho z přednášek Jiřího Berzeviczyho, profesora filosofie na universitě trnavské (1687—1690) (nár. museum maď.). — Čís. 83: původní rukopis prvního dílu díla Štěpána Katona, profesora historie na univ. trnavské od r. 1770: »*Historia critica regum Hungariae*« (univ. knih.). — Čís. 84: původní rukopis prvního dílu Katonovy »*Historia pragmatica Hungariae*« (univ. knih.). — Čís. 90: rozl. rukopisy Jana Křt. Horvátha (1732—1799) profesora fyziky na univ. trnavské (univ. knih.). — Čís. 106: »*Catalogus novus librorum collegii Tyrnaviensis Soc. Jesu, conscriptus anno 1690. Tom. I.*« (univ. knih.).

Pátá skupina obsahuje tisky, z nichž čís. 121—127 jsou trnavské these doktorské.

V šesté skupině jsou portréty, mezi nimi čís. 127 obraz arcibiskupa Emericha Lósyho (1637 až 1642), arcibiskupa Jiřího Lippaye (1642 až 1666), profesora estetiky Jiřího Aloise Szerdahelyiho (1774—1784).

V deváté skupině se týká Trnavy čís. 216, almanach univ. tiskárny v Trnavě z r. 1683 a v desáté pak universitní žezla, z nichž rektorské (čís. 229) a děkana fakulty filosofické (čís. 273) jsou dary Pázmányovy. Žezlo děkana lékařské fakulty (čís. 232) je z roku 1770, kdy byla fakulta zřízena.

Katalog přináší na 5 přílohách několik reprodukcí vystavovaných předmětů, mimo jiné titulní stranu první matriky trnavské, Pázmányův erb v matrice vymalovaný a snímek universitních žezel. Kl.

OBSAH:

ČLÁNKY:

<i>Rudolf Holinka</i> : Založení trnavské university	1
<i>Václav Mencl</i> : Universitní budovy v Trnavě	43
<i>Jan Vilikovský</i> : Cantus catholici	57

PRAMENY:

Hodegus — Phosphorus (<i>Vševlad J. Gajdoš</i>)	95
Verše o přesídlení university z Trnavy do Budapešti (<i>Jan Vilikovský</i>)	100

ZPRÁVY A POZNÁMKY:

Poznámky o pramenech k dějinám jesuitské koleje trnavské a k založení university v Trnavě (<i>Rudolf Holinka</i>)	104
K trnavské literatuře polemické (<i>Jan Vilikovský</i>)	107
Trnavská školní dramata v seniorátní knihovně malohontské (<i>Jan Vilikovský</i>)	109
Muzeum Osvaldovo v Trnave a jeho expozícia o trnavskej univerzite (<i>A. A. Baník</i>)	110
Tyrnaviensia na jubilejní výstavě král. maďarské university Petra Pázmány v Budapešti (<i>Kl.</i>)	112

TRNAVSKÝ SBORNÍK

K 300. výročí založení university v Trnavě

vydala v říjnu 1935

UČENÁ SPOLEČNOST ŠAFAŘÍKOVA V BRATISLAVĚ

pěčí

gen. tajemníka prof. dr. Vladimíra Klecandy

jako otisk

»Bratislavy«*1* Časopisu pro výzkum Slovenska

a Podkarpatské Rusi (IX. 3)

v 1000 výtiscích.

Tiskem Státní tiskárny

v Praze.